

DENG

SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık
Ticaret Limited Şirketi Adına SAHİBİ
ve SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Ömer MAVLAY

Yayına hazırlayan
Ahmet BULUT

YAZIŞMA ADRESİ

Kurtismailpaşa 5.Sok. Fırat5
Aptmanı Kat: 1 No: 2
Ofis / Diyarbakır
Tel: 0 (412) 223 89 23 / 228 05 08
Fax: 0 (412) 223 89 23
E-mail: info@demanu.com.tr
evinyayin@yahoo.com.tr

ISSN: 1302-7964

TEMSİLCİLİKLER

İSTANBUL

Taksim Yağhanesi Sok. No: 10 Kat:1
Beyoğlu/İstanbul -
Tel: 0 (212) 256 38 37

HEWLÊR

Tel: 009647504456108

ALMANYA

Postfach: 131831, 42045
Wuppertal/ALMANYA
Faks: 00-49-202-9743594
E-mail: demanu.almanya@yahoo.de

BASKI

Anadolu Basın Yay. /Diyarbakır

İçindekiler

Naverok

Merhaba

2

Sivil alan ve Kürtler -II-

■ Celadet ALAN	3-22
■ Ali Haydar KOÇ	23-31
■ Mazhar KARA	32-38
■ Zerrin TEK	39-42
■ Serwan KAMAN	43-49

Seyîtxan KURIJ

'YADO BİR TÜRKÜDÜR
SÖYLENİR ÜLKEMDE" 50-56

HORASAN KÜRTLERİ 57-64

Dr. Ömer ULUÇAY

BABA TÂHİR URYÂN 65-71

Merhaba

Dergimizin bu sayısında, Kürtler açısından “sivil alan” tartışmasını sürdürüyoruz.

“Kürt sorununa çözüm” tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemden geçerken, sömürgeci kabuller üzerinde, bağımlı bir şekillenme içinde olan ve bugün “kötürüm” bir görüntü sergileyen “sivil alan”ın eleştirisinin önemli olduğunu düşünüyoruz.

“Devlet –dış”, “devletin idari örgütlenmesi dışında kalan özerk alan” olarak tanımlanan “sivil alan”da, Kürt-

lerin durumuna göz atmayı sürdürürken, Kürt siyasetinin bu alanı “Kürdistan” zemininde yeniden yapılandırması için gndemleştirmesi gerektiğinden hareket ediyoruz.

Bu gndemleştirmenin yalnızca Kürt hareketinin bu gününün ihtiyaçları için değil, Kürtlerin gelecek kurgusu için de önemli olduğuna dikkat çekmek istiyoruz.

Saygıyla.

Deng Dergisi

Sivil alan ve Kürtler

Celadet ALAN

“Başta Kürt ulusal demokratik muhalefeti olmak üzere diğer toplumsal muhalefet odakları, sivil toplum karşısındaki konumlanışlarını ve onunla ilişkilerini yeniden gözden geçirmek durumundadırlar.”

zet

Bu çalışmada; sivil toplum ve sivil toplum örgütlerine dair kavramsal tanımlamalar yapılacak, dünyada ve Türkiye’de geçirdikleri tarihsel evrimler, yüklendikleri fonksiyonlar, demokrasi kültürünün yerleşmesi ve iktidar odaklarının geriletilmesinde üstlendikleri roller irdelenecek, yaşadıkları sorunlar, çözüm nerileri ve önemli ölçüde de Kürt siyasi hareketinin sivil demokratik alana bakış aı-sının ne olması gerektiği tartışılacaktır.

Giriş

İktidarı ve iktidar olanaklarını elinde tutan egemen güçler, egemenlikleri altında tuttıkları toplumsal kesimleri, ulusları sömürmek ve bu sömürü çarkını süreklileştirmek için; hayatın her alanında konuşlanıyor, organize oluyor, her türlü yöneme ve araca başvuruyorlar. Eğitim ve kültür kurumları, medya, ordu, dini kurumlar ve resmi hiyerarşi dışındaki yapılar vs. aracılığı ile kitleler sisteme entegre ediliyor. Dur durak bilmeyen bu çaba kitlelerin büyük bölümünü etkiliyor ve onları sömürü düzeninin payandası kılıyor.

Oysa payandası oldukları sömürü düzeni; Kürtleri, ezilenleri ve ötekileştirilmiş toplumsal kesimleri ve bu kesimlerin çıkarlarını temsil etmiyor, tersine bu kesimlerin sorunları her geçen gün ağırlaşıyor.

Ağırlaşan sorunların girdabında boğuşan toplumsal kesimlerin bir bölümü bu sorunlarının üstesinden gelmek için bir arayışa yöneliyor. Bu arayış sonucunda ya kendince uygun araç, yöntem ve örgütlenme biçimlerini benimsiyor ve sorunlarını çözme gayreti sergiliyor ya da var olan sorunları ve ilişkiler ağını kanıksıyor, tepkisiz kalabiliyor.

Kapitalist/sömürgeci düzende ezilen, sömürülen ve var olan haksız düzene karşı arayışa yönelen bilinçli ve politize olmuş toplumsal kesimlerin sayısı azımsanmayacak bir düzeydedir. Ezilen toplumsal kesimlerin kendi kurtuluşları için sergiledikleri çaba ve ödedikleri bedel de olabildiğince fazladır.

Sivil toplum kavramı; toplumun devlet mekanizmasına dâhil edilmemiş etkinlik alanlarını ifade eder. Bu alanlar, egemen sınıfların hükümranlık alanı içinde kalsa da öncelikli tercihleri ve sınırlılıklar nedeniyle etkin olamadıkları/olmayı düşünmedikleri özerk, çoğulcu alanlardır. Yine bu alanlar, hâkim üretim ilişkilerine göre biçimlenseler de egemenlerin etki ve inisiyatiflerinin görece zayıf olduğu alanlardır. Kuramsal olarak ezilenler başta olmak üzere toplumun değişik sınıf ve katmanları “sivil” diye tanımladığımız bu alanları; iktidarca karşılanmayan ihtiyaçları ve çözülmeyen sorunları çerçevesinde, aktivistlerin gönüllü katılımı ve demokratik mekanizmalar ile dizayn ederler.

Bu potansiyele, çabaya ve bedele rağmen egemen sınıfların saltanatına son verilememiş, sömürü sistemi parçalanamamış, kitleler üzerindeki etkileri tam anlamıyla bloke edilememiştir.

Yaşanan tarihsel deneyimler göstermiştir ki ulusal ve sınıfsal kurtuluş mücadelelerinde, ideolojik, politik mücadele ve bilinçlenmenin yanı sıra diğer meşru mücadele biçimlerine başvurmaksızın, egemen sistemin karşısına topyekûn dikilmeksizin, hayatın her alanını yeniden insanice düzenlemeksizin başarıya ulaşmak olanaklı değildir.

Günümüzde iktidarı elinde bulunduran sınıflara ve sömürgecilere karşı sınıfsal ve ulusal mücadele yürütürken mücadele yöntemlerini, araçlarını ve alanlarını olabildiğince zenginleştirmek, sisteme karşı her alanda mücadele etmek, sistemin kitlelere dönük her alandaki çalışmalarını sabote etmek ve yerine alternatif olarak önerileni ikame etmek; egemenlik sistemini bu alan-

ların dışına defetmek anlamını taşıyacaktır.

Egemenlere karşı mücadelenin yürütüldüğü zeminlerden biri de sivil alanlardır. Günümüzde bu alanların önemi giderek artmaktadır. Bu önemin farkında olan egemenler, olanca gücüyle bu alanları kendi çıkarları ile örtüşecek biçimde yeni-

den dizayn etme uğraşındadırlar. Elbette, egemen sınıfların bu çabası boş yere değildir.

Bu gerçeklikten hareketle, toplumsal muhalefet odakları da bu alanları ve önemini fark etmeli, bu alanlarda kitlelerle sıkı ve organik ilişkiler yakalamalı, önerdikleri demokrasi ve örgütlenme modellerini buralardan başlayarak inşa etmelidir.

Kavramlar

Kavramlar ve onlara içkin anlamlar dizisi, zihnimizin arka planında farkında olarak ya da olmayarak yeniden dizayn edilir, söyleme dönüşür ve iletişim sistemiğimizin parçaları haline gelirler. Söylenen kavrama ilişkin her birimizin zih-

ninde farklı çağrışımlar oluşur. Bu yüzden kavramlar, anlamsal düzeyde kişiden kişiye farklılıklar gösterir.

Hayatın her anında ve alanında duyduğumuz sözcük ve kavramı yanı başımızdakinden farklı algılıyor oluşumuz, bizi bu metinde kullanacağımız kimi kavramlara yüklediğimiz anlamları da somutlaştırmamızı gerekli kılıyor.

Sivil toplum (İng. civil society, Fr. société civile)

Sivil toplum kavramına ilişkin yığınla tanımlama mevcut. Her tanım, tanımı yapan bireyin hayata karşı duruşunun izdüşümlerini barındırıyor. Bunlardan birkaçına birlikte bakalım.

Felsefe Sözlüğü'nde sivil toplum, "Siyasi otoritenin baskısından nispeten uzak olan toplum modeli, toplumda var olan ve kuruluşu bir takım haklar elde etme çabasına bağlı olan demokratik yapı; toplumun kendi kendisini, devletin kurumlarından bağımsız olarak, yönlendirmesi durumu (Cevizci, 1999)" olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'de sivil toplum alanındaki çalışmalarıyla da bilinen Ömer Çaha sivil toplumu; demokratik bir yapılanmayı toplumsal katılım temeline oturtacak, toplumsal farklılaşmayı sağlayacak, yaygın sosyal örgütlenmelerin yolunu açacak, temel hak ve yükümlülükleri yaygınlaştıracak bir araç olarak görmekte ve sivil toplumu "devletin şekillendirmedeği, kendi inisiyatif ve renkliliğine terk ettiği devlet dışı bir alanı ifade etmekle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda aktif ve örgütlü siyasal katılım ve politizasyon sürecini de ifade etmektedir" şeklinde tanımlamaktadır.

Murat Belge sivil toplumu şöyle tanımlıyor; "Sivil toplumun varlığı dediği-

miz şey, falancalardan oluşan somut bir şey değil. Bir toplumun ne biçim bir toplum olduğunu anlatan bir kelime bu. Ne biçim bir toplum olduğu meselesi de şu: Sivil toplum, her şeyden önce devlet otoritesinin dışında bir şeyler yapma alışkanlığını edinmiş bir toplum. Her şeyini devletten beklemeyen, onun dışında, ille de onunla düşmanlık halinde değil, ama ondan mümkün olduğunca bağımsız.”

Edward Shils, “Bir Sivil Toplum içerisinde tek tek üyelerinin, gruplarının ve topluluklarının özerkliğinin, bireyler ve gruplar tarafından bir bütün olarak topluma ve onun özel merkezi organlarına ve yasalarına karşı üstlenilmiş yükümlülükleri tanımayı içerdiği, çoğulcu bir toplumdur.” diyor.

Bu tanımlamaların dışında Ellen Meiksins Wood sivil topluma, Marksist bir yorum getiriyor. Şöyle diyor Wood: “Sivil toplum, devletten farklı fakat ne kamusal ne özel, ya da belki de ikisi birden olan, yalnızca ailenin özel alanından ve devletin kamu alanından ayrı bir dizi toplumsal etkileşimi kapsamakla kalmayan, fakat daha özgül olarak ayırt edici bir ekonomik ilişkiler ağını, pazar alanını, üretim, dağıtım ve değişim alanını da içeren ayrı bir insan ilişkileri ve etkinlik alanını temsil eder.”

Bu metinde kullanılan sivil toplum kavramı; toplumun devlet mekanizmasına dâhil edilmemiş etkinlik alanlarını ifade eder. Bu alanlar, egemen sınıfların hükümlanlık alanı içinde kalsa da öncelikli tercihleri ve sınırlılıklar nedeniyle etkin olamadıkları/olmayı düşünmedikleri özerk, çoğulcu alanlardır. Yine bu alanlar, hâkim üretim ilişkilerine göre biçimlense de egemenlerin etki ve inisiyatiflerinin görece zayıf olduğu alanlardır. Kuramsal olarak ezilenler başta olmak üzere toplumun değişik sınıf ve katmanları “sivil” di-

ye tanımladığımız bu alanları; iktidarcı karşılanmayan ihtiyaçları ve çözülmeyen sorunları çerçevesinde, aktivistlerin gönüllü katılımı ve demokratik mekanizmalar ile dizayn ederler.

Sivil Toplum Örgütleri

Sivil toplum örgütü kavramı daha çok sivil, sivil alan, sivil toplum örgütleri kavramları üzerinden tanımlanmaya çalışılmaktadır.

Sivil toplum örgütlerini, sivil alana ezilenler ve/veya mağdurlardan yana müdahale eden, üyelerinin ve örgütlemeyi hedefledikleri kitlelerin ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda pratik sergileyen, siyasal iktidarın ilgili alana ve toplumsal ilişkilere bakışı üzerinde baskı unsuru olan, sermayenin hegemonik gücünü sınırlandıran, katılımcı ve demokratik yönetim mekanizmalarına sahip organizasyonlar olarak tanımlamak mümkündür.

Sivil toplum örgütleri BM Ana Sözleşmesinde NGO (Non –Governmental Organizations), yani “hükümet dışı kuruluşlar” olarak adlandırılmaktadır. “Hükümet dışı” ifadesinden hoşlanmayan sermayenin de yönlendirmesi ile bu kavram farklı ülkelerde “özel gönüllü kuruluşlar, kar amaçsız gönüllü kuruluşlar ya da üçüncü sektör” olarak ifade edilmektedir.

Ernest Gellner, sivil toplum örgütlerini aile ya da birey ile devlet arasındaki boşluğu dolduran, bu alana dair çalışma yapan kurumlar olarak tanımlar ve sendikaları, siyasi partileri, dini örgütlenmeleri, baskı gruplarını ve demekleri bu kurumlara örnek olarak gösterir.

Mete Tunçay ise sivil toplum örgütlerini, gönüllü olarak kurulmuş örgütlenmeler olarak ifade eder. Ona göre bu kuruluşlar, kişisel ya da grupsal çıkarları peşinde koşmak yerine, demokratikleşme, çağdaşlaşma gibi temel hak ve özgürlükleri ko-

rumayı amaçlamaktadır (Tunçay, 1998).

Ömer Bozkurt'un tanımına göre sivil toplum örgütleri, belli toplumsal, kültürel, sanatsal, bilimsel amaç ya da amaçlar çerçevesinde gönüllü olarak bir araya gelen, örgütlenen ve o amaçlar doğrultusunda faaliyetlerde bulunan kişilerin oluşturdukları, tüzel kişiliği ve sürekliliği olan örgütsel yapılardır.

Sivil toplum kuruluşları (NGO; non-governmental organizations), "toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kâr amacı gütmeyen, sorunların çözümüne katkı sağlayarak çoğulculuk ve katılımcılık kültürünü geliştiren, demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmelerdir (Kocacık, 2003:189).

TARİHSEL GELİŞİM

Sivil Toplum Kuruluşlarının Tarih-sel Gelişimi

Sivil toplumun kökeni Cicero'nun "societas civilis" fikrinden klasik felsefeye ve oradan Aristoteles'e kadar getirilir.

Aristoteles sivil toplumu, yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içindeki özgür ve eşit kabul edilen yurttaşların bir siyasal toplumu olarak adlandırmıştır (Tosun, 2001:30).

Böylece sivil toplum kavramı ilk kez, "polis"e, diğer bir deyişle siyasal topluma gönderme yapılarak Greko-Romen topluluklarda kullanılmıştır. Sivil toplum bu anlamıyla iktidarı temsil eden eşit aristokrasinin, üreten ama aynı zamanda ezilen sınıftan farklılaşmasını ifade etmiştir.

Antik çağların köleci topluluklarından feodal topluma geçişte, mutlakiyetçi yapılar/derebeyleri bireyi ve aristokrasiyi kendisine tabi kılınca, sivil alanın maddi koşulları da yok edilmiş oldu. Ortaçağ Avru-

pa'sında, feodal üretim ilişkileri üzerinden biçimlenen siyasal yönetimler merkeziyetçi ve bürokratik devlet yapılanmalarının oluşması önünde engeldi. Egemenlik yetkileri; kral, kilise ve senyörler arasında koşullara ve güç dengelerine göre paylaşılmıştı. Toplum, bu güç dengeleri arasında sıkışmış, bağımlı kılınmış ve skolâstik düşüncenin karanlığına gömülmüştür. Bu cendereye sivil alan da dâhil edilmiştir. Ama her sosyo-ekonomik formasyon gibi feodalizm de kendi gelişim süreci içinde karıştını doğurmuş ve ona teslim olmuştur. Avrupa'nın başta liman kentleri olmak üzere diğer şehirlerinde ticaret ve zanaatçılık gelişmiş, bu sermaye birikimine ve bu birikimi sahiplenen burjuvazinin feodal unsurlara karşı güçlenmesine vesile olmuştur. Yine bu dönemde, canlanan kentlere dönük göçler yoğunlaşmış, kültürel ve sanatsal etkinlikler yoğunlaşmış, artan bilgi birikimi kuşatıcı ve karanlık skolâstik düşüncenin esir aldığı topluma ışık tutmuştur. Bu devinim, feodal düzenin çözülme sürecini hızlandırmıştır.

Feodal sistemde büyüyen ve güçlenen kentler, sivil toplum hareketinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Örneğin, sivil toplumun ilk nüvelerinden birisi 13. yüzyıl Avrupa'nın önemli kentlerinde örgütlenen esnaf loncalarıdır. Loncalar kentlerin özerk kılınmasında, şehir hayatının kontrol altına alınmasında, ticaret ve sanatsal etkinliklerin merkezi haline gelmesinde önemli roller üstlenmiştir.

Sivil toplum alanının günümüzdeki temel niteliklerine kavuşması, kapitalizmin gelişimine paralel bir seyir izlemiştir. Artı değere el koyan burjuvazi ile artı değeri yaratan emekçiler arasındaki mücadelenin seyri ve düzeyi, bu alana yaklaşım tarzlarını da oluşturmuştur.

Sivil toplumdan konuşmak, öyle veya böyle biraz liberalizm paradigması içinde

kalmayı gerektiriyor. Çünkü tarihsel olarak modern toplumla, pazarla ve burjuvayla bağlantılı olarak ortaya çıkan bir kavram. (Keyman, 2004)

Burjuvazi bu alan üzerinden de kendini örgütlenme ve meşrulaştırma çabasına girerken, Marksist hareket o dönemin de koşullarından hareketle sivil alana haklı olarak eleştirel yaklaşmıştır. Çünkü sivil toplum, başından beri modern toplumun referans noktalarından biri olmuş ve pazar olgusuyla, liberalizmin paradigmasıyla birlikte anılmış, egemen burjuvazinin sınırsız iktidar alanını ve yetkesini sınırlamayı değil, bu alanların ve yetkenin meşrulaştırılmasına ve süreklileştirilmesine dayanak yapılmıştır.

Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürler ise, egemenlerin sivil alana dönük çabalarını ve bu dönemde yaşanan toplumsal hareketliliği “sosyal sözleşme” kuramları üzerinden teorik düzeyde tartışmaya başlamıştır.

Thomas Hobbes, Leviathan adlı eserinde insanı toplumsallığa uyarlı olmayan varlık, hatta insanın kurdu “homo homini lupus est” olarak tanımlamıştır. Ona göre doğa durumu, insanın sürekli kavgaya ve rekabet içerisinde olduğu, içgüdüleri ile davranıldığı haldir ve bu hal onları ölüm korkusuna ve güvenlik ihtiyacı duygusuna sürükler. Doğa durumundan kurtulan insanların

bir daha bu duruma düşmemesi için; bütün haklarını bir krala ya da meclise devretmesi ve toplumsal sözleşmeyle kolektif otoritenin bir kişide toplanması gerekir. Hobbes, sözleşmenin sivil toplumda gerçekleştiğini varsayar ve dini kurumlar da dâhil tüm sivil toplum yapılanmalarını devlete tabi kılar. Yani, doğa durumundaki sivil alanı sorunlu bulan Hobbes; devleti ve mutlakıyetçi yönetimleri kutsar.

Marks’a göre sivil toplumda güçlü olan hâkim sınıflar, devleti ve onun normlarını belirler ve sivil toplumu kendi çıkarları lehine yeniden örgütler. Yine Marks sivil alanı, üretimin yapıldığı ve sınıf mücadelesinin sürdüğü alan olarak görür. Karl Marks bu teorik çerçevede sivil topluma olumsuz bir rol biçer. Çünkü ona göre sivil toplum, sosyo-ekonomik yapıya damgasını vuran burjuvaziyi doğurmuş, olumsuz üretim ilişkilerine zemin olmuş, insanları bencil davranmaya ve bireysel çıkarlarını kollamaya sürüklemiştir.

Liberal düşüncenin öncülerinden John Locke ise insanların doğasında iyiliğin baskın olduğunu, doğa durumunda kamusal desteğe sahip bir yargıcın ve yargılamalara ilişkin objektif bir ölçütün olmayışının bireyleri siyasal topluma geçişe zorladığı düşüncesini öne sürmüştür. Locke, toplumu devletin temeli ve ondan daha önemli görmüş, mutlakıyetçi yönetimin tartışılmazlığını ve gü-

cünü tanrıdan alır yaklaşımını eleştirmiştir. Ona göre devlet; mutlak hegemonya aygıtı olmamalı, sadece sınırlandırılmış siyasal alanda faaliyet göstermeli ve bu alanı bireyler ve gruplarla paylaşmalıdır. Şayet devlet yönetme erkini doğru ve adil kullanmazsa, halk başkaldırma hakkına sahip olacaktır.

Instrumental çerçevede devlete yakla-

şan liberal geleneğin ise çeşitlilik, farklılık ve pluralizme vurgu yaptıklarını görmekteyiz. İnsan doğasının içinde bulunduğu kültürel ve sosyolojik koşulların etkisiyle bir çeşitlilik içinde dışa yansıtacağı yolundaki argümanı dikkat çekmektedirler. Mill ve Berlin'in "otonom birey" ve Hayek'in "kendiliğinden düzen" anlayışı içinde vurgulanan çeşitlilik, sivil topluma geniş bir zemin hazırlayacak niteliktedir. Beklentiler, arzular, tercihler, bir farklılığa yol açacaktır. Bireysel özgürlüklerin en iyi çeşitliliğin bulunduğu toplumlarda yaşayabileceği görüşündedirler. Burada zaten sivil toplumda bulunan farklılıkla özdeş bir alana tekabül etmektedir. (Abay, <<http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf>>)

Aydınlanmanın en bilindik isimlerinden J.J.Rousseau'ya göre doğa, insanlar arasına eşitlik koyarken, insanlar bu eşitliği bozmuştur. O, insanların doğal durumda özgür ve bağımsız olduğunu ve bu haklarından vazgeçmek istemeyeceğini ve onlara özgürlüklerini gerçekleştirebilecekleri bir düzen bulmak gerektiğini söyler. Ona göre gerçek toplumsal düzen, bireylerin istekleri doğrultusunda bir araya getirildiği bir anlaşma düzenidir ve bireyler bu düzeni özgürce benimsemelidir. Bu anlaşma bireylere karşılıklı sorumluluklar yüklemiştir. Bireyin özgürlüğü bu sözleşme ile olasıdır.

Rousseau, bütün egemenlik haklarının halka devredilmesini savunmuş ve bu konuda kıskançça tutum sergilemiştir. İşi o kadar ileri götürmüştür ki, halkın genel iradesinin dışındaki kısmi iradeler olarak anılabilecek cemaatler, meslek örgütleri vb. sivil toplum kümelerinin halkı temsil edebileceği iddialarını kabullenmemiştir. Sendikalar, meslek örgütleri gibi sınıfsal çıkarları savunan yapılanmaların varlığını da kendi öngördüğü sistem içinde barındırmamıştır.

Rousseau'da halkın sesi tanrının sesine dönüşmüştür. Her şeyin üstünde tuttuğu halkın genel iradesinin, çoğunluğun iradesi olduğu düşünülürse ve çoğunluğun azınlıklar, ötekiler ve sivil toplum üzerinde oluşturduğu tahakkümün yaratacağı olumsuz olasılıklar düşünüldüğünde, tehlikeyi kestirmek daha kolay olacaktır.

Hegel, sivil toplumun tarihsel bir gelişme olarak modern toplumda boy verdiğini, pazar ekonomisi, ekonomik firmalar, sosyal sınıflar, gönüllü kuruluşlar yani devlete bağımlı olmayan kurum, kuruluş, oluşum ve pratiklerin kompleks ilişkilerinin toplamı olduğunu söyler. Sivil toplumu özel çıkar, farklılık ve çatışma alanı olarak tanımlar.

Toplumu da politik toplum ve sivil toplum diye ikiye ayırır, Hegel. Sivil toplum, özgürlüklerin teminatı olmadığı gibi bir sözleşmeyle de var olmaz. O, sivil toplumu aile ile devletin siyasi ilişkileri arasında yer alan bir ara kurum olarak tanımlar. Devlete bağımlı olmayan sivil toplum yapılanmalarının oluşturduğu farklılık ve renkliliğe rağmen, devletin kaçınılmazlığını vurgulamak isteyen Hegel'i sivil toplum alanını olumsuz yorumlamaya yöneltmiştir. Hegel'in politik toplumdan kastıysa özel çıkar çekişmelerini dengeleyecek olan devlettir. Devleti, sivil toplumdaki bireylerin ve tarafların çıkarlarını koruyan, bireylerden ve bireylerin kendi aralarında kurdukları toplumsal ilişkilerin ifadesi olan sivil toplumdan daha üstün ahlaki bir kurum olarak görür.

Hegel'in sivil toplum kavramıyla ilgili düşüncelerinden iki sonuç çıkarmak mümkündür; birincisi sivil toplumun varlık sebebi tamamen güçlü, donanımlı ve metafiziksel bir devleti ortaya çıkarmaktır. Bu noktada sivil toplum, tarihsel ruhun (geist) bir uğrağı olup, bu ruhu transandantal bir devlete taşımayı amaçlayan bir misyona sahiptir. Başka bir de-

yişle, sivil toplum devletin gelişim seyri- ne bir gerekçe teşkil etmektedir. Sivil toplumun Hegel'deki ikinci misyonu ise birincinin aksine, iyimserliğe yol açabi- lecek bir nitelik taşımaktadır. Hegel'in tanımlamasında farklılık, özgünlük ve özerklik alanı olan bir sivil toplum tipolojisi söz konusudur. Hegel sivil toplu- mun bu boyutunu olumsuz olarak yorum- lamış olsa da Hegel'den sonra sivil top- lum tartışmalarına zemin teşkil eden an- layış, temelde bu düşünce olmuştur. Kı- saca, Hegel, kendinden önceki "mutlakı- yetçi" düşünürlerle aynı sonuca ulaşmak- tadır. Ancak diğer düşünürlerden farklılı- ğı, özellikle bireyden hareket eden Hob- bes ve Rousseau'nun aksine, kalkış nok- tası olarak sivil toplumu seçmiş olmasın- da yatmaktadır. Ancak üçü de sonuçta Machiavelli ve Bodin'in tekçi, mutlakı- yetçi ve kuşatıcı devlet anlayışını tarihsel bir kaçınılmazlık ve zorunluluk olarak kabul etmektedirler. (Çaha, 2003)

Marks, devleti bir sınıfın başka bir sı- nıf üzerindeki tahakküm aygıtı olarak görmesinin yanında, Hobbes ve Hegel'de olduğu gibi toplumsal ve ekonomik ala- nın tümünü kuşatan bir kurum olarak de- ğil ama bu alanları kuşatan sivil toplu- mun hizmetinde olan bir kurum olarak yorumladı. Marks'a göre toplumsal yaşa- mın tüm alanlarını devlet değil, sivil top- lum belirler.

Tahakküm aracı olan devlet, sivil top- lumdaki çatışmaları, çekişmeleri uzlaştı- ran ve sentezleyen bir kurum olmak yeri- ne o çatışmalarda egemen sınıftan yana taraf olur. Bu boyutuyla devlet, sivil top- lumun yansımasıdır, sivil toplum ne ise devlet de odur ve devletin şahsında yeni- den üretilir.

Marks, sivil topluma Hegel'in yoru- mundan farklı ve tezat bir yorum getirdi. Hegel'in devleti önceleyen ve kutsayan yaklaşımını sert biçimde eleştirdi.

Toplumsal yaşamın üretim ilişkileri bağlamında şekillendiğini varsayan Marks, sivil toplumun gelişim sürecini de burjuvazi ile ilişkilendirdi. Bu alanları, burjuvazinin toplum üzerinde kurduğu egemenliğin zeminini olarak tanımladı. Ona göre siyasi hayatı da belirleyen sivil toplum, üretici güçlerin belli evrimsel ge- lişimini ve sosyo-ekonomik ilişkilerinin bütününe gösteren alandır.

"Alman İdeolojisi adlı kitabında sivil toplumun bütün bir tarihin kaynağı ve oy- nandığı tiyatro olduğunu savunan Marks'a göre siyasi olaylara, hukuki de ği- şimlere ve kültürel değişmeye ilişkin açıklamanın sivil toplumun yapısındaki gelişmelerde aranması gerekmektedir." (Cevizci, 1999)

Marks'a göre sivil toplumda güçlü olan hâkim sınıflar, devleti ve onun norm- larını belirler ve sivil toplumu kendi çıkar- ları lehine yeniden örgütler. Yine Marks sivil alanı, üretimin yapıldığı ve sınıf mü- cadelesinin sürdüğü alan olarak görür.

Karl Marks bu teorik çerçevede sivil topluma olumsuz bir rol biçer. Çünkü ona göre sivil toplum, sosyo-ekonomik yapıya damgasını vuran burjuvaziyi doğurmuş, olumsuz üretim ilişkilerine zemin olmuş, insanları bencil davranmaya ve bireysel çıkarlarını kollamaya sürüklemiştir.

Sivil toplumu Marksizm ekseninde et- raflıca tartışan düşünürlerden biri de Gramsci'dir. Sivil toplum, hegemonya, tarihsel blok, aydınlar gibi özgün konula- rı da irdeleyen Gramsci, Marks'ın aksine sivil toplumu bir altyapısal alan olarak değil, üst yapısal alan olarak görür. Gramsci, sivil topluma ilişkin yaklaşımı- nı belirlerken de Hegel'i referans alır. Devleti Hegel'den farklı biçimde; 'tari- hin nihai amacı' olan kuşatıcı, kutsal ve ebedi bir olgu olarak değil, toplumdaki hegemonyanın ortadan kalkmasıyla sö- necek bir araç olarak görmesidir. Devlet,

kendi varlığını sürekli kılmak için hegemonik şiddet ve ceza mekanizmalarını kullanırken, sivil toplum hegemonik ilişkilerin ikna boyutunda rol alır. Buradan hareketle hegemonik ilişkiler, politik yapılanmaları ve liderlerini kapsadığı gibi sivil organizasyonları ve liderlerini de kapsar. Yine hegemonya sadece devleti biçimlendirmeyi değil aynı zamanda toplumun tümünü biçimlendirecek süreçlere odaklanır ve sivil toplum bu bağlamda önemli görevler üstlenir.

Gramsci, sivil toplum kavramını, bir sosyal gurubun toplum üzerindeki hege-

Belki de sivil toplum denebilecek deneyimlerden biri, esnaflar arasında gelişen lonca tipi Ahilik örgütlenmesidir. Bu örgütlenme ile esnaflar üretimi artırma ve kalifiye eleman yetiştirmeyi hedeflemiş, yetiştirdikleri elemanlara ustalık belgesi vermiş, iş ve ticaret ahlakını denetlemiştir. Lonca başı olan kethüda, lonca üyelerinin oylaması ile seçilirdi. Seçilen lonca başı merkezi idarenin onayını almak durumundaydı.

monyasının kültürel ayağı olarak kabul etmiştir. Hegemonyanın biri politik, biri de kültürel olmak üzere iki ayağı bulunmaktadır. Politik ayağını devlet oluştururken kültürel ayağını da sivil toplum oluşturmaktadır. Gramsci, sivil toplumun politik toplumu da kuşatacak şekilde genişlemesini öngörür. 'Politik toplumun sivil topluma yedirilmesi suretiyle sivil topluma dolaylı biçimde bağlı bulunan ekonomik alt yapının da dönüştürülebileceğini vurgular.' Düzenlenmiş toplum adını verdiği bir toplumun, ancak sivil toplumun politik toplumu mezcedecek kadar yaygınlaşma-

sıyla mümkün olabileceğini düşünmektedir. Bir bakıma, devleti oluşturan politik toplumun kapsadığı, işgal ettiği tüm alanların sivil toplum tarafından işgal edilmesi gerekir. Bu nedenle sivil toplum; toplumsal inisiyatifin, kültürel öğelerin daha yaygın olduğu bir alanı açmış olacaktır. Ona göre bir sınıfın hegemonyasını dönüştürmek için sivil toplumun yaygınlaşması şarttır.

Gramsci, kapitalist üretim ilişkilerinin dönüştürülmesi, politik toplumun sivil toplum içinde eritilmesinde Marks'ın proleterya yüklediği tarihsel sorumluluğa

eşdeğer rolü entelektüellere biçmektedir.

Gerek Marks gerekse de Gramsci sivil toplumla ilgili düşüncelerini formüle ederken üretim ilişkilerinde eşitliği ve maddi koşullarda boy veren özgürlüğü öne çıkardılar.

Ne yazık ki Marksizm'in özgürlükçü sivil toplum tahayyülü olmasına rağmen, Marksist pratiklerin yaşandığı sosyalist ülkelerde özgür bir sivil alan oluşmamış, tersine sivil toplumu tıpanlayan, boy veren giri-

şimleri boğan paradigmlar oluşturulmuştur. Başta SSCB olmak üzere, sivil toplumu en yetkin örnekleriyle örgütlemesi gereken sosyalist sistemlerde sivil toplum, politik ve bürokratik hegemonyanın gaza-bına uğramış ya da bazı cılız deneyimlerle sınırlı kalmıştır.

Sivil toplum hareketi, İkinci Dünya Savaşına kadar yoğunluklu olarak teorik düzeyde tartışıldı, sınırlı pratikler sergilendi. 1960'lı yıllardan sonra dünyada sivil toplum tartışmaları giderek artmaya başladı. Bu yönlü çabalar sergilendi, zengin ve olabildiğince renkli deneyimler edinildi.

Giderek kurumsallaşan ve yetkinleşen güçlü örgütlenmeler yaratıldı. Örneğin Latin Amerika'daki cunta yönetimlerine karşı gelişen sivil toplumsal dalga, önemli deneyimlerden birisidir. Hem diktatörlüklerin geriletilmesinde hem de demokrasi kültürünün kökleşmesinde önemli bir sivil pratiktir.

Batıda sivil toplum tartışmalarına ilişkin iki dönemlemeden bahsedilebilir. Birincisi ulus devletin kaçınılmaz bir sonucu olarak on yedinci yüzyıldan itibaren tartışma gündemine gelen ve on dokuzuncu yüzyıla kadar tartışılmış olan "klasik" sivil toplum tartışmaları diyebileceğimiz dönem. İkincisi ise doğrudan doğruya sosyal grupları esas alan bir çözümleme biçimi olarak 1960 sonrası gelişen ve "modern" olarak tasnif edebileceğimiz dönem. (Çaha, 2003)

Buna benzer bir dönemleştirmeyi Keyman'da da görürüz. "Sivil toplumun ilk devresi sivil toplum-modern toplum ilişkisiyse, ikinci devresi sivil toplum-demokrasi ilişkisinin kurulmasıdır. Birinci dönem sivil toplum tartışmasında demokrasi referansı yok, ikinci dönem tartışmalarında var, fakat sivil toplum örgütleri yok. Sivil toplum konuşulurken, üyesi olduğunuz sivil toplum kuruluşları, sivil toplumun bir STK olarak yaşamı, örgütsel yapısı ve bu yapıyla ilgili sorunlar, kapasite sorunları vs., bu tür referanslar yok. O anlamda sivil toplum birinci dönemde bir burjuva insanını tanımlarken, ikinci dönemde devlete karşı aşırı olarak siyasileşmiş, aşırı olarak etik ve ahlaki bir yükümlülük almış insanı tanımlıyor. Bu insanın temel görevi toplumu demokratikleştirmek, devlete karşı mücadele ederek özgürlükler alanı yaratmak.

Bugün kapitalist ülkelerin çoğunluğunda sivil toplum gelişmiş ve kurumsal olarak belli bir birikime ve yetkinliğe ulaşmıştır. Bu ülkelerde, ezilenlerin egemen

sınıflara karşı yürüttükleri mücadeleler sonucu elde edilen kazanımlar sivil toplumun da önünü açarken, burjuvazi de bu ülkelerdeki emek hareketini sisteme entegre etme ve istikrarı yakalama hesabıyla sivil alanın gelişmesine rıza göstermiştir.

Türkiye ve Kürdistan'da Sivil

Toplum

Sivil toplum hareketi Avrupa merkezlidir, burada 12. yüzyıldan başlayarak boy vermiş, gelişmiş ve serpilmiştir. Kapitalizmin gelişimine paralel ve onun biçimlendirici etkisiyle evrimleşmiş, son yarım asırdır da toplumsal muhalefetin de ilgi gösterdiği alana dönüşmüştür. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, kapitalizmin doğal bir seyir izleyerek gelişmediği Türkiye gibi ülkelerde, sivil toplumun gelişmesi de batılı anlamından farklı olacaktır. Türkiye'deki sivil toplum gelişimini anlamak için dönüp Osmanlı tarihine; sosyo-ekonomik ve siyasal yapısına bakmak gerekecektir.

Osmanlılar askeri, bürokratik ve merkezi bir devlet yapılanmasına sahipti. Yönetme erkini tanrı adına kendinde bulunduran padişah ve yanında ona sadakatle bağlı olması beklenen güçlü bir bürokrasi ve ordu bu yapılanmanın aktörleriydi.

Üretim aracı olan toprak da tanrı adına Osmanlı sultanlarına aitti. Bu toprak, köylülere sipahiler aracılığıyla dağıtılıyordu ve karşılığında savaş zamanlarında vergi ile orduya asker toplanıyordu. Toprağın kullanım hakkı reaya aitti ama ne ekip biçeceğine bile kendisi karar veremiyordu.

Osmanlıların egemenliği altındaki toplum, her türlü hak ve özgürlüklerden, milliyet haklarından mahrum bırakılmış, kelimelerin gerçek anlamıyla sürüleştirilmiş, itaatkâr kılınmıştır. Osmanlı sultanları, kendilerine karşı gelişen veya gelişebilme ihtimali olan her türlü bireysel ya da toplumsal muhalefeti şiddetle bastırmış, bu

muhalefetin dinamiklerini gaddarca cezalandırmışlardır. İktidar hırsı için öz kardeşlerine bile kıyabilecek kadar gözü dönmüş Osmanlı sultanlarının, toplumsal muhalefete yaklaşımlarının ve yönelimlerinin düzeyini kestirmek zor olmasa gerek.

Avrupa toplumlarında sivil toplumun boy verdiği kentler, feodal hâkim sınıflardan giderek bağımsızlaşırken ve kendilerine özgü bir ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel doku oluştururken; Osmanlılarda kentler, yönetimin merkezi şehirleriydiler ve kendilerine has yanları olsa da yapıları ve idare karşısındaki konumları itibarıyla özgünlüklere ve özerkliğe sahip değildiler.

Elbette böylesi bir toplumsal yapılanmada batılı anlamda bir sivil toplumun oluşması olanaklı değildi. Belki de sivil toplum denebilecek deneyimlerden biri, esnaflar arasında gelişen lonca tipi Ahilik örgütlenmesidir. Bu örgütlenme ile esnaf- lar üretimi artırma ve kalifiye eleman yetiştirmeyi hedeflemiş, yetiştirdikleri elemanlara ustalık belgesi vermiş, iş ve ticaret ahlakını denetlemiştir. Lonca başı olan kethüda, lonca üyelerinin oylaması ile seçilirdi. Seçilen lonca başı merkezi idarenin onayını almak durumundaydı.

Loncaların kendi başı olacak insanı, üyelerinin oylaması ile belirlemesi ve sivil alana dönük bir faaliyetin içine girmesini sivil toplum girişimi olarak nitelemek mümkündür. Fakat seçilen kethüdanın merkezi yapıdan onay alması ve merkezi yapının loncalara vergi toplama, üretimin standartlara uygunluğunu ve fiyatları kontrol etme sorumluluğunu yüklemesi; loncaları idari yapının bir birimi haline dönüştürmüştür.

Osmanlılarda sivil toplum denebilecek bir başka oluşum da farklı ulusların ve dinsel toplulukların kendi içindeki otonom sistemleri idi. Osmanlılar, farklı dine ve ulusal kimliğe sahip toplumsal kesimleri asimile etmek yerine, onları kendi

içinde otonom kılarak merkezi idareye bağlamıştır. Bu otonom yapılar o topluluklarca belirlenmiş, kendi iç sistemleri dini veya ulusal liderlerce oluşturulmuştur. Ama bu yapılar da sonuçta sultana karşı sorumluluk taşıyordu, vergi veriyordu ve gerektiğinde orduya asker topluyordu. Örneğin Kürt emaretleri bu otonomi yapılarına örnek teşkil eder.

Bir başka sivil toplum örneği sayılabileceğimiz oluşum dinsel kurumlardır. Halkın ilgi gösterdiği ve destek sunduğu bu kurumlardan İslam inancına göre yapılanmış olanları devlet karşısında duramamış, tam tersine Osmanlı düzenini kitleler arasında kutsayıp meşrulaştırmış ve toplumu itaate çağırmıştır. İslami kurumların başındaki şeyhülislamın atanması ve görevden alınması, ulemaların vergi toplaması ve eğitimi gerçekleştirmele- ri de zaten bu kurumların niteliğini ve bağımlılık düzeyini göstermektedir.

Osmanlılarda batılı anlamda sivil toplumu geliştirecek bir sermaye sınıfı da gelişmemiştir. Kırsal kesimlerdeki soylular ile kentlerde ticareti yönlendiren tüccarlar da merkezi idareden kopamamışlardır ve egemenlik ilişkilerinin dümenine tabi olmuşlardır.

Osmanlıların gerileme döneminde; tımar sisteminin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan ayanların, sultana karşı güç olma girişimlerini saymazsak 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu kesimi kontrol etmekte zorlanan merkezi yönetim, kasaba ve kentlerdeki saygın kişileri yerel yönetimler ile halk arasında görevlendirdi. Ayan olarak anılan bu kişiler bulundukları yerde halk tarafından seçiliyor ve atanıyorlardı. Ayanlar giderek güçlenmeye başlamış ve etkin bir güce dönüşmüşlerdir. Merkezi yönetimin kontrolünden çıkan ve belki de sivil toplum deneyimleri için ciddiyet taşıyan bu kesimlere karşı II. Mahmut bir mücadele başlatmış ve etkinliklerini kırmıştır.

Merkezi yönetime karşı bir çaba içinde olan ayanlar da sistemin bir parçasıydılar nihayetinde. Onlar da vergi topluyor, orduya asker buluyor ve merkezi yönetimi temsil ediyorlardı. Bu yönleri ile sivil toplumun kendine özgü niteliklerini sınırlı biçimde taşıyorlardı.

Savaşlarda sürekli yenilgilere uğrayan, toprak kaybeden ve buna bağlı olarak gerileyen Osmanlı sistemi, 19. yüzyıldan başlayarak yeniliklere ve reformlara yönelmiştir. Bu reformlar iki ayrı mecrada gelişir. Birincisi, merkezi otoritenin gerekli gördüğü askeri ve idari yeniliklerdir. İkincisi ise, yeniçerilerin, ayanların ve ulemaların sultana karşı geliştirdiği mücadele sonucu girişilen reformlardır. Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın II. Mahmud'u başa getirmesi ve akabinde ayanları İstanbul'a çağırarak Sened-i İttifak'ı imzalatması ve ayanların merkezi otorite karşısındaki gücünü pekiştirmesi, Osmanlı'daki sivil toplum alanının önünü açan örneklerden biridir. Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı, Meşruti yönetimler gibi deneyimler de Osmanlı mutlakiyetçiliğinin kuşatıcı hegomonyasını daraltmıştır.

Osmanlıların son dönemlerindeki İttihat ve Terakki iktidarında; iktidar yetkesi, despotluğa varan boyutlarda kullanılmıştır. Kendini devletin yegâne sahibi gören, toplumu bir şey bilmeyen cühela tayfası olarak yorumlayan bu bürokrat ve elitist grup, iktidarda olduğu dönem boyunca siyasal muhalefet ve sivil toplum üzerindeki baskı mekanizmalarını olabildiğince yoğunlaştırmıştır.

1908 İkinci Meşrutiyet ile birlikte kısmi ve kısa ömürlü bir sivil toplum deneyi-

minden bahsedilebilir. Meşrutiyetle birlikte sultanın mutlak otoritesine sınırlamalar getirilmiş, onun otoritesinin yanında Mebusan-ı Meclis -göstermelik de olsa- yönetsel roller üstlenmiş, bu dönemde yığınla cemiyet, dernek, sendika, mason vb. toplumsal örgütlülükler oluşmuştur.

Osmanlı bakiyesi üzerinden kuruluşunu gerçekleştiren Kemalist yönetim, Osmanlı idari yapılanmasından farklı yanlar taşısa da otoriter yapısından bir şey yitirmemiştir aslında. Ülkenin çok renkli, çok kültürlü, çok dilli ve sınıflı yapısını üniter potada eritme paradigmasıyla yola çıkan kadrolar, modernleşme adı altında toplumdan kopuk, tepeden inmeci ve dayatmacı yeniliklere girişmişlerdir.

Osmanlı bakiyesi üzerinden kuruluşunu gerçekleştiren Kemalist yönetim, Osmanlı idari yapılanmasından farklı yanlar taşısa da otoriter yapısında bir şey yitirmemiştir aslında. Ülkenin çok renkli, çok kültürlü, çok dilli ve sınıflı yapısını üniter potada eritme paradigmasıyla yola çıkan kadrolar, modernleşme adı altında toplumdan kopuk, tepeden inmeci ve dayatmacı yeniliklere girişmişlerdir.

Batı öykünmeciliğinin karikatürize edilmiş formu olan Kemalist inkılâplar, maddi koşullardan ve toplumsal dayanaklardan yoksun biçimiyle gerçekleştirilmek istenmiştir. Topluma ve verili koşullara rağmen gerçekleştirilmek istenen bu yenilikler hep eğreti kalmış, sürekliliği zorla sağlanmak istenmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar olan dönemde sivil toplum alanı tümüyle yok edilmiştir. Görüntüdeki kimi sivil toplum girişimleri bile rejimin

ve öncü kadrolarının kutsanması rolünü üstlenmiş, Kemalist ideolojiye göbekten bağlanmıştır.

19. yüzyıldan başlayarak Osmanlılarda başlayan gerileme ve toplumsal hareketliliklerin izdüşümlerini Kürdistan'da bulmak mümkündür. Gittikçe artan savaş ve saray giderlerini karşılamak için konan ve giderek ağırlaştırılan vergiler, siyasi anlamda oluşturulan baskı ve sömürü cende-

Kürtlerin sivil toplumla asıl tanışmaları 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarıdır. Kürt beylerinin ve feodallerinin Osmanlılara karşı geliştirdikleri Kürt ulusal hareketleri başarısızlığa uğradıktan, peşi sıra göçertmeler ve sürgüne göndermeler başladıktan sonra bir Kürt aydınlanmasının da nüveleri oluştu. Kürt beyleri ve soylularının çocuklarını İstanbul ve Avrupa şehirlerinde okutmaları, bu insanların orada gelişen fikri hareketliliğe tanıklık etmeleri, dâhil olmaları ve bunun üzerinden bir örgütlülüğe gitmeleri; Kürtlerin, sivil toplum hareketiyle ciddi anlamda buluşması olarak kabul edilebilir.

resi Kürdistan'da olanca yoğunluğuyla hissedilmiştir.

Bu baskı ve sömürü koşullarına Batı'da gelişen uluslaşma süreci de eklenince, otonom bir yapıya sahip Kürt Mirleri ve feodalleri, Osmanlılara ve İranlılara karşı egemenlik alanlarını genişletmeye ve güçlendirmeye, merkezi otoriteden kurtulmaya çalıştılar.

Gerek ayaklanmalar öncesi ve gerekse ayaklanmalar sonrası Kürt emaretlerinde de ne yazık ki sivil toplum hareketine pek rastlanmıyor.

Kürtlerin sivil toplumla asıl tanışmalar

rı 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarıdır. Kürt beylerinin ve feodallerinin Osmanlılara karşı geliştirdikleri Kürt ulusal hareketleri başarısızlığa uğradıktan, peşi sıra göçertmeler ve sürgüne göndermeler başladıktan sonra bir Kürt aydınlanmasının da nüveleri oluştu. Kürt beyleri ve soylularının çocuklarını İstanbul ve Avrupa şehirlerinde okutmaları, bu insanların orada gelişen fikri hareketliliğe tanıklık

etmeleri, dâhil olmaları ve bunun üzerinden bir örgütlülüğe gitmeleri; Kürtlerin, sivil toplum hareketiyle ciddi anlamda buluşması olarak kabul edilebilir.

Kürdistan gazetesinin çıkarılması, 20. yüzyılın başlarında kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti, Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti, Kürdistan Teşrik-i Mesai Cemiyeti,

Kürt İrşad ve İrtika Cemiyeti, Kürdistan Muhibban Cemiyeti gibi örgütlenmeler ve genellikle bu örgütlenmelere bağlı çıkan Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi, Rojî Kurd (Hetawî Kurd) benzeri yayınlar, açılan okullar, var olan medreseler Kürtlerin sivil toplum deneyimleridir.

Bu dönem Kürt sivil toplum hareketi merkezi yönetime bağımlı değil, kendi ayakları üzerinde gelişmişti. Hatta ilk başlarda olmasa da sonraları siyasal otoriteye cepheden eleştiriler yöneltmiş, çalışmalarının odağına Kürt toplumunun sorunlarını ve çözüm önerilerini koymuştu. Buna

dönük pratik adımlar sergilenmişti. Kürdistan'a yönelerek buralarda yerel birimler örgütlenmiş, kitle desteği sağlanmıştı. Bu kurumlar, kitlelerin lokal de olsa eğitilmesinde ve bilinçlendirilmesinde roller üstlenmişti.

Cumhuriyet rejiminin tekçi ve üniter yapısı farklı ulusal ve toplumsal kesimleri dışlayınca, Kürt sivil toplum hareketi de kendilerini ifade edecek örgütlenme çabalarını, illegaliteye çekilerek sürdürdü. Azadî ve Xoybûn Cemiyetleri bu örgütlenmelerdendir.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar geçen dönem Kürtler için karanlık ve baskılarla dolu bir dönemdir. 1925 Şêx Seîd Hareketi, 1926-28 Ağrı Ayaklanması, 1938 Dersim Direnişi sonrası Kürdistan cehenneme dönmüştür. On binlerce sivil ve masum Kürt'ün katledildiği, yerleşim yerlerinin yakılıp yıkıldığı, zorunlu göçertmelerin yaşandığı, insanların yargılandığı, idam edildiği, cezalandırıldığı, açlığa ve sefalete mahkûm kılındığı bir karanlık dönem.

Kısacası cumhuriyetin kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar sivil toplum mücadelesi Kürtler için bıçakla kesilircesine durmuştur. 1960'lı yıllarda dünyada gelişen toplumsal hareketlilik, Türkiye'de cılız da olsa yansımaları bulmuş, Kürt aydınları da bu süreçten etkilenmiş, giderek bir araya yönelmişlerdir.

Bu yöneliş iki kanatta gelişmiştir. Birincisi, dünyadaki sosyalist devrimlerden ve yarattığı dalgadan etkilenen Kürt aydınlarının, sosyalistlerinin, Türkiye'deki sosyalistler ile geliştirdiği ortak örgütlenmelerdir. Kürt ve Türkiye'deki devrimciler, ilericiler Türkiye İşçi Partisi'nde ve daha çok üniversitelerdeki gençlik hareketi içinde buluştu. İkinci kanat ise yurtseverlik çizgisinde Güney'deki ulusal hareketten de etkilenerek örgütlenen ve illegaliteye çekilen T-KDP'dir. Yine bu

dönem de gelişen ayrı bir örgütlenme de DDKO'lar sürecidir. DDKO'ların öncülüğünü ettiği Doğu Mitingleri, Kürt sivil toplum hareketinin önemli eylemselliklerinden biridir.

TİP'le, Kürt sorunundaki ikircikli ve ürkek tutumundan dolayı yollarını ayıran Kürt sosyalistleri ve devrimcileri ise kendi bağımsız örgütlenmelerini yarattılar. 1974'ün sonlarında kurulan TKSP (Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi) böylesi bir ayrışmanın ürünüydü. Giderek Kürt siyasal hareketi renklendi. Bu dönemde tümüyle illegaliteye çekilmek zorunda kalan Kürt ulusal demokratik siyaseti, Kürdistan'daki sömürgeci ilişkileri dağıtmak ve ulusal demokratik değerleri toplumda baskın kılmak için farklı mücadele yol, yöntem ve araçlarına yöneldi. O dönemden başlayarak yurt içinde ve dışında yığınla dernek açılmış (DHKD, DDKD, ASK-DER, KOMKAR vb.) dergi ve gazete çıkarılmıştır. Bütün bunlar Kürt siyasal hareketi ile organik ilişkiler içinde olsa bile, nitelikleri itibarı ile sivil toplum örgütleriydiler.

Yurt dışına göç eden Kürt yurtseverlerinin, devrimcilerinin kurduğu sivil toplum örgütleri ikili bir işlev üstlenmiştir. Birincisi, Kürtlerin yaşadıkları ülkelerle entegrasyonunu sağlamak, diğeri de yaşadıkları ülkelerdeki Kürtler arasında ulusal bilinci geliştirmek, Kürtler lehine diplomasi faaliyetlerinde bulunmak, kültürel ve sanatsal çalışmalar yürütmek, Kürtler arası dayanışma ve yardımlaşmayı güçlendirmektir.

Kürt ulusal bilinçlenmesine ve örgütlenmesine azımsanmayacak katkıları olan, Kürt sivil toplum örgütleri hem 12 Eylül öncesi hem de sonrası faşizmin hedefi olmuştur. Zaten faşist darbe ile birlikte bu sivil toplum örgütleri yanında Türkiye'deki sivil toplum örgütleri de kapatılmış, üyeleri ve yöneticileri yargılanmış, işken-

celerden geçmiş veya tutuklanmışlardır.

12 Eylül faşizmi, toplumun örgütlü olduğu alanlara şiddetle yönelmiş, bu boyutuyla sivil toplum alanını da tüm zerrelerine kadar yok etmiştir.

Sivil Toplum Örgütleri ve İşlevleri

Toplumsal sınıf ve kesimler, hakları ve özgürlükleri için diğer organizasyonlar yanında sivil toplum kurumları aracılığı ile örgütlenir, mücadele eder, kendi gereksinimlerini ve çıkarlarını gözetirler. Bu toplumsal kesimlerin yaşam standartları, örgütlenme düzeyleri ve hak arama mücadeleleri ile koşutluk gösterir. Örgütlenme bilincinin gelişkin olduğu ülkelerde yaşam standartlarının yüksek olması tesadüf olmasa gerek. Bu ülkelerde sivil toplum kurumları, örgütlenme özgürlüğünün ve hak arama mücadelesinin en önemli araçlarıdır.

Örgütlenmeler, bireylerin yalnızca insan olmaları nedeniyle sahip oldukları haklarının bir yandan yasal çerçevede kazanılmasını ve korunmasını sağlarken diğer yandan bu özgürlüğün yalnızca bir kamu özgürlüğü olarak tanınmasının ötesinde sınırlarının genişletilmesinin de güvenesi olmaktadır. (Özbaş, 2008)

Kuşkusuz örgütlenme ve hak arama özgürlüğü; insan hakları ve demokrasi kavramıyla da yakından ilişkilidir. İnsan hakları, eşitlik, adalet ve özgürlükleri kapsayan demokrasinin yaşam bulması, pekiştirilmesi, geliştirilmesi ve süreklileştirilmesine sivil kurumların katkısı oldukça önemlidir.

Sivil toplum kurumları, toplumun tüm sınıf ve katmanlarını bazen tüm çeşitliliği ile bazen de homojenliğiyle barındırır. Bu kurumlar ya toplumsal grupların problemlerinin çözüm adresi olur, egemenlerce karşılanmayan gereksinimlerini kendi olanaklarıyla karşılar ve böylelikle onları temsil eder ya da etkinlik alanlarına ilişkin

egemenler üzerinde baskı oluştururlar.

Bu kurumlar, toplumun geniş kesimlerini bünyesinde barındırdığından, örgüt içi demokrasileri görece gelişkin olduğundan, yönetim mekanizmaları üye ve aktivistlerinin katılımına uygun yapılandırıldığından, çoğulcu ve demokratik bir toplumun prototipleri görünümündedirler ve toplumun bu niteliklerinin geliştirilmesinde önemli işlevlere sahiptirler.

Toplumun farklı kesimlerinin birlikte iş yapma olanaklarının yaratılmasında, bu kesimlerin birbiri ile etkileşmesinde, hoşgörünün ve kabullenme kültürünün yaygınlaşmasında, toplumsal sorunların diyalog ile çözülmesinde sivil yapılar önemli sorumluluklar üstlenirler.

Sivil toplum kuruluşları gerek devlet tarafından gerçekleştirilen ve toplumun geniş kesimlerini olumsuz etkileyen uygulamalarına karşı, gerekse de kapitalist üretim ilişkileri yarattığı sömürü çarkının etkisizleştirilmesinde önemli roller üstlenebilirler.

Yine iktidarlarca geliştirilen ve sivil kurumların dâhil edildiği politikaların ve pratiklerin toplum içinde daha hızlı hayat bulur, etkili olur ve kalıcılaşır. Tersine sivil toplum kurumlarının dâhil edilmediği, benimsemediği ve direnç gösterdiği politikaların ve pratiklerin hayata geçmesi bazen mümkün olmamakta bazen de sınırlı bir yaşam olanağı bulunmaktadır.

Sivil toplum kurumları; resmi ideolojilerin, politikaların ve değerlerin yerine farklı, insani, evrensel ve ilerici değerlerin toplum içinde yaygınlaşmasına katkı sunabilir, bu yönlü bir kültürel atmosfer ve bilinç oluşturabilirler.

Sivil toplum kurumları; ilgili oldukları alanlara ilişkin toplum ve doğa yararını gözetken, daha gerçekçi, düşük maliyetli, uygulanabilir ve kalıcı politikaları/projeleri geliştirebilir, geliştirilmesine katkı sunabilirler.

Sivil toplum kurumları; başta emekçi-

lerin, ötekileştirilmişlerin, mağdurların ve dezavantajlı kesimlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesinde, taleplerinin karşılanmasında çok önemli fonksiyonlara sahiptirler.

Ekolojik dengenin korunmasında, savaşların, şiddetin, toplumdaki fuhuşun, uyuşturucu ticaretinin, mafyalaşmanın önlenmesinde, toplumsal ve doğal zenginliklerin yine insan yararına kullanılmasında azımsanmayacak bir etkililiğe sahiptir sivil kurumlar.

Kürtler gibi ezilen ve devleti olmayan ulusların dilinin, kültürünün, tarihinin, sanatının ve diğer değerlerinin korunmasında, geliştirilmesinde, araştırılmasında, bu halkın özgürlük mücadelesinin örgütlenmesinde, kitleleştirilmesinde ve uluslar arası arenaya taşınmasında sivil örgütlerin önemi büyüktür.

Sivil toplum kuruluşları, daha büyük siyasal katılım ve sorumluluk yönünde baskı yaratmaya yetenekli, siyasal gelişmenin ajanları olarak görülmektedirler. Siyasal yönden sivil toplum kuruluşları, siyasal değişimi kolaylaştırmada ve demokrasiyi sağlamlaştırmada etkin bir rol oynarlar. Halka dayalı örgütlenmeler, toplumsal yararlar ve isteklerin dile getirilmesi bakımından ortak eylem ve kurumsal kapasiteye yönelik toplumsal alanlar

oluştururlar. (Wiktorowicz, 2002)

Kuşkusuz ezilenler, ötekileştirilenlerin kendi insani ve meşru gereksinimleri ekleninde pratik sergileyen sivil toplum kurumları, egemenlerin hükümler alanlarını daraltacak ve bu alanların toplumun geniş kesimlerinin ortak çıkarları doğrultusunda yeniden düzenlenmesini sağlayacaklardır. Ancak sivil toplum kurumlarının bir devrim yapacağı iddiasında değil,

çünkü bu kurumların asıl işlevi etkinlik alanları ile sınırlıdır. Sivil toplum kurumlarının toplumsal gelişime ve dönüşüme katkıları ülkeden ülkeye farklılıklar gösterir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde sivil toplum kurumları çalışmalarını büyük ölçüde amaçları doğrultusunda yürütürken, geri bırakılmış ve geliş-

mekte olan ülkelerde ise sivil yapılar bazen amaçlarının dışında pratik sergilemektedir.

Demokrasi Kültürünün Yerleşmesinde Sivil Toplum Kurumlarının Rolü

Sivil toplum kurumları, toplumun tüm sınıf ve katmanlarını bazen tüm çeşitliliği ile bazen de homojenliğiyle barındırır. Bu yönüyle çoğulculuğun, demokratik düze-

Kürt siyasal hareketi sivil toplumu araçsallaştırmadan öteye gidememiştir. Yani, Kürtlerin kurduğu dernekler, enstitüler, akademiler, kültür merkezleri ve girişimler vb. sivil deneyimler istisnalar hariç siyasal örgütler ile organik ilişki içinde olmuş ve amaçlarından sapmışlardır. Belki bir zorunluluğun sonucudur bu. Ama bu ilişkilerin olabildiğince gevşek tutulması, sivil toplum örgütlerinin rollerini la-yıkıyla yerine getirmesine vesile olacaktır. Bu bağlamda; Kürt ulusal hareketinin en dinamik unsuru siyasal yapılanmalar, sivil alana daha hassas yaklaşmalıdır.

nin küçük uygulama alanına dönuşürler.

Demokrasi deneyimlerinin güçlü ve yerleşik olmadığı toplumlarda sivil toplum örgütleri, demokrasinin gelişmesinde önemli roller üstlenebilirler. Kuşkusuz, bir ülkede sivil toplum örgütleri tek başına katılımcı, özgürlükçü ve eşitlikçi demokrasinin yerleşmesinde, sürdürülebilir kılınmasında etkili olamazlar. Bunun yanında siyasal mekanizmaların demokrasiyle uyumlulaştırılması, üretenlerin, ezilenlerin, ötekileştirilmiş toplumsal kesimlerin de yönetimin kurgulanmasına dâhil olması, ekonomik ve sosyo-kültürel dokunun değişmesi ve dönüştürülmesi gerekir.

Çağımız demokrasisinin iki önemli yanını konumuz gereği vurgulamak gerekir. Bunlardan birincisi, tüm toplumsal kesimlerin devlet yönetimine katılımını sağlayan biçimsel demokrasinin mekanizmaları ve kurumlarının düzeyleri ve niteliğidir. Burada parlamento, siyasal partiler ve anayasa gibi yapılar önem kazanır. İkincisi ise devletin etki alanının dışında, toplum içinde ortaya demokrasinin kültürel değerlerle harmanlanması sürecidir. Demokrasi kültürünün siyasal alanın dışında, sivil toplum kurumlarındaki tezahürü siyasal alana bir artı olarak yansıyacaktır.

Sivil toplumun modern anlamdaki gelişimine demokrasinin önemli katkıları olurken, demokrasi deneyimleri olan toplumlar da yönetim süreçlerine katılım sorununu sivil toplum ile aşmıştır. Sivil toplum hareketinin bulunduğu ve güçlü olduğu ülkelerde demokrasinin de güçlü temellere oturduğunu söylemek mümkündür. Tersine sivil toplumun bulunmadığı veya siyasal iktidarlarca kuşatılıp engellendiği toplumlarda, demokrasi deneyimleri cılızlaşmakta ve otoriter yapılar baskın gelmektedir. Bu nedenle güçlü ve etkin sivil toplum yapıları demokrasiler için hayati önemdedir. Elbette ne sivil toplum tek başına demokrasinin koşuludur ne de

sivil toplumun var olması sadece demokrasiye bağlıdır.

Günümüzde demokrasinin nasıl korunacağı tartışmaları yerine sürdürülebilir bir demokrasinin nasıl güçlü kılınacağı tartışmaları önem kazanmıştır. Korunmaya alınacak militan demokrasinin yetersizlikler ihtiva ettiği açıktır. Korunma sorunu olmayan sürdürülebilir demokraside ordunun siyasetten uzak tutulması, iktidarı sınırlayacak hak ve özgürlükler yanında sivil toplum kurumları da gerekli ve önemli koşullardan biri olarak sayılmaktadır.

Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri

1960’lı yıllardan sonra dünyadaki sınıf ve gençlik hareketlerinin de etkisiyle filizlenmeye başlar. Hala emekleme döneminde olan sivil toplum 1961 Anayasasıyla oluşan görece demokratik ortamda ayakları üzerine dikelmeye çalışmıştır. Giderek toparlanmaya başlayan ve etkin olmaya başlayan emek eksenli sivil yapılar 12 Mart 1971 darbesi ile tırpanlanmıştır.

Bu müdahale kısa zamanlı bir duraksama yaratsa da sonraki yıllarda gelişen emek mücadelesi ve Kürt devrimcilerinin öncülük ettiği ulusal hareket, sivil alanın da yeniden hareketlenmesine vesile oldular. Bu dönemde kurulan dernekler, sendikalar, meslek odaları, basın kuruluşları vb. kitlelerin bilinçlenmesinde ve örgütlenmesinde önemli roller oynadı.

1980’li yıllara gelindiğinde, sivil alanda önemli roller üstlenen, geniş kitle desteği yakalayan emek hareketi ve Kürt ulusal mücadelesine karşı egemenler faşizan senaryolara başvurdu. 80 darbesi ile toplumun tüm kesimleri faşizmin karanlık ve lanetli tezgâhından geçirildi. Toplumsal örgütlülüğe dair en küçük kırıntılar bile zorla ortadan kaldırıldı. Bu yıllarda faşizm tarafından kuşatılan sivil toplum ancak uzun bir dönemden sonra bir dinamizm kazandı.

Ömer Çaha Türkiye'deki sivil toplumu meslek örgütlerini, işveren örgütleri, işçi ve kamu çalışanları sendikaları, geleneksel muhafazakar yapılar, hak ve özgürlükler mücadelesi yürüten organizasyonlar, etnik ve kültürel eksenli kurumlar, çevreci örgütler, yarı resmi-reaksiyoner gruplar (devletçi sivil yapılar) şeklinde kategorilere ayırmaktadır.

Türkiye'deki bu sivil toplumun önemi giderek artmakta ve hemen tüm kesimler bu alana odaklanmaktadır. Kürt ulusal demokratik hareketi de son yıllarda bu alana ilişkin bir perspektif oluşturmakta ve çabalarını bu doğrultuda yoğunlaştırmaktadır. Hayatın hemen hemen tüm alanlarına dair sivil yapıları örgütlenmektedir.

Türkiye'de Sivil Toplum Örgütlerinin Sorunları ve Çözüm Önerileri

Sivil toplum hareketleri, bir toplumdaki üretim ilişkilerinin biçimlendirmesi altında geliştiğinden, o toplumun pozitif ve negatif özelliklerini taşıyacaklardır. Bu gerçeklikten hareketle Türkiye'deki sivil toplum hareketi doğal mecrasında gelişmemiş, deneyimler edinmemiş ve kurumsallaşamamıştır. Tersine bu ülkedeki sivil toplum deneyimleri kesintilere uğratılmış, kuşatılmış, sistemin payandası kılınmış, kendi misyonlarının dışına itilerek işlevsizleştirilmişlerdir.

AB sürecinin ivme kazanması ile sivil toplum alanı daha bir canlanmış ve batıdaki deneyimler izlenmeye başlanmış ve bu da sivil toplumun kendi mekanizması içinde örgütlenmesini sağlamıştır.

Günümüz sivil toplumunun en önemli açmazı siyasal iktidarla, partilerle ve cemaatlerle olan ve amaçlarından sapmalarına neden olan organik ilişkileridir. Türkiye'de STK olarak isimlendirilen yapılanmaların büyük çoğunluğu ya siyasal otoriteyi meşrulaştıran, onların ideolojik politik söylemlerinin yeniden üretildiği

kurumlara dönüşmüş, ya ürkekçe muhalefet etmiş, kendi fonksiyonlarının gereklerini yerine getirmekten uzaklaşmış ya da kamu çalışanları sendikalarında görüldüğü gibi fiili ve meşru bir mücadele geleneğine yaslanmış ama onlarında zamanla bu nitelikleri aşınmıştır.

Türkiye'deki sivil toplumun kurumlarının etkinlik alanlarına ilişkin etkin politikalar geliştirememesi, pratikler sergileyememesi, egemenler üzerinde baskı oluşturmaması, kurumsallaşamaması gibi önemli problemleri bulunmaktadır.

Sivil toplumun Türkiye'de öne çıkmasını sağlayacak en önemli yol, egemenler karşısındaki edilgin ve yönlendirilebilir pozisyonlarını değiştirmeleri ve mutlak suretle iktidar odaklarının karşısına ikirciksiz dikilmeleridir.

Sivil toplum yapıları kesinlikle misyonlarını unutmamalı, toplumun genel çıkarlarını gözetmeli, iktidar güçlerinin toplum yararını gözetmeyen uygulamalarına karşı çıkmalı ve alternatifler üretmeli, demokrasi ve özgürlükler başta olmak üzere tüm insani değerlerin ve uygulamaların zemini olmalıdır.

Sivil toplum kurumları bu ülkedeki Kürt sorunu, demokrasi, emek ve özgürlükler mücadelesinde taraf olmalı, barışın, hoşgörü ve diyalog kültürünün egemen olduğu bir toplumsal yapının inşasında sorumluluklar üstlenmelidir.

Sivil Toplum Kurumları ve İç Demokrasi

Sivil toplum kurumları egemen sınıfların hükümlerlik alanlarının daraltılmasında, temsil ettikleri kitlelerin ekonomik, siyasal, kültürel vb çıkarlarını savunmada, bir ülkedeki katılımcı ve eşitlikçi demokrasinin yaşanmasında önemli rollere sahiptir.

Sivil toplum yapılarında bir araya gelen kitlelerin homojen bir yapıda olmadı-

ğı, farklı siyasal, kültürel, inançsal yapı-
lardan geldiği bilinmektedir.

İşte sivil toplum kurumları, bu renkli-
liklerin eşitçe bir arada durmasını, ortak
çıkarlar etrafında ortak tutum sergilenme-
sini, kendi üyelerinin örgüt içi politika be-
lirleme ve karar alma süreçlerine katılma-
sını sağlayabilirse; önemli açılımlar sağla-
yacak, kitlelere güven verecektir.

Türkiye’de yaşanan ise bu değildir.
STK’ların ortaya çıkışları haklı ve meşru
bir seyir izlerken, ne yazık ki bazen kendi
iç dinamiklerinin çekişmesine sahne ol-
makta ve baskın gelen kesimin inisiyatifi-
ne teslim olmaktadır.

Örneğin son yıllarda sendikalarda ve
diğer sivil yapılarda bir arada mücadele
yürüten farklı politik ve inançsal tercihle-
ri olan kesimlerin bu yapılarda birbirini
baskılamaya çalışması, dışlaması, kurul-
taylarında anti-demokratik ittifaklara yö-
nelerek tüm kesimlerin yönetim mekaniz-
malarında temsiliyetini engellemesi, katı-
lımcı ve çoğulcu yönetim anlayışını tıka-
ması dikkat çekicidir.

Ötekileştirilmiş, dışlanmış ve emeği
sömürülmüş toplumsal kesimleri bir araya
getiren STK’lar giderek kendi içlerinde
ötekiler oluşturmakta, onları dışlamakta,
kendilerini ifade edecek olanaklardan
yoksun bırakmaktadır. Bu da onların gü-
cünü ve etkililiğini baltalamakta, kısırlaş-
tırmakta; ezilenlerin, geniş toplumsal ke-
simlerin egemenlere karşı yürütülen mü-
cadelede toparlanmasını engellemektedir.

Sivil Alana Güçlü Müdahalenin Yeni Yolları

Başta Kürt ulusal demokratik muhale-
feti olmak üzere diğer toplumsal muhale-
fet odakları, sivil toplum karşısındaki ko-
numlanışlarını ve onunla ilişkilerini yeni-
den gözden geçirmek durumundadırlar.
Günümüzde, sivil toplumun özgürlüklerin

genişletilmesinde, siyasal otoritelerin ge-
riletilmesinde ve hak arayışlarındaki rol-
leri giderek artmaktadır.

Elbette Türkiye’de sivil toplumun tek
başına her şeyi çözmeye muktedir olduğu-
nu iddia etmiyoruz. Ama iddiamız odur
ki, Kürt siyasal hareketi sivil toplumu
araçsallaştırmadan öteye gidememiştir.
Yani, Kürtlerin kurduğu dernekler, ensti-
tüler, akademiler, kültür merkezleri ve gi-
rişimler vb. sivil deneyimler istisnalar ha-
riç siyasal örgütler ile organik ilişki içinde
olmuş ve amaçlarından sapmışlardır. Bel-
ki bir zorunluluğun sonucudur bu. Ama
bu ilişkilerin olabildiğince gevşek tutul-
ması, sivil toplum örgütlerinin rollerini la-
yıkıyla yerine getirmesine vesile olacaktır.
Bu bağlamda; Kürt ulusal hareketinin en
dinamik unsuru siyasal yapılanmalar, sivil
alana daha hassas yaklaşmalıdır.

Öncelikle sivil toplum örgütlülüğün bir
ihtiyaçtan doğduğu ve o ihtiyaç üzerinden
bir mücadele programı oluşturduğu unu-
tulmamalı, misyonları çerçevesinde mü-
cadele yürüten STK’lara destek sunulma-
lı, yanlarında olunmalıdır.

Siyasal iktidarla organik veya düşünsel
ilişkileri olmayan STK’ların giderek ku-
rumsallaşması ve güç kazanması egemen
güçleri sınırlandıracaktır, bu da toplumsal
muhalefet ve Kürt ulusal demokratik mu-
halefetinin işine yarayacaktır.

Sivil toplumun gelişmesi toplumsal bir
sinerji yaratacak, örgütlenen ve hak arayış-
ına yönelen kitleleri Kürt ulusal kurtuluş
mücadelesine kanallandırmak daha bir ola-
naklı olacaktır.

Kürt ulusal muhalefeti sivil topluma iki
boyutuyla yaklaşmalıdır. Birincisi, Kürt
dili, kültürü, tarihi, sanatı, doğal çevresini
gözetin, korunmasını, geliştirilmesini
amaçlayan sivil yapılanmaların örgütlen-
mesine katkı sunmalıdır. Diğeriyse, Türki-
ye demokrasi mücadelesini yürüten dina-

miklerle ortak sorunlar çerçevesinde, ortak sivil toplum yapılanmalarında yer almalı, onlarla egemenlere karşı omuz omuza mücadeleleyi yükseltmelidir. Bu alanlar üzerinde Türkiye muhalefetini ve kamuoyunu ulusal soruna karşı duyarlı kılmalıdır.

Sonuç

Sivil toplumun önemi giderek artmakta, egemenler dâhil tüm toplumsal kesimler bu potansiyel üzerinden yeni stratejiler oluşturmakta ve sivil alanı kendi ideolojik/politik hedefleri doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaktadırlar.

Kuşkusuz Türkiye'deki ilerici, demokratik muhalefet ve Kürt ulusal demokratik hareketi de sivil toplumunun öneminin farkına vardılar. Sivil alanı, toplumun tüm kesimleri yararına yeniden dizayn etme çabasına giriştiler. Ama hala yetmezlikleri, hataları ile boğuşmaktadırlar.

Unutulmamalıdır ki sivil alana Marks'ın kendi döneminin verili koşullarından hareketle oluşturduğu perspektifle yaklaşamayız. Kapitalizm de, sivil alanda büyük değişimler yaşadı. Sivil alana bu değişimler sürecinin ve geniş toplumsal kesimlerin çıkarları doğrultusunda yaklaşılmalıdır.

Kürtlerin, bu ülkedeki diğer halkların, sömürülen toplumsal kesimlerin, ötekileştirilenlerin çıkarları sivil alanın maharetlice kullanılmasını gerektiriyor. Bu alan üzerinden yeni mevziler ve olanaklar sağlamak, ortak muhalefet kültürünü yaratmak, örgütlü bir toplumu inşa etmek, daha bir olanaklı olacaktır.

Kürt ulusal demokratik hareketi daha sağlam ve meşru bir mücadele alanı yakalayacak, bu alan üzerinde kitle desteğini artıracak, dostlarının sayısını artıracaktır.

Öyleyse sivil alana daha profesyonelce müdahale edilmelidir.

KAYNAKÇA

ABAY, Ali Rıza. (2004), *Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma Ve Sivil Toplum Örgütleri*. <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf> (12.03.2009)

ARSLAN, Osman. (2001), *Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.

BELGE, Murat. (2003), *Sivil Toplum Nedir?* http://stk.bilgi.edu.tr/docs/belge_std_1.pdf (12.03.2009)

BOZKURT, Ömer, Turgay Ergun ve Seriy Sezen (ed.). (1998), *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.

CEVİZCİ, Ahmet. (Şubat 1999), *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları

ÇAHA, Ömer. (Ekim 2003), *Aşkın Devletten Sivil*

Topluma. İstanbul: Gendaş Kültür

KEYMAN, Fuat. (2004), *Sivil Toplum ve Demokrasi*. http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_3.pdf (15.03.2009)

KOCACIK, Faruk. (2003), *Toplumbilim Ders Notları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No:92.

ÖZBAŞ, Okan. (2008), *Sivil Toplumda Kadınların Rolü*. Ankara: Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi

TOSUN, Gülgün Erdoğan. (2001), *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

TUNÇAY, Mete. (1998), "Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Kavramlar", *Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar*. Der.A.N.Yücekök, I.Turan ve M.Ö.Alkan. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı

Sivil Toplum Örgütleri, Kürtler ve Türkiye

...Osmanlı iktidarının mutlak sahibi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kürt milliyetçiliğini önlemek için, Kürt sivil toplum örgütlerini tamamıyla yasaklamıştı. Özellikle sivil kurum adı altında Kürt tüccarlarının örgütlenmesinin ve Kürt bankacılığına giden yolun önü, Türk unsura öncelik tanıyan “Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatı” ile kesilmişti...

Ali Haydar KOÇ

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde gelişme gösteren batılılaşma (1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876 I. Meşrutiyet ve 1908 II. Meşrutiyet) çabaları, Osmanlı tebası olarak bilinen Rumlar, Bulgarlar, Arnavutlar, Yahudiler, Makedonlar, Ermeniler, Romenler, Araplar, Kürtler ve Türkler arasında etnik ayrışmalara yol açtığı gibi, aynı topluluklar arasında sivil cemaatleşme fikirlerinin ortaya çıkmasına da zemin sunmuştu. Gelenekçi Osmanlı yönetiminin mutlak ha-

kimiyetini kendisinde toplayan Halife-nin/Sultanın, Osmanlı Devleti'ni oluşturan cemaatler üzerindeki mutlak gücü, Osmanlı toplulukları arasında etnik köken üzerinde, sivil cemiyetleşme fikirleriyle şekillenen kültürel, dinsel, sosyal ve iktisadi örgütlenme faaliyetleriyle, zayıflama yoluna girmişti. Zaten 19.yy. boyunca Kürtler ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler gerek askeri ve gerekse sivil örgütlenme anlamında belirgin bir şekilde çatışmaya dönüşmüştü. Söz konusu Osmanlı geleneksel iktidar anlayışına ekonomik, toplumsal ve siyasal tepki gösteren Kürtler, kendi tarihi kültürel kökenleri üzerinde ulusal bir iktidar kurmaya çalışarak, Osmanlı Devleti'nin olan mutlak iktidarını reddiyorlardı. Örneğin; Bedirhan Paşa'nın 1843-1846'da Kürdistan'da, askeri gücün dışında, Kürt sivil kurumlarının (Medrese, vakıf, eğitim, yardımlaşma-dayanışma kurumları ve Kürt tüccarlarının) destekleriyle, Kürt iktidarını ilan etmesi, Osmanlı Halifesi'nin mutlak iktidarının, Kürt sivil toplum cemiyetleri tarafından da reddi anlamına geliyordu.

Bu yazıda, Türkiye yönetimi tarafından, Kürt ulusal meselesine karşı, Türk toplumunu mobilize etme de önemli bir siyasal propaganda aracı olarak kullanılan, paramiliter sivil toplum cemiyeti olarak örgütlendirilen, çalışmalarını milliyetçi-ırkçı yaklaşımlar üzerinde yürüten, yaklaşık yüzyıldır Kürt kültür ve demokrasisinin oluşumu önünde önemli engeller teşkil eden, Türk sivil toplum örgütlerinin Kürdistan'a karşı olan olumsuz yaklaşım/ilişkilerinden kısaca sözedeceğim. Ayrıca yazıda, Kürdistan ve Türkiye'de çalışmalar yürütmüş/yürüten bazı Kürt sivil toplum kuruluşlarından da sözedecektir. Yazı, Kürdistan ve Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarıyla sınırlı tutulmuştur.

19.yy'da Kürtler arasında manevi ve

19.yy'da Kürtler arasında manevi ve maddi dayanışma fikirlerine öncülük eden sivil cemiyetler, genellikle Kürt elit kesimini oluşturan ve önemli oranda Kürt ilişkilerinin gelişmesinde siyasal, ekonomik ve sosyal roller oynayan şeyhler/seytler, dinadamları, bey, mir, aşiret reisi ve nüfuz sahibi eşraf tarafından desteklenerek, yönlendiriliyorlardı.

maddi dayanışma fikirlerine öncülük eden sivil cemiyetler, genellikle Kürt elit kesimini oluşturan ve önemli oranda Kürt ilişkilerinin gelişmesinde siyasal, ekonomik ve sosyal roller oynayan şeyhler/seytler, dinadamları, bey, mir, aşiret reisi ve nüfuz sahibi eşraf tarafından desteklenerek, yönlendiriliyorlardı. Örneğin cumhuriyet döneminde Kürdistan'ı işgal eden Türkçü kadrolar (1923'ten sonra), Kürt iç ilişkilerine dair dinamikleri ortadan kaldırmak için, çağdaş Türkiye rejimi adı altında çıkardıkları ırkçı yasalarla, Kürtler arasında sivil cemiyetler aracılığıyla dayanışma gücüne öncülük eden nüfuz sahibi Kürt elit kesimlerini gerici düşman ilan ederek, onlar üzerinde (ölüm ve göçertme dahil) baskı oluşturarak, onların taşınır, taşınmaz malvarlıklarını devlet hazinesine katarak, bütün siyasi, manevi nüfuzlarına ve maddi varlıklarına son vererek, onları her yönüyle toplum içinde yardıma muhtaç bir hale getirmişlerdi. Yani kısacası 19.yy.'da Kürdistan'da maddi, manevi ve siyasi gücü olan Kürt elit sınıfı, 20.yy.'da Kürt milliyetçiliğini canlandıracağı ve sömürge Kürdistan'da varlığını sürdürme çabası içinde olan Türk ırkçılığını rahatsız edebileceği düşüncesiyle, cumhuriyet döneminde alınan kanuni ve askeri tedbirlerle yokedilmesi öngörülen, güçsüz, varlıksız ve dilenci durumu-

na düşürülmeleri sağlanmıştı. Ayrıca 1930'larda Türk yönetimi tarafından denetlenerek yönlendirilen ve kendilerini çağdaş-ilerici olarak toplum içinde tanıtan Türk sivil toplum cemiyetlerinin, en büyük siyasal hedeflerinden birisi, Kürdistan'daki nüfuz sahibi Kürt seytlerini-şeyhlerini, beylerini, dinadamlarını ve Kürt eşrafını aşağılamak idi. Bu konuda "halk evleri" gibi sayısız örnekler mevcuttur.

Ayrıca Osmanlı Devleti'ni oluşturan ulus-cemaatler arasında 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan etnik, sosyal ve kültürel çatışmaların özünde, her ulusun ve cemaatin kendi kültürel değerlerini, padişah/devletten bağımsız bir şekilde, öncelikle sivil cemiyetler adı altında örgütlenmesi olgusu oluşturmuyordu. Ayrılığı esas alan bu cemiyetçi tepkilerin özünde, etnik temeller üzerinde kendi kültürel, siyasal ve iktisadi varlıklarını sürdürme çabası yatıyordu. Osmanlı merkezi yönetimi/Padişah da, Osmanlı coğrafyasında yaşamlarını sürdüren ulus-cemaatlere pek güven duymuyordu. Osmanlı Devleti'nin bu güvensizlik anlayışı, tepkilerini kurdukları sivil cemiyetlerle ifade etmeye çalışan cemaatlerin siyasal fikirlerini daha da çekici bir hale getiriyordu. İlk önceleri tamamıyla Osmanlı yönetiminin denetimi altında faaliyet yürüten sivil toplum cemiyetleri, Osmanlı sultanı tarafından verilen hukuki sınırlar içinde hareket etmek zorunda idiler. Bu sivil cemiyetler, Tanzimat döneminden sonra ortaya çıkan çatışmalı sürecin önemli bir parçası olarak da varlıklarını sürdürmeye çalışıyorlardı.

Yani sivil toplum cemiyetleri 1908'e kadar padişahın izin verdiği sınırlar içerisinde hareket edebilme serbestisine sahip idiler. Bütün hak ve özgürlüklerin sahibi olan Padişaha karşı "eşitlik ve hürriyet" adı altında geliştirilen İkinci Meşrutiyet'in/1908'deki Temmuz darbesinin başarılı olmasının en önemli siyasal faktörle-

rinden biride, Osmanlı coğrafyasında, Kürtlerin de dahil olduğu bütün etnik cemaatleri temsil eden sivil toplum örgütlerinin manevi/maddi desteği önemli oranda rol oynamıştı. Temmuz darbesini çeşitli etnik kökene tabi olan sivil toplum örgütlerinden aldığı desteklerle gerçekleştiren İttihat ve Terakki yöneticileri, daha önceleri padişah tarafından sınırlanan hak ve özgürlüklere serbestlik tanıyacaklarına dair verdikleri bütün sözleri unutarak, padişahın mutlak iktidarını aratmayacak şekilde, hak ve özgürlükleri savunan sivil toplum cemiyetleri üzerinde baskı uygulamaları oluşturarak, bu sivil kurumların kapatılmalarını sağlayarak, cemiyetlerin yöneticileri ve üyelerinin tutuklanmaları emredilmişti. Fakat Osmanlı Devleti'nin son yıllarında İttihat ve Terakki iktidarı döneminde kanuni düzenlemelerle geliştirilen bütün bu baskı uygulamalarına rağmen, Osmanlı Devleti'ni oluşturan ulus-cemaatler, 1908-1918 yılları arasında özgürlük, eşitlik ve demokrasi sloganlarıyla varlıklarını sürdürme çabasından vazgeçmemişlerdi.

Bir taraftan bütün bu sivil toplum cemiyetlerini tehlikeli etnik gruplar olarak değerlendiren İTC iktidarı, Batı Avrupa ülkelerinin etkisiyle Kürdistan'daki yabancı ve gayr-i müslümlere ait sivil toplum örgütlerine müsamahalı yaklaşırken, diğer taraftan kurdukları sivil dernekler aracılığıyla, yani Türkçü paramiliter cemiyetlerle, Türklerin mutlak iktidarını imparatorluk sınırları içinde güçlendirmeye çalışıyorlardı. Örneğin; Türk Derneği (1908), Türk Yurdu Cemiyeti (1911), Teavün-i İctimai Cemiyeti (1911), Türk Ocağı (1912), İstihlak-i Milli Cemiyeti (1912), Milli Türk Cemiyeti (1914), Müdafaa-i Milliye Cemiyeti (1914), Türk Gücü Cemiyeti (1913), Osmanlı Güç Dernekleri (1914), Genç Dernekleri (1916), Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti (1916), Ziraat, Debbağ (Derici-

ler) Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, İttihad ve Terakki Kadınlar Şubesi, Teali-i Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyyesi, Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, Mamulat-ı Dahiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyyesi, Esirgeme Derneği, Teali-i Vatan-ı Osmani Hanımlar Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Heyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Bahçıvanlar Cemiyeti, Yapıcılar ve Esnaflar Cemiyeti bunlardan bazılarını oluşturmaktadır. Bütün bu cemiyetler, Türkçü-Turanı gayelerle hareket ederek, imparatorluk sınırları içinde Türk milliyetçiliğine güç kazandırmaya çalışıyorlardı.

1909'daki Tatil-i Eşgal yasasıyla cemiyetlerin ve sendikaların yasaklanması, bu yasa ile daha önceleri kurulmuş olan sivil toplum cemiyetlerinin de kapatılması karar altına alınmıştı. Örneğin, bir sivil toplum kurumu olarak 1908'de İstanbul'da kurulmuş olan ve ilk modern Kürt sivil toplum örgütü olarak da bilinen ve Kürdistan vilayetlerinde şubeleri bulunan, Kürt Teavün ve Terraki Cemiyeti, bu yasa ile 1909 senesinde yasaklanmıştı. Daha sonraları Kürt sivil toplum örgütü olarak da işlevler gören birçok Kürt cemiyete

tine rastlamak mümkündür. Örneğin; Kürt Teali ve Terakki Cemiyeti (1910), Kürt Talebe Hevi Cemiyeti (1912), Kürdistan Teşrik-i Mesai Cemiyeti (1912), Kürt İrşad ve İrtika Cemiyeti (1913), Kürdistan Muhiban Cemiyeti (1918), Kürt Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti (1918), Kürt Kadınlar Teali Cemiyeti (1919), Kürt Millet Fırkası (1919), Kürdistan Teali Cemiyeti (1919), Kürdistan Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti (1920), İstihlas-ı Kürdistan Cemiyeti (1920). (bkz. M. Şükrü Hanioglu, Cemiyet. M. Emin Bozarslan, Kürt Teavün ve Terraki Gazetesi-1908-1909. Malmisanij, Kürt Talebe-Hevi Cemiyeti. İsmail Gölbaş, Kürdistan

Teali Cemiyeti. İsmail Beşikçi, Kürtler Üzerinde Hegemonya Nasıl Kuruldu?. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler. Zafer Toprak, İttihad-Terakki ve Cihan Harbi, Z. T., Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik. Zafer Toprak, İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti).

1908'den sonra Kürdistan'da gayr-i müslümlere yönelik faaliyet yürüten Batı Avrupa ve Amerika kökenli yardım (Kollejler, Vakıflar, Misyoner istasyonları vs..) kuruluşlarına destekler sunan İTC iktidarı, buna karşılık Kürt sivil toplum örgütleri üzerinde baskı unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 1913' den sonra Osmanlı iktidarının mutlak sahibi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kürt milliyetçiliğini önlemek için, Kürt sivil toplum örgütlerini tamamıyla yasaklamıştı. Özellikle sivil kurum adı altında Kürt tüccarlarının örgütlenmesinin

ve Kürt bankacılığına giden yolun özü, Türk unsura öncelik tanıyan “Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatı” ile kesilmişti. Buna karşılık “Türk esnaf, tüccar, çiftçiye” İstanbul ve Anadolu’da kurulan bankalar aracılığıyla krediler sağlanarak, bununla Türk bankacılığı teşvik edilerek, “Türk milli iktisat” politikasına bağlı sermaye birikiminin ortaya çıkması sağlanmıştı. Taşralarda Türkler için kurulan “milli bankalar”, Anadolu’da Türk milli sermayesine bağlı ticaret örgütlerinin ortaya çıkmasına önayak olmuştu. İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri, milli bankacılığı, üyeleri ve Türk unsuru arasında özendirerek, Türk unsuru arasında kuruluşlarına maddi/manevi kolaylıklar sağlayarak, Osmanlı para piyasasını ve kredi aygıtını Türk unsuru adına millileştirme çabası içinde idiler. Eğer o tarihlerde (1913) Kürt milli ekonomisinin ve bankacılığının özü kesilmeseydi, daha sonraki yıllarda Kürt milliyetçiliğinin ve Kürt ekonomisinin gelişimi daha farklı ve güçlü bir şekilde ortaya çıkabilirdi. Günümüzde sivil bir kuruluş olarak Kürt ticaret odalarının olmayışının temel nedenlerinden biriside, 1913’teki engelleyici uygulamalara dayanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı’na girildiğinde, Kürt sivil toplum cemiyetleri İTC iktidarı tarafından hemen hemen tamamıyla ortadan kaldırılmışlardı. Yani Kürdistan’da, gerçekleştirilen Kürt tehciri esnasında (1916), Kürtlere yardım edebilecek/Kürtlerin tehcir esnasında çektikleri ölümcül ızdırapları dış dünyaya anlatabilecek olan sivil toplum cemiyetlerinin (1908-1914) ortadan kaldırılması, daha önceleri hazırlanan soykırım planının bir parçası ve sonucu olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca 1914-1918 yılları arasında çeşitli siyasal nedenlerle tehcir edilen Kürtlere yardım etmekten çekimser davranan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Amerikan kızılhaçı, Al-

manya kızılhaçı, İsviçre kızılhaçı, İngiltere ve Fransa kızılhaçıları gibi sivil toplum örgütlerinin bu tavırları, insani olarak anlaşılması zor siyasal bir olguyu karşımıza çıkarmaktadır. Ayrıca 1914’ten sonra Kürdistan’da bulunan Amerikan, Alman, İsviçre, Norveç, İngiliz, Fransız ve Danimarka misyonerlik kurum ve kuruluşlarının yöneticisi veya üyelerinin hazırladıkları raporlarda, “Kürt Tehcirinden” söz etmemeleri, bu sivil toplum örgütlerinin ideolojik/manevi tavırlarla hareket ettiklerine işaret etmektedir. Örneğin; Almanya Doğu Yardım Misyonu ile Alman Ermeni Yardım Cemiyeti’nin yöneticisi olan Alman dinadamı Dr. Johannes Lepsius’un, Almanya Dışişleri Bakanlığı’nın talimatlarıyla Kürdistan ile ilgili raporlarını yayınlaması, bu raporlarda Kürt tehcirinden söz etmemesi, ölümcül felaketlere terk edilen Kürtlere insani yardımların yapılmadığının önemli bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci Dünya Savaşı’nda ve sonrasında, yardım kuruluşları adı altında Kürt vilayetlerinde faaliyet yürüten sivil toplum cemiyetlerinin, Kürt tehcirine karşı taraflı ve ideolojik davrandıklarına dair çokça vesika mevcuttur. (bkz. Johannes Lepsius, Bericht über die Lage des Armenischen Volkes in der Türkei-1916, Johannes Lepsius, Deutschland und Armenien 1914-1918: Sammlung diplomatischer Aktenstücke, Jakob Künzler, Im Lande des Blutes und der Tränen, Therese Lehmann-Haupt, Erlebnisse eines zwölfjährigen Knaben während der armenischen Deportationen).

Cumhuriyet döneminde Kürt sivil toplum cemiyetleri, tamamıyla yasaklandığı gibi, Kürtler ile ilgili sivil toplumsal girişimlerde, suç işlemeye değerlendirilmişti. Örneğin 1925’te Takrir-i Sükun kanununun çıkarılması ve Tekke ve Zaviyelerin kapatılması gibi kararlarla, Kürdistan’da faaliyet yürüten Kürt sivil toplum

örgütlerinin/Kürtlere yardım edebilecek kurumların çalışmaları durdurularak, yasaklanmaları sağlanmıştı. Türk ırkçılığını esas alan bu politik uygulamalar, Türkiye’de 1925-1966’ya kadar olan süre içerisinde Kürt sivil toplum örgütlerinin çalışmalarını kanuni-cezai tedbirlerle önlerken, aynı tarihler arasında devlete bağlı ve Türk milliyetçiliğini, Kürdistan’da propaganda eden, Türk sivil toplum kurumlarının yaygınlaştırılması teşvik edilmişti. Örneğin; Cumhuriyet döneminde sömürge Kürdistan’-

da devletin teşvikiyle sivil toplum örgütü olarak faaliyet yürüterek, asimilasyon siyasetinde rol oynayan bazı dernekler şunlardır: Türk

Ocakları Cemiyeti, Millet Mektepleri, Halkevleri, Halk Odaları, Köy Odaları, Köy Enstitüleri, çeşitli Spor dernekleri, Çocuk Esirgeme Kurumu, Çiftçi Ocakları Cemiyeti, Türk Tayyare Cemiyeti, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Milli İktisat

ve Tasarruf Cemiyeti, Öğretmenler Cemiyeti ve Türkiyat Enstitüsü vs.. (bkz. Murat Belge, sivil toplum örgütleri, Feroz Ahmad, Modern Türkiye’nin Oluşumu, Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi)

Türk yönetiminin ırkçı siyasal uygulamalarından dolayı, günümüze kadar hala Kürdistan’da işçi haklarını temsil eden Kürt işçi ve memur sendikalarından bahsetmek mümkün değildir. Kürdistan’da

ve Türkiye’de çalışan Kürt işçileri/memurları, Türk sendikaları içinde gösterilerek, Türk olarak algılanmaktadırlar. Türk sendika temsilcileri, sivil toplum kurumları olarak, içinde yaşadığımız yüzyılda da (21.yy/2009), Türk unsurun üstünlüğünü dikkate alarak, Kürtleri-Kürt işçilerini inkar etmektedirler. Örneğin; hala Türkiye’de, Kürt işçileri/ memurları sendikası kavramından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü resmi ideolojinin önemli sivil-paramiliter yan örgütlerinden biri olarak

...Hala Türkiye’de, Kürt işçileri/ memurları sendikası kavramından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü resmi ideolojinin önemli sivil-paramiliter yan örgütlerinden biri olarak hareket ederek, Türk milliyetçiliğini/ ırkçılığını esas alan Türk sendika temsilcileri, “Kürt sendikacılığı” kavramını etnik ayrımcılık, bölücülük ve eşkiyalık ile eş değerde tutarak değerlendirmişlerdi/değerlendirmektedirler...

hareket ederek, Türk milliyetçiliğini/ ırkçılığını esas alan Türk sendika temsilcileri, “Kürt sendikacılığı” kavramını etnik ayrımcılık, bölücülük ve eşkiyalık ile eş değerde tutarak değerlendirmişlerdi/değerlendirmektedirler. Örneğin; 1930-1940 yılları arasında Türk sendikacılığı hakkında şu görüşler kabul edilmişti: “..kannun projesine hakim olan ruh her şeyden üstün tutulan milli menfaattir..., Türk işçilerini ve esnafımızı, ulusun ana var-

lığı içinde, o varlık için kuvvet ve fayda verici yolda ve parti (CHP) programı çerçevesi içinde örgütlemeyi iş edineceğiz. Türk işçi ve esnafının diğer memleketlerin siyasal hareketleriyle en küçük bir ilgisi yoktur. Arada ulusal bünye farkları vardır. Türk işçi ve esnafı milliyetçi ve devletçidir ve kendi siyasallığına göre bir hususiyet taşımaktadır. Türk işçisi Atatürk’ün ulu ırkına mensubiyetiyle,

Atatürk'ün partisiyle ve Atatürk partisinin prensiplerle kıvanç duyuyor, beraber yürüyor ve gelişip yükseliyor. Sen Türk devriminin ana temel taşlarından birisisin..." (bkz. Bülent Varlık, İzmir İşçi ve Esnaf Birlikleri Genel Bürosu Nizamnamesi (1935), Kemal Karpat-Mesut Gülmez. Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936), CHP Programı, 1935, Oya Sencer, Türkiye'de İşçi Sınıfı-Doğuşu ve Yapısı). 1930'larda Türkiye'de gelişen bu ırkçı sendikacılık fikri, sömürge Kürdis-

çevresini koruma, Türk müzeciliği, Türk bilim-araştırma kurumları, Türk halk eğitimi, Türk basın birlikleri ve 'Türk' işadamlarına ait oda/birliklerden oluşan sivil toplum kuruluşları aracılığıyla, Kürt sivil toplum örgütlerinin önünde büyük engeller teşkil ederek, Kürt toplumunu zorunlu bir şekilde bu sivil toplum kuruluşlarına kanalize ederek, bu sivil toplum cemiyetleri aracılığıyla Kürdistan'da Türk milli değerlerinin yaygınlaştırılması sağlama amacını taşıyordu. Özellikle yukarı-

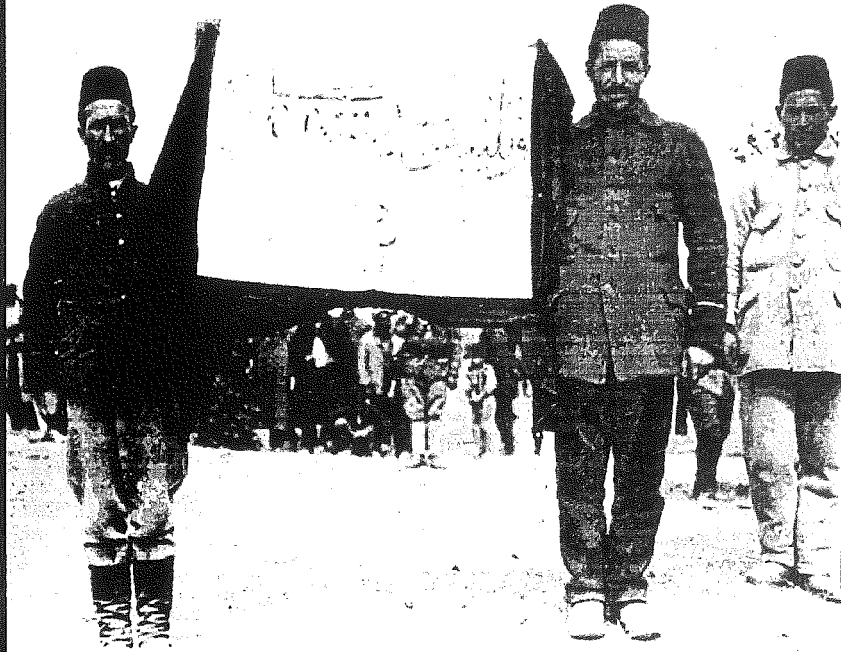
da adı geçen Türk sivil toplum kuruluşları, çağdaşlık ve ilerici misyonlarıyla, Kürdistan'da, Kürt milli değerlerini gerici ile aşağılayarak, Kürtler arasında gelişebilecek demokrasi kültürünün oluşmasının önünde engelleyici birer siyasal faktör olarak rol oynamışlardı/oyunmaktadır. 1950 ve sonrasında Türk sivil toplum örgütleri, sömürge Kürdistan'da Türk ordusunun,

tan'da devlet tarafından asimilasyon gayesiyle örgütlenen diğer Türk sivil toplum örgütlerinin düşünsel, siyasal, kültürel ve çalışma biçimlerini berirlenmekte ve hala siyasal bir tavır olarak Kürdistan'da geçerliliğini (2009) korumaktadır.

Türkiye yönetimi, 1950'den sonra sömürge Kürdistan'da Türk folkloru, Türk sanatı, Türk müziği, Türk sineması, Türk tiyatrosu, Türk sosyal ve sağlık kuruluşları, Türk özürülleri, Türk kültürünü koruma, Türk tüketicilerini koruma, Türk emeklileri sendikası, Türk tarihi ve doğal

Türk emniyet güçlerinin, üst düzey Türk memurlarının ve Türk siyasal partilerinin birer yan kuruluşu gibi çalışmalar yürüterek, Kürt toplumu içinde merkezi sömürge yönetiminin birer propaganda aracı olarak işlevler görerek, Kürt sivil toplum ilerlemesine dair iç dinamiklerin parçalanmasını/dağıtılmasını sağlamışlardır.

Ayrıca cumhuriyet döneminden beri sivil cemiyetler adı altında, Türk unsuru için düşünülen toplumsal-sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetler, merkezi sömürge yönetiminin talimatlarıyla, Kürdis-

tan'ın her yerinde yaygınlaştırılması sağlanmıştı. Türk sivil toplumsal kuruluşları tarafından direk/dolaylı olarak kendileri gibi düşünmeyen, Türk sivil toplum kuruluşlarında yeralmayı kabul etmeyerek, Kürt sivil toplumsal kuruluşlarına yönelen kesimleri, bölücü ve eşkiya diye nitelendirerek, aşağılamaya çalışmaları, Türk ırkçılığının sivil toplumsal boyutunun, Kürt ulusuna karşı olan olumsuz bakışına işaret etmektedir. Örneğin; son yıllarda sivil toplum kuruluşları adı altında paramiliter bir şekilde örgütlenen Türk vatansever Türk dernekleri, bazı sendikalar, sosyal kurumlar ve Kuva-i Milliye gibi kuruluşların temel amaçlarından birisi de, son yıllarda Kürtler arasında güçlenerek gelişmekte olan sivil toplum kültürünü zayıflatma siyaseti izeleyerek, Kürdistan'da giderek zayıflayan Türk sivil toplum kuruluşlarına yeniden şiddet ve terör yoluyla güç kazandırma çalışmalarına hız kazandırmak idi. Mesela 2004'ten sonra bir çok Türk sivil toplum örgütünün birleşmesiyle Kürdistan'ın Kerkük-Musul vilayetlerinden dolayı/şehit cenazeleri adı altında düzenlenen mittinglerde gösterilen tepkilerde ve söylevlerde Kürtlerin değişik siyasal kavramlarla aşağılanması, Türk sivil toplum kuruluşlarının 1930'ların ırkçı siyasal zemininden ayrılmadıklarını, tam aksine o dönemin ırkçılığına tamamıyla bağlı olduklarının göstergesidir. Ayrıca Türkiye yönetimi, 1925'ten beri kesintisiz bir şekilde paramiliter sivil toplum örgütlerinin öncülüğünde, Kürtlere karşı suni kitlesel gerilimler yaratarak, Türk toplumunu dış mihrak-Kürt tehlikesine karşı mobilize ederek, Türk sivil toplum kuruluşlarının toplumsallık, kamusal ve kitleselleşmesinin belirleyicisi, denetleyici ve yönlendiricisi olmuştur. Örneğin; Türk işadamları ve Türk işverenlerinin kurdukları Türk-İş, Disk, Tüsiad, Tisk, Tesk, Kamu-Sen, Memur-Sen,

Musiad ve Ticaret odaları gibi sivil (ayrıca bu kuruluşlar tarafından desteklenen bazı dini cemaatler, vakıflar, eğitim kurumları vs..) kurumlar, Türk yönetiminin sömürge Kürdistan'da ekonomik-siyasal anlamda kullandığı önemli paramiliter kuruluşlar arasında yeralmaktadır.

Türkiye rejiminin denetiminde çalışan başka sivil toplum kuruluşlarında, amaçlarıyla tamamıyla uymayan çalışmalar yürütmektedirler. Örneğin: Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Türkiye Çevre Vakfı, Doğal Hayatı Koruma Derneği ve TEMA gibi kuruluşlar, Türk ordusu tarafından Kürdistan'da yakılan ormanlara ve onlar tarafından tahrip edilen tarihi eserlere ve doğaya karşı sessiz kalmaları, Türk rejimi ile yakın mesafede durarak, Türk milliyetçiliğinin çıkarlarına hizmet ettiklerine işaret etmektedir. Atatürkçü Düşünce Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Türkiye Eğitim Vakfı, Çağdaş Eğitim Vakfı, Anne-Çocuk Eğitim Vakfı ve Milli Eğitim Vakfı vs. gibi vakıflar, Kürdistan'da asimilasyon çalışmalarına zemin hazırlayan önemli sivil toplum kuruluşları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Örneğin; bu vakıfların çalışmaları arasında Kürt çocuklarını eğitim yoluyla Türkiye'ye kazandırmaktır. "Baba beni okula gönder", "haydi kızlar okula" vs, benzeri kampanyaların, bu vakıflar aracılığıyla çağdaşlık adı altında Kürdistan'da faaliyet yürütmeleri, Türk sömürge sisteminin talimatlarıyla çalıştıklarının önemli bir göstergesidir. Yani bütün Kürt çocukları, Türkçe öğrenmek zorunda, Türk kültürü ve eğitim sistemi ile, Kürt dili ve kültüründen uzaklaştırılmaktadırlar. Neden, insani hak olmasına rağmen, sözde insanı değerlere bağlı olduklarını sık sık dile getiren Türk sivil toplum örgütleri, Kürt eğitimini/okullarını teşvik etmemekte, Kürt dili hakkında kampanyalar düzenlemektedirler? Örneğin; Türk sivil toplum

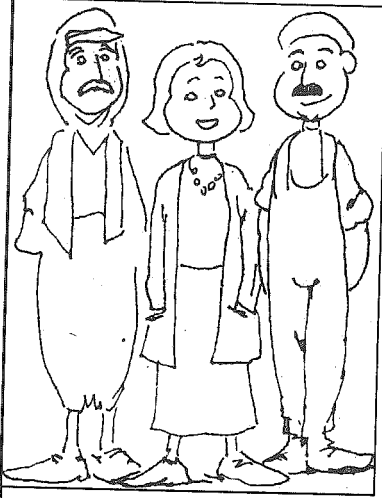
örgütleri, sömürge Kürdistan hariç, haksızlıklarıyla ve insani olmayan uygulamalarıyla bilinen dünyadaki bütün sömürge ülkeleri eleştirerek, mahkum etmektedirler. Ama Kürdistan söz konusu olunca, sömürgecilik konusundaki bütün tavır-düşüncelerini hatırlamama gereğini duyarak, Türkiye'nin sömürge Kürdistan'daki insanı olmayan askeri şiddet uygulamalarına sessiz kalmayı tercih etmektedirler.

1990'lardan günümüze kadar Kürdistan'da, Kürtler tarafından kurulan bir çok Kürt sivil toplum örgütünün, Türk sivil toplum örgütlerinden ayrı bağımsız çalışmalar yürütmesi, Türkiye Devlet'ini ve dolaylı olarak Türk sivil toplum kuruluşlarını rahatsız ettiği bilinmektedir. Türk sivil toplum örgütleri, Kürt sivil toplum temsilcilerini etnik ayrımcılık ile suçlamaktadırlar. Türk sivil toplum derneklerinin Kürtlere karşı geliştirdikleri bu siyasi tavır, Kürdistan'da yıllardır şiddet yoluyla güç olmaya çalışan, Türk milliyetçiliğinin ve ırkçılığının, korku ve rahatsızlığına işaret etmektedir. Son yıllarda sosyal, kültürel, tarihi ve siyasal alanda varlıklarını gösteren Kürt sivil toplum örgütleri, bir yandan Kürtler arasında sosyal dayanışma ve yardımlaşma duygusunu geliştirirken, diğer taraftan ortak Kürt ulusal kimlik ve düşünce gelişimine de katkı sunmaktadırlar. Örneğin, Kürt-Kav, Kürt Enstitüsü, ÇIRA Kültür ve Sanat Derneği, Mezopotamya Kültür Merkezi, Mazlum-Der, İnsan Hakları Derneği, Göç-Der (bu derneklerin dışında başkada burda adını anmadığım çokça yöresel-bölgesel Kürt kültür ve sanat dernekleri bulunmaktadır) vs. gibi sivil toplum kuruluşları, devletin cezai ve kanuni uygulamalarına ve Türk sivil toplum kuruluşlarının baskılarına rağmen, çalışmal-

rını zor koşullarda yürütmektedirler. Yaklaşık yüzyıldır Türk sivil toplum örgütleri tarafından, Türk milliyetçiliği zihniyetiyle şekillendirilmeye ve açıklanmaya çalışılan Kürt toplumuna dair sosyal, siyasal ve alan incelemeleri, az da olsa son yıllarda Kürt sivil toplum örgütleri tarafından, Kürt toplumsal zihniyetiyle irdelenmesi, kayda değer bir sosyal olguyu karşımıza çıkarmaktadır. Ayrıca Kürdistan'da 1960'lardan beri kesintili/kesintisiz faaliyet yürüten Kürt basın-yayın kuruluşlarının da, iletişim ve kültürel anlamda sivil toplum çalışmaları alanında saygın çalışmalar yaptıklarını, Kürt toplumunun en çok ihtiyacını duyduğu demokrasi sürecine önemli katkılar sundukları/sunabileceklerini söylemek mümkündür.

Sonuçta Türkiye yönetimi tarafından 1925'lerden sonra yasakçı ve cezai tedbirlerle yok sayılan Kürt sivil toplum örgütleri, dernek, oda, vakıf, enstitü ve bilim-kültür kuruluşu anlamında zayıf ve güçsüz olsalarda, günümüzde farklı alanlarda çalışmalar yürüterek, Türk yönetimi tarafından örgütlendirilen Türk sivil toplum örgütlerinin asimilasyoncu gayelerine engel olmakta ve sömürge Türk yönetiminin insani olmayan uygulamalarına karşı tepkilerini göstererek, Kürtlere karşı uygulanan haksızlıkları dış dünyaya duyurmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca hala Kürt ticaret odaları, Kürt bankaları ve Kürt ekonomisine dair kurumsal sermaye birliklerinin olmayışı, faaliyet alanı olarak toplum içinde önemli bir sosyal yere sahip olan Kürt vakıflarının ve Kürt ticaret odalarının kurulmamasını/gelişmesini önemli oranda etkileyen faktörlerden biridir.

Hızla değişen demokrasi kavramı içinde “Demokratik Kitle Örgütleri”nin rolü üzerine

Mazhar KARA

Eğitim Yönetimi
Uzmanı

“Kürt sol çevreleri Kürt sorununun yaşanan tarihsel şartlar içinde en mümkün çözümü mümkün kılacak, emeğın birliğini, halkların kardeşliğini, pekiştirecek bir politika izlemelidirler.”

Bilimsel bilgi üretimine eşlik eden bilişsel teknolojik gelişmeler bütün yeryüzünde toplumsal gelişimi derinden etkilemeye, dönüştürmeye devam ediyor. Bu değişim, dönüşüm süreci üretim ve bölüşüm ilişkilerini yeniden biçimlendiriyor. Hızla yenilenen ekonomik, sosyal ve siyasal süreçlerin ortaya çıkardığı yeni bir dünya ve bu dünyada giderek etkinliğini artıran yeni bir toplumsal formdan söz etmek mümkündür artık. Kimi bilim insanları, insan aklına ve emeğine bağlı olarak hızlı değişim, dönüşümün yaşandığı bu tarihsel toplumsal süreci “bilgi toplumu” olarak isimlendiriyor. Bu tanım gerçekten de büyük oranda bilimsel bilgi üretimi-

nin biçimlendirmekte olduğu dünyanın durumunu açıklıyor. Bunu ekonomik ve sosyal parametreleri rahatlıkla seçilecek kadar belirgindir artık. Ancak bu dünyanın adil ve demokratik bir dünya olduğunu ileri sürmek için o denli açık parametrenin varlığından söz etmek henüz çok güç. Ki konumuz da bu değil..

Maddi hayatın değişimi, onu anlama ve tanımlama çabasının sonucu olarak oluşan kavramlar dünyasında da adeta bir alt üst oluşa neden oluyor. Kavramlar da aynı hızla anlamlar yitirmeye, yeni kavramlar yeni anlamlar e çağrışımlar oluşturmaya, yeni kavramlarla anlamlar dünyasını zenginleştirilmeye devam ediyor.

Kuşku yoktur ki bu büyük değişimin kaynağında insan zekâsı ve emeği vardır. Ancak insan zekâsı ve emeğinin doğurduğu büyük değişim enerjisini, onun tükenmez potansiyelini insanlığın aç gözlü, obur ve bencil damarından beslenenler yönetiyor. Zira bilgi de büyük oranda uluslar arası örgütlenmiş sermayenin, büyük paranın denetimi altına girmiştir. Yani insan zekâsı bütün boyutları ile pazarın önemli bir enstrümanı haline gelmiştir. O artık sıradan bir meta durumunu almıştır. Bu insanlığın çözüm bekleyen en temel sorunsallarından biridir ve önemlidir.

Yeryüzündeki büyük kaosların, eşitsizliklerin en önemli nedenlerinden birisi de budur. Yani insan zekâsının önemli oranda büyük paranın yanında yer almasıdır. Eşitlik, kardeşlik, özgürlük, ekolojik bütünlük ve barış gibi aklın ürünü olan değerleri yadsımasıdır.

Hızla yeni anlamlar ve çağrışımlarla

Demokratik kitle örgütlerinin en temel görevi temsil etikleri kitlelerde, o eski, geri alışkanlıkları kırmak, eski kültürlerin olumsuz etkilerinden kurtarmak ve yeni bir vizyon çizmektir. Verili standart kültürden gerçek bir kopuşun sağlanması ve geleceğe ilişkin yeni bilinç durumlarının oluşturulması görevinin üstlenen örgütlerin nitel ve nicel olarak bu zorlu görevleri kotaracak için her türlü yeterliliğe sahip olmaları gerekir. Değişime direnenlerin, eski alışkanlıklarında ısrar edenlerin bu yeni sürece öncülük etmeleri mümkün değildir.

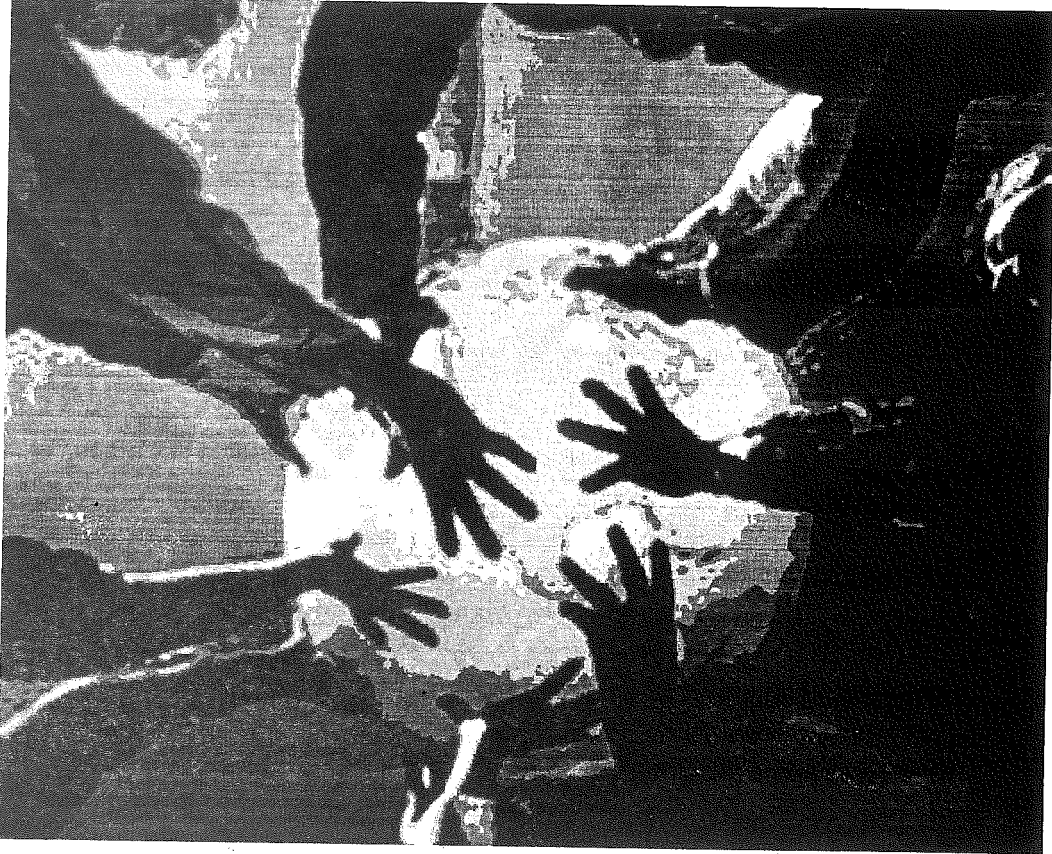
değişerek zenginleşen demokrasi kavramı ve demokrasi mücadelesi bu kaosu ve büyük eşitsizlikleri giderme çabasıdır aslında. Ve bu çaba kuşku yok siyasettir. Siyasetin bir sanat olduğu yaygın bir inanıştır. Bu doğruysa, sanat insanlığın büyük sorunlarını en yakın ve en güncelden başlayarak, en az bedelle en kısa sürede çözme sanatıdır denilebilir. Bu yönüyle de siyaset çok boyutlu reel bir süreçtir. Bütün toplumsal katmanları derinden ilgilendirir. O halde toplumun bütün kesimlerinin kendi toplumsal, ekonomik ve kültürel konumlarına uygun olarak siyasetin içinde olmaları beklenir. Ancak bunun dünyanın değişik coğrafik bölgelerinde, farklı sosyal gruplarda, farklı kültür kümelerinde farklı bir yapıda geliyor. Bu gayette doğaldır. Zira her bir toplumsal yapının, her bir sınıfsal katmanın; farklı bir kültürel kümenin özgün kültürel durumları; özgün alışkanlıkları, doğmaları, paradigmaları, felsefeleri vardır. Doğaldır ki her bir toplumsal kesim bu verili kültürleri ile siyasetin içinde olacaklardır. Değişme kapalı kimi güçlü kültürlerin tarihsel ilerlemenin hızını ciddi oranda kestiği bi-

liniyor. Ancak, çağın benzersiz bir hızda ilerleyen bilimsel teknolojik gelişmelerin sonucunda kültürler arası iletişimin gelişmesi bu direnci de çabuk kıracağı benziyor. Bilişimsel teknolojik devrim bu yönüyle değişimi pozitif yönde etkiliyor. Bu da onun iyi tarafıdır.

Bu kırılmaların sonucunda eskinin yerine konacak yeninin özellikleri, nitelikleri önemlidir. Burada dünyanın, insanlığın aydınlık, özgür, adil ve demokratik gele-

canlı yayınlarda bir mesele üzerinde enine boyuna tartışmak alabildiğine kolay bir iştir artık...

Ancak çağımızda siyaset bugün ortaya çıkmış olan bu büyük iletişim olanaklarına sahiptir. Değişimi sağlayacak olan da budur. Demokrasinin çağdaş normlarını, demokratik değerlerini dünyanın her köşesine yaymak mümkündür. Yeter ki siyaset bunu bütün ekonomik temelleri ile adaleti ve eşitliği ile götürme arzu-

ceği üzerine düşünenlerin, bu amaçla siyasi kaygı taşıyanların sorumlulukları devreye girer. Onların başıt görevi eski ile yeninin farklılıkları toplumda konusunda bir farkındalık yaratabilmektir. İşin en zor kısmı da budur. Tabuları kırmak, alışkanlıkları değiştirme, değişim duygusunun dogmalara inanan bireylerde yarattığı, kaygıyı, korkuyu azaltmak zor iştir. “ bir atomu parçalamaktan güçtür” bu iş, Şımak’tan Vaşinton’dan birileri ile

sunda olsun. Bu büyük değişimim sağlanması büyük oranda, örgütlü toplumların en işlevsel, en dinamik, etkin unsurları olan demokratik kitle örgütlerine düşmektedir..

Değişimi arzulayan kitlelerin demokratik gücü değişimin, dönüşümün em büyük, en etkin gücüdür.

Demokratik kitle örgütlerinin en temel görevi temsil etikleri kitlelerde, o eski, geri alışkanlıkları kırmak, eski kültürlerin

olumsuz etkilerinden kurtarmak ve yeni bir vizyon çizmektir. Verili standart kültürden gerçek bir kopuşun sağlanması ve geleceğe ilişkin yeni bilinç durumlarının oluşturulması görevinin üstlenen örgütlerin nitel ve nicel olarak bu zorlu görevleri kotaracak için her türlü yeterliliğe sahip olmaları gerekir. Değişime direnenlerin, eski alışkanlıklarında ısrar edenlerin bu yeni sürece öncülük etmeleri mümkün değildir.

Dünün doğruları ile yarın kuru lamaz.

Geleceğe ilişkin yeni bir vizyon çizmek, kitlelerin geleceği, bütün parametreleriyle açık, seçik görmelerini sağlamak, siyasal, ekonomik ve demokratik projeler geliştirmek, kitlelerde büyük bir değişim arzusunu yaratmaya yetecektir. Ve yeniyi yaratacak güçte bu büyük değişim arzusu olmaktadır.

Yaratılan bu büyük değişim arzusu

üst siyaset mekanizmalarını da harekete geçirecek, onu derinden etkileyerek değişimi zorlatacaktır. Demokrasileri görece olarak ileride olan ülkelerin değişim ve gelişim süreçlerine bakıldığında demokratik kitle örgütlerinin bu süreçlerde oynadıkları pozitif rol net bir biçimde görülecektir. Yukarıda sözünü ettiğimiz bilimsel ve teknolojik gelişmelerin neden olduğu değişim şartlarını örgütlü bir biçimde bi-

lince çıkarmak, onun toplumsal hayata yansımalarını bilimsel bilginin projeksiyonları altında doğru okumak ve bunun sonucunda oluşan aydınlanmaya yön vererek onu somut toplumsal talepler haline getirerek ve bu talepleri örgütlemek yine bu örgütlerin en temel görevleri arasındadır.

Türkiye’de Durum Böyle midir?

Türkiye’deki demokratik kitle örgütlerinin tarihsel gelişim süreçlerine bakıldığında, bu kitle örgütlerinin Türkiye’de demokrasi, insan hakları, özgürlükler sorunu ve bir dizi yenilikçi siyasal tutumun yerleşmesi bağlamında önemli bir rol üstlendikleri görülüyor. En azından 12 Eylül darbesinin ardından yaşanan suskunluğun, korku çemberinin kırılmasında ve sonrasında gelişen demokrasi ve insan hakları mücadelesinin gelişmesinde katkıları küçümsenemez.

Türkiye’deki demokratik kitle örgütlerinin tarihsel gelişim süreçlerine bakıldığında, bu kitle örgütlerinin Türkiye’de demokrasi, insan hakları, özgürlükler sorunu ve bir dizi yenilikçi siyasal tutumun yerleşmesi bağlamında önemli bir rol üstlendikleri görülüyor. En azından 12 Eylül darbesinin ardından yaşanan suskunluğun, korku çemberinin kırılmasında ve sonrasında gelişen demokrasi ve insan hakları mü-

cadelesinin gelişmesinde katkıları küçümsenemez. 12 Eylül darbesi sonrasında oluşan demokratik kitle örgütlerinin içinde gözlemlene şansı bulan aktif bir üyesi olarak bu toplum örgütlerinin hakkını teslim etmek zorundayım. Şunu açıkça belirtmeliyim ki demokratik kitle örgütlerinin sol siyasetin projeksiyonları altında geliştirdikleri meşru demokratik direniş hareketi takdire şayandır. Bu günün bir

çok örgütü (sendika, meslek odası, denek, siyasi çevre) sahip oldukları güçlü potansiyeli bu dönemdeki dinamik, demokratik kültüründen ve bunun üzerinde biçimlenen meşru mücadeleden getirmektedirler. Tabii ki bunun tarihsel arka planı da vardır. Ancak hayat devam ediyor ve belli ki onla da ciddi bir duraklama, hata girileme dönemini yaşamaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında örgütlerin hızla küçüldükleri görülür. Yeni enerji girdisi sağlamadıkları görülür. Ve belli ki onlar da dünyanın sermayesinden tüketiyorlar. Tarihten gelen enerji ile yarınlara ulaşılabilir mi? Bu tartışılır.

Ve biliniyor ki bütün canlı organizmalar gibi örgütsel yapılar da dışarıdan yeni enerji aldıkları sürece yaşamlarını sürdürürler. Dışarıdan enerji akışı durduğu andan itibaren entropi süreci işlemeye başlar. Yani yapı, organizma, mekanizma, diğer bir deyişle sistem çökme sürecine girer. Ve doğa çöken sistemin yerine yenisini koyma konusunda gecikmez.

Sol siyaset dayandığı felsefe gereği, toplumun üretim ve bölüşüm ilişkilerinin bütün süreçlerini, her türden doğmadan arı, bilimsel bilginin ışığında, insandan, toplumu saran evrenin doğal bütünlüğünden yana bir tutum ile ele alırlar. Bu tanıma uyan sol siyasetin sürekli yenilenen bir süreç izlediği, bütün tarihsel kesitlerde yeniye ve ilerlemeyi temsil ettiği düşünülür.

Peki, Türkiye’de son otuz yıldır yaşana gelen siyasal süreçlere bakıldığında, sol açısından böyle bir ilerleme sürecinin işlediğini söylenebilir mi? Bu gerçekten tartışma götürür. Tabii ki sol siyasetin kestirimleri içinde ilerleyen demokratik kitler örgütleri açısından da durum böyledir.

Son yıllarda gelişen dini, grup ve etnik milliyetçilik akımları sol siyaseti ve onun kestirimleri kapsamında olduğu düşünülen demokratik kitle örgütleri de etkilediği görülüyor.

Oysaki sol siyaset, dayandığı tarihsel geçmiş, misyonu ve felsefesi gereği eşitlik, özgürlük ve kardeşliği sağlamak üzere bir bütün olarak dünyayı yeniden kurma çabasıdır. Diğer bir deyişle üretim ve bölüşüm ilişkilerinin, bütün süreçleri ile birlikte bilimsel bilginin ışığı altında, insan emeğinden, bütün canlı ve cansız varlıkların ortak evi olan doğadan; bütün bir yeryüzünden yana bir tutum içinde ele alır.

Durum böyle olduğu halde, doğmaları dogmaları parçalamak, bilim dışı, akıl dışı olanı ret etmek gibi bir tarihsel misyonu olan sol siyasetin gelişen milliyetçiliklerden etkilenmeleri, dünyanın farklı coğrafyalarda süren farklı kültürler içinde erimesi sol açısından büyük bir yıkımdır. Bu yıkımın ülkemizdeki durumu daha da çarpıcı bir süreç izlemektedir. Ülkemizde sol; en küçüğünden en büyüğüne değin bütün sorunlarını şiddet ile çözme eğiliminde olan feodal kültürün, feodal toplum formunun siyasal sosundan öteye geçmiyor. Bu kültürden etkilenen sol siyasal mantaliteye göre ya halkın dostusun ve her gelişmeye koşulsuz uyarısı ya da düşmanısın, ya bizdensin, ya da öteki, ya siyahsın ya beyaz, ara renkler ve tonlara yaşama hakkı yok. Yani egemen siyasal güçlere teslim olmayı emreden çarpık bir siyasal görüş. Bir çok diktatörün beslendiği sol kültür tam da bu çarpık kültürdür.

Bu siyasal tutum Türkiye’de de benzeri birçok sol siyasal akımın genel özelliği haline geldiği görülür.

Diktatörlük kavramı gibi sevimsiz bir kavramı “proletarya” adına bile olsa sol ile ilişkilendirme sola, yapılmış en büyük bir haksızlıktır. zira diktatörlüğün kimin adına olduğunun bir anlamı yok. Sonuç olarak dikta her türden alternatif düşüncüyü, düşünmeyi baştan yasaklayan, onu diktatörlüğün özgün değerlerine dayanarak mahkum eden bir kavramdır. Ve sol ile bir ilişkisi yoktur.

Günümüzde dâhil sol adına bu tarz yaklaşımı temel alan ve bunu sınıf mücadelesinin olmazsa olması sayan, farklı düşünenleri karşı devrimci olarak tanımlayan çevrelerin varlığından söz etmek mümkündür. Hata bu yaklaşımları ile de demokratik kitle örgütleri içinde siyaset yapmak isteyen gruplardan da.

Bu tarz bir siyasetin yerel kültüre bulanmış, milliyetçi bir çizgide ilerleyen siyasal yaklaşımdan ayırmak mümkün değildir. Bu yaklaşımlarla, Toplumsal ilerlemenin önünü tıkayan acil çözüm bekleyen sorunların çözümü de mümkün değildir. Bu sorunların çözümü için gereksinim duyulan şey, zıtların uyumlu birliğini, ço-

mez kurumlarının Türkiye'deki son yıllardaki durumlarına bakıldığında yukarıda belirttiğimiz tarihsel misyona denk düşmedikleri görülür. Eski alışkanlıkları ile davranmakta ısrarlı olan, değişimin ana doğrultusunu gözden kaçıran demokratik kitle örgütleri dönüşüm sürecinde kendilerinden beklenen rollerini oynamak yerine, kitle örgütünü ele geçirme ve elde tutmak üzere beyhude bir uğraş içine girdikleri görülür.

Bu beyhude uğraş üst siyasetin demokratik kitle örgütlerine yüklediği sorumlulukların bir gereğidir. Milliyetçiliği ve muhafazakârlığı büyük bir erdem sayan sağdan ve soldan bütün üst siyasal

kurumların kör debelenmelerin ötesine geçemeyen siyasetleri buralara siyaset etmeye başlamış. Bu körlüğü gidermek niteliklerini yukarıya çıkardığımız demokratik kitle örgütlerinin işidir.

Bu geri kültürel doku parçalanmalıdır.

Mevcut verili kültürün ve siyasetin etkisi altında kör bir debelenme içindeki kitle örgütleri, temsil etikleri toplum kesimlerinin ekonomik ve demokratik haklarını layıkıyla temsil etmedikleri

gibi üst siyaseti de etkileyemezler.

Aslında bu konuda doğru işler yapmak için elerinde düne göre büyük imkânlar, bilgiler, doneler var. Yadımlanmasını geçen yüz yılda büyük oranda tamamlayan uygar dünyanın bugünkü normlarını uygulamak bile devrim niteliğindeki değişimi başlatmaya yetecektir. Avrupa Birliği normlarının uygulanmasını savunmak, bunun için üst siyaseti etkilemeye çalışmak temsil etiği toplum

Kürt sol çevreleri Kürt sorununun yaşanan tarihsel şartlar içinde en mümkün çözümü mümkün kılacak, emeğin birliğini, halkların kardeşliğini, pekiştirecek bir politika izlemelidirler. Yoksa ki. "Kürdi Duruş" diye tanımlanan ancak ne anlama geldiği bir türlü açıklanamayan bir soyut kavramla bu alandaki boşluğu giderecek bir siyaseti tutum belirlemek ve bununla meselenin içinden çıkmak mümkün görünmüyor.

ğulculuğu, özgür düşünceyi, bilimselliği, bilimsel bilgi üretimini, doğanı, insanlığın dinamik diyalektiğini ve tarihsel değişim ve dönüşümü bilince çıkarmış; sol projeksiyon altında ilerleyen siyasal buluşmadır.

Bu büyük birliğin nüvelerini demokratik kitle örgütleri içinde örgütlemek mümkündür. Bu onların tarihsel sorumluluklarıdır.

Demokrasi mücadelesin bu vazgeçil-

kesiminin çıkarlarını savunmak, acil güncel sorunlarının birçoğunu otomatikman çözmek anlamına gelir.

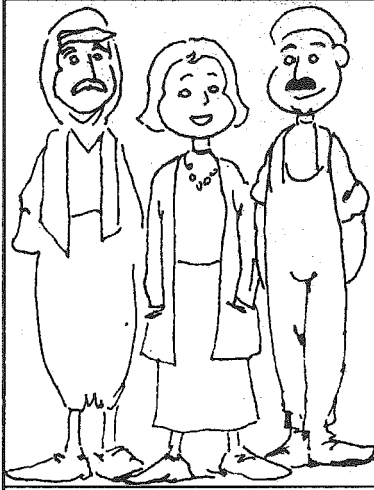
Türkiye gibi Avrupa Birliği yolundaki bir ülkenin AB normları doğrultusunda hızlı ilerleyişi o ülkenin demokratik kitle örgütlerinin AB deki demokratik kitle örgütleri ile büyük bir uyum içinde, sınırlar ötesi ve uluslar üstü birlikler kurarak yürümelerine bağlıdır. Demokrasi, eşitlik, kardeşlik, özgürlük şiarları ile insanlığın ortak geleceğini birlikte kurmak üzere yola çıkmak gibi enternasyonal bir tutum demokratik kitle örgütlerinin önünü açmaya yetecektir. Buna en çok Türkiye ihtiyaç duymaktadır. Çağdaş normları kararlılıkla uygulayan Türkiye Cumhuriyeti, Kürt sorunuyla birlikte insan hakları sorununu, demokrasi sorununu daha az bedelle, daha insani, daha adil ve demokratik tarzda çözmeyi başaracaktır. Kürt sol çevreleri Kürt sorununun yaşanan tarihsel şartlar içinde en mümkün çözümü mümkün kılacak, emeğin birliğini, halkların kardeşliğini, pekiştirecek bir politika izlemelidirler. Yoksa ki.

“Kürdi Duruş” diye tanımlanan ancak ne anlama geldiği bir türlü açıklanamayan bir soyut kavramla bu alandaki boşluğu giderecek bir siyaseti tutum belirlemek ve bununla meselenin içinden çıkmak mümkün görünmüyor.

Tabii ki Türkiye’deki varlığını sürdüren demokratik kitle örgütleri içinde; sendikalarda, meslek odaları, esnaf odaları içinde aktif ve etkin olan Kürt Yurtsever çevrelerinin de bu paralelde bir tutum geliştirmeleri gereklidir.

Bütün sendikalarda, meslek odalarında bu doğrultuda bir değişim sürecinin başlamasına yarayacak bir siyasal tutum geliştirmek yenilenmenin ilk adımı ve temel şartıdır. Bunun için AB deki demokrasi güçleri, emek örgütlerinin, sendika ve meslek odalarının kurduğu birliklere katılmak, onlarla ortak bir yürüyüş başlatmak bu sürecin daha hızlı ve etkin işlemesine yardımcı olacaktır. Zira onların bu konudaki tarihsel birikimleri, deneyimleri, süreci tıkayan eski kültür kalıplarını, kırmakta önemli katkılar sağlayacaktır.

Almanya Sendikal Sistemi

Zerrin TEK

Bu konuda uzman olduğumu iddia edemem. Ama Almanya Sendikal Sistem ile ilgili olarak kısa bir sürede hazırladığım ve özetin özeti olacak bu yazı ile yardımcı olacağımı umut ediyorum.

Konuya Alman Sendikalar Birliği'nden (DGB) başlayalım.

DGB, Almanya'nın 8 büyük sendikasını çatısı altında topluyor. Kuruluşundan (1949 yılı) bu güne dek, kitlesel çoğulcu, bağımsız bir örgüt. Almanya'da yaşayan her ulustan işçi üyelere sahip. Çalışanların haklarını korumakla görevli. Çalışanların çıkarları doğrultusunda politik tavır belirleyen, eyaletler düzeyinde önemli denetleme kurulu

üyeliklerine sahip.

DGB ve üyesi sendikalar, işverenle, çalışanların için ücret artışı, iş saatleri ve benzeri sosyal haklar için pazarlığa oturur, toplu sözleşme görüşmeleri yapar. Hakları korumak ve artırmak için gerekirse grevler düzenler.

Bunların dışında, DGB, üyesi sendikaların işyeri temsilciliklerinin yasal haklarını güvence altına almayı, yetkilerini geliştirmeyi ve işlevlerini korumayı görev olarak bilir. Bu amaçla sendika temsilci ve yöneticilerini bilgi ile donatmak için eğitimden geçirir, seminerler düzenler, uzun erimli programlar yapar.

DGB, toplumsal barışı korumanın ve sosyal haklar için mücadele etmenin yanı sıra, siyasi partiler, resmi kurum ve kuruluşlar, yerel, eyalet ve federal yönetimlere karşı üyesi sendikaların taleplerini dile getirir ve onların haklarını arar. Sendikal etkinlikleri koordine eder. Uluslararası ilişkilere sahip olan DGB, Avrupa Sendikalar Birliği (EGB) ve Uluslararası Sendikalar Birliği'nde (IGB). Alman sendikaları adına üyedir. Avrupa Birliği (EU) ve Birleşmiş Milletlere (UN) bağlı kurum ve kuruluşlarda da Alman sendikalarını temsil eder.

Bir çatı örgütü olan DGB toplu sözleşmelere imza atamaz!

DGB'ye üye sendikalar şunlar:

IG- Bauen-Agrar- Umwelt (Tarım ve Çevre)

IG Bergbau, Chemie, Energie (Maden, Kimya ve Enerji)

GEW (Eğitim ve Bilim)

IGM Metal (Maden)

NGG (Gıda ve Hizmet)

GP (Polis)

TRANSNET (Demiryolları)

Ver.di (Taşımacılık, Hizmet ve Kamu)

DGB üyelerinin yüzde 35,8'i IG Metal, yüzde 34,2'si de Ver.di üyesidir.

Ver.di ye ilişkin kısa bilgiler:

Yaklaşık 2 milyon 500 bin üyesi olan Ver.di, bin farklı meslek gurubunu çatısı altında barındırıyor ve dünyanın sayılı sendikaların arasında yer alıyor.

Ver.di hizmet sektöründeki irili ufaklı sendikaları çatısı altında toplayarak, değişen toplumun değişen taleplerine uygun sendikal hareket oluşturmak ve geliştirmekle tanınır.

Başarılı toplu sözleşmelere imza atan Ver.di, "modern hizmet taleplerine paralel modern toplu sözleşme" konusundaki kararlılığının yanı sıra, çalışanların iş ve meslek kaynaklı sorunlarının giderilmesi ve haklarının korunması için çalışıyor. Bununla birlikte üyelerinin meslek eğitimleri ile ilgileniyor, günlük yaşamda, ihtiyaç duyulan alanlarda danışmanlık ve benzeri hizmetler sunuyor; vergi denkleştirme, emeklilik, hukuk danışmanlığı, vs gibi...

Kısaca Ver.di yapılanması (Hiyerarşi) "Geçmişin kazanımlarıyla Gelecek"i hedefleyen Ver. di 13 farklı bölümden oluşuyor. Bunlara ek olarak kadınların kendilerine has bir bölümü olması oldukça önemli bir durumdur.

Ver.di federal, eyalet, bölge ve yerel düzeyde örgütlüdür. Örgütlü olduğu eyaletler şunlardır: Baden-Württemberg; Bayern; Berlin/Brandenburg; Hamburg; Hessen; Niedersachsen/Bremen; Nord (Schleswig-Holstein/Mecklenburg-Vorpommern); Nordrhein-Westfalen; Rheinland-Pfalz; Saarland; Sachsen; Sachsen-Anhalt; Thüringen.

Bölmeler

- Finans ve Finans Hizmetleri;
- Temizlik, çöp ,arındırma
- Sağlık, Sosyal ve Kilise
- Sosyal Sigorta ve Emeklilik;
- Eğitim, Bilim ve Araştırma;
- Merkez ve Eyalet;
- Köy ve Nahiyeler;

- Medya, Sanat ve Endüstri;
- İletişim, Enformasyon ve Bilgi İşlem;

- Posta hizmetleri, Nakliye ve Lojistik;

- Trafik;
- Ticaret;
- Özel Hizmet Sektörü.

Ver.di bünyesindeki guruplar:

- Gençlik;
- Yaşlı ve emekliler;
- Aktif çalışanlar;
- Bürokratlar;
- Mimarlar, Mühendisler Usta ve Teknisyenler

- Serbest Meslek Sahipleri, Serbest Çalışanlar;

- İşsizler;
- Göçmenler.

Toplu sözleşmeler alanındaki çalışmalar, sendikal çalışmanın belkemiğini oluşturuyor.

Her bölümün toplu sözleşme komisyonu, gerektiğinde sözleşmeleri iptal edebilir; yeni talepleri belirler ve görüşmeleri özerk biçimde yürütür ve imzalar. Bunlar yapılırken, komisyonların bir üst kurultan onay almaları şarttır.

Clearingsettle adı verilen bu kurul, fırsat eşitliği, çok sesli ve renkli dokuyu korumak amacıyla, imzalanan toplu sözleşmelerin içeriğini, boyutlarını ve uygunluğunu kontrol eder. Netice itibarıyla Genel Merkez sözleşme ve sonuçlarından sorumludur.

İşyeri temsilcileri her 4 (eyaletlere göre değişiyor!) yılda bir seçilir. İşyeri temsilciliğine seçilen kişi, seçildikten sonra işyerinde kendi sendikasının propagandasını yapamaz, çalışanların çıkarları her zaman ön planda. İşyeri temsilcileri, ilgili yasalara uygun olarak işçilerin haklarını koruyup kollarlar. Toplu sözleşmelerin uygulanmasını denetlerler. İşe almalar ev işten çıkartmalar, iş güvencesi, iş yeri güvenliği.... konusunda söz sahibidirler. Kısacası iş yerinde çalışanlarla ilgili alınacak her kararda

çalışanların çıkarlarını korurlar.

İşveren, temsilcilere, işyerinin geleceğini belirleyen tüm anlaşmalar hakkında rapor vermek ve gerektiğinde onayını almak zorundadır.

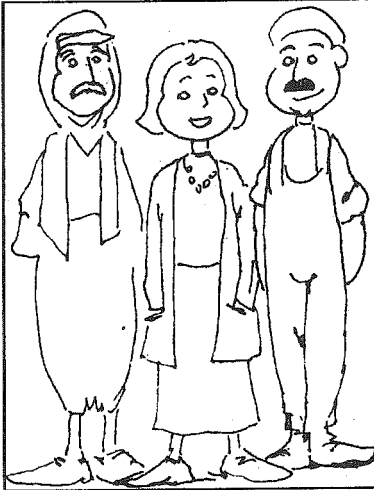
Sendikalarda sađ ve sol dűűnceye meyilli sendika yűneticileri ve űyeler var ve sendikalardan partilere insan devűşirmeleri de oluyor. Fakat gurup alıűmalarrının sendikal taleplerin űnűne geçme riski yűksek olduėundan, sendikalarda parti gurupları oluűturmak yasak.

2005 yılında yapılan toplu sűzleűme sűrecinde, hizmet sektűrűndeki iűűi ve memur sendikaları birleűtirildi. Amaç

bűrokrasiyi azaltmak ve ciltler dolusu sűzleűmeleri daha anlaűılır hale getirmekti. Ama sűzleűme sonrası iű mahkemelerine açılan davalar kűűűmsenmeyecek derecede bűyűyor.

Bűylelikle hizmet sektűrűndeki iűűi sınıfı giderek erime sűrecine girdi ve sendikalar da memurları, bűrokratları iűűiler kadar rahat biçimde harekete geçiremedikleri izlenimi var.

Meslek örgütleri ve sendikalar

Şerwan KAMAN

“Sendikalar parti değildir. Partilerin ve siyasal örgütlenmelerin örgütlendikleri alanlar olarak ta görülmemelidirler. Sendikalar, partilerin kendilerine yeni yandaşlar yarattığı ve politikalarını hayata geçirdikleri alanlar olarak görülmemelidir. Bu sendikaları boğmak güçsüz bırakmak anlamına gelir.”

Feodal mülkiyet ilişkilerinin çözülmesi ile beraber, toprak mülkiyet yapısının değişmesi ve kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkması, kent toplumlarının ortaya çıkmasıyla meslek örgütlenmelerinin doğuşu zamanaşırıdır.

Topraktan bağımsızlaşıp yeni oluşan kentlere yerleşen emekçi zanaatçılar hem burjuva-kentsoylu sınıfının ilk örneklerini oluşturmuş hem de meslek örgütlenmelerinin gerekli ön koşullarını yaratmışlardır.

Fransa da 11. yy da ‘Paris mumcular birliği’ loca tipi meslek örgütlenmesinin ilk örneklerindendir.

Zamanla sert, kısıtlayıcı kuralları olan kastlara dönüşen bu yapılar gelişen burjuvaziye karşı direnmeye çalışan monarşinin locaları kullanmaya çalışmasıyla beraber son bulmuştur.

Birinci ve ikinci dünya savaşları sonrası gelişmeler ve Sovyet devriminin dayatmaları sonrasinda Avrupa da 'sosyal devlet' ve 'toplumsal

katılım' kavramlarının tartışılmaya başlamasıyla meslek örgütlerinin tekrardan oluşturulması aynı döneme dek düşer.

Sanayi devriminin İngiltere de gelişmesiyle beraber büyük işlikler ve fabrikalarda bir araya gelen, ağır koşullarda, çok az ücretle çalışan işçilerin sendikal örgütlenmeleri de değişik biçimler ve isimlerle doğası gereği İngiltere de oluşturulmuştur. 1. ve 2. enternasyonalle de uluslar arası sendikal hareketlere dönüşmüşlerdir.

Türkiye de 'amele birliği' adıyla Osmanlının son döneminde sanayinin geliştiği şehirlerde loca tipi meslek birlikleri oluşturulmuştur. 1950 li yıllarda demokrasi söylemlerinin gelişmesiyle beraber ayrılmıştır. Ancak bu dönemler meslek örgütlerinin çok sıkı kanunlarla sınırlandırıldığı dönemlerdir. Bu günde sınırlandırılmalar devam etmektedir. Aynı dönemde Türk - iş, 1970 yılında da DİSK kurulmuştur.

1961 anayasası sendikalara getirdiği görece serbestlik kamuda çalışan emekçiler onlarca sendika kurmuşlardır.

1971 darbesi sonrası kapatılan sendikalar 1980 yılına kadar dernekler şeklinde örgütlenmelerini sürdürmüşlerdir. TÖB-DER, TUS-DER bu dönemin ünlü mesleki- sendikal örgütleridir.

1980 darbesi sonrası dernek ve sendi-

Türkiye cumhuriyeti kuruluşunda niteliksel ve niceliksel olarak bir işçi sınıfına sahip değildi. Kurucular ise 'sınıfsız kaynaşmış bir kütle' yaratmanın yollarını işçileri siyasetten uzak tutmak olarak algıladıklarından işçi örgütlenmelerini yasakladılar daha sonrada iktidarın denetimi altında örgütlenmelerine çalışsalar da 1936 yılında tamamen yasakladılar. 1938 yılında ise 'sınıf esasına dayalı cemiyet kurmayı' yasaklayarak işçilerin örgütlenmesini yasakladılar. Bu yasak 1946 yılına kadar sürmüştür.

kaların tekrar hayat bulması uzun bir zaman almıştır.

Bugün işçi sendikaları dışında, kamuda çalışan ve 657 sayılı yasaya tabi olan emekçileri kapsayan farklı iş kollarına göre örgütlenmiş sendikalar da bulunmaktadır.

1989 yılında başlayan kamu emekçilerinin sendikallaşması süreci 1995 yılında konfederasyonlar haline dönüşerek sürmektedir.

Meslek örgütleri heterojen yapıdadırlar. Örgütlendikleri kesim açısından bakıldığında, o mesleğin mensubu olan tüm toplumsal katmanları kapsamaktadır. Çatısı altında örgütlenen tüm meslektaşlarını eşit düzeyde savunmak durumundadır.

Mazilerinde klasik sömürge ya da yarı-sömürge ilişkileri yaşamış olan az gelişmiş ülkeler bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra, ulusal devletlerini genellikle otarşik, devletçi ve ithal ikameci sanayileşme stratejileri ile inşa etmişlerdir. Ulusal inşa ve kalkınma süreçleri içinde sendikacılık hareketleri, Bergquist 'in terimiyle 'ekonomik milliyetçi' bir ideoloji ile yoğrularak şekillenmiş endüstri ilişkileri sistemi ise çeşitli 'bağımlı sendikacılık' modellerini yerleştirerek gelişmiştir. Bu süreçlerde devlet bağımlı uluslar arası işçi örgütleri, soğuk savaşın icatlarına uy-

gun aktif roller de üstlenmişlerdir.

Özetle 1950 den 1970 lerin sonlarına kadar gelişmiş kapitalist ülkelerde üçlü sisteme dayalı yeni-korporatist modelin hükmü sürerken, azgelişmiş ülkelerde ise bunu model alan 'bağımlı sendikacılık' modelleri ortaya çıkmıştır.

Örgütlü İşçi hareketi kooperatif tipi örgütlenmeden fabrika konseylerine, ütö-pistlerden reformistlere, siyasal devrimden sosyal ortaklıklara uzanan son derece zengin bir örgütsel ve düşünsel birikime ve mücadele deneyimine sahiptir.

Türkiye de sendika

Türkiye cumhuriyeti kuruluşunda niteliksel ve niceliksel olarak bir işçi sınıfına sahip değildi. Kurucular ise 'sınıfsız kaynaşmış bir kitle' yaratmanın yollarını işçileri siyasetten uzak tutmak olarak algıladıklarından işçi örgütlenmelerini yasakladılar daha

sonrada iktidarın denetimi altında örgütlenmelerine çalışsalar da 1936 yılında tamamen yasakladılar. 1938 yılında ise 'sınıf esasına dayalı cemiyet kurmayı' yasaklayarak işçilerin örgütlenmesini yasakladılar. Bu yasak 1946 yılına kadar sürmüştür.

Sosyalist partilerin öncülüğünde 1946 yılından sora işçiler sendikalarını kurmaya başladılar. Bu dönemin temel özelliği işçi sendikalarının siyasal olarak doğmasıdır. İktidarın sosyalist partileri ve onlarla ilişkili sendikaları sıkıyönetim kanunları ile kapatması bu maceranın kısa sürmesine ve 1947 yılında da sendikala-

rın siyaset yapmasına getirilen yasakla son bulmuştur.

Yapılan bu düzenlemelere rağmen iktidar partisi ve ana muhalefet partileri sendikaları kendi güdümeleri ve denetimleri altında siyasallaştırmışlardır. 1947-1950 yılları arasında CHP iktidarın niyetlerini kullanarak sendikaları kendi denetimleri altında tutmak isterken, DP de muhalefet olma avantajlarını kullanmak istemiştir. 1950-1960 döneminde ise roller değişmiştir. 1947-1960 yılları arası

dönem sendikaların da bu süreçte siyasallaşmayı kendi çıkarlarına kullandıkları sendika yöneticilerinin de iktidar ve muhalefet nezdinde 'muteber' insan olma rantını kullanarak zamanla siyasi partilerin içinde yer almalarına yol açmıştır. Bu yönelim sonrası da Milletvekili olmuşlardır. Sendikaların siyasal ilişkisi de sendikaların yöneticilerinin milletvekili olmasıyla sınırlı kalmıştır. Dönemin siyasal yapısı gereği sendikaları milliyetçi olmaya itmiş ve sendikalar 'komünizmi tel'in mitingleri' yapmak zorunda kalmışlardır.

1952 yılında kurulan Türk-İş iktidar sendikacılığı benimseyerek, iktidara ge-

len partilerle korporatist ilişkiler kurmayla çalışmıştır. Yöneticileri milletvekili olmak iktidar milletvekilleri ile iyi geçinmeye çalışmış ve sınıfsal temelde kitlesel sendikacılığından uzak durmuşlardır. 1954 seçimlerinde 'işçi ve işçi milletvekillerini destekleme komitesi' böyle bir sürecin etkisiyle oluşturulmuş ancak yöneticilere adli soruşturma açılınca komitenin faaliyetleri son bulmuştur. DP

1980 yılına gelindiğinde DİSK ile Türk-iş arasında siyaset ilişkisi bakımından bir fark kalmamıştır. Kongrelerde dile getirilen sınıf sendikacılığı, sosyalizm hedefi söylemleri sağa kayışa maskeleyen söylemlerdir. 'sendikalist' sendikacılar için sosyalizmden kaçış hızlandıran bir süreçte faşizmin daha net bir biçimde ete kemiğe bürünmesiydi. 15-16 haziran eyleminin sonrası kurulan MİSK ve MC hükümetlerinin yarattığı atmosfer ve korku DİSK'in 5. kongresinde iyice sağa yani CHP'ye kaymasına neden olmuştur. 6. kongre sonrası sosyalist söylemleri olan sendikacılar ve yöneticiler 1978 yılında onur kuruluna örgüt bütünlüğünü bozmak gerekçesiyle sevk edilmişlerdir.

iktidarının son dönemlerinde Türk-iş ve bağlı sendikaları 'devlete ve hükümet büyüklerine bağlılık telgrafları çeken kuruluş haline' getirirken sendikacılık ile siyaset ilişkisini belirlemiş oluyordu. DP bu türden davranışların dışındaki her çıkışı siyasal faaliyet olarak değerlendirecek bu türden girişimde bulunan sendikaları kapatmıştır.

Kamu kesiminde daha çok örgütlenmiş olan Türk-İş temsil ettiği kişilerin haklarını çatışmaya girerek almaktansa iyi geçinerek uzlaşıp almayı tercih etmiştir. Buda her iki taraf arasındaki korporatif ilişkiyi güçlendirdi. Bu da 'parti-

ler üstü politikayı' getirdi. 1964 yılında 5. olağan kongresinde 'Türk-İş, icra ve yönetim kurulu ile, Türk-iş'e bağlı teşekküllerin yetkili birer temsilcilerinin iştirak ile meydana gelen kurulun ortak kararı olmadıkça, siyasi partilere ve onlara bağlı teşekküllere karşı mutlak bağımsızlığını korumayı ve partiler üstü bir politika gütmeyi amaç bilir' şeklinde bir hükmü ekledi.

'Partilerüstü politika', kamu kesiminde ağırlıklı olarak örgütlenme, hükümetlerle iyi ilişkiler kurmak gibi istekler, yapısal olarak değerlendirildiğinde Türk-iş'in devletçe tanınmasına ve gözetilmesine, korporatist teşviklerle donatılmasını gerektiriyordu. Bu nedenle sendika çoğulculuğu benimsenmesine rağmen, KİT'lerde, Yüksek Hakem Kurulu, Çalışma Meclisi, Asgari Ücret Tespit Komisyonu, Sosyal Sigortalar Kurumu, Milli Prodüktivite Merkezi, Uluslar

Arası Çalışma Örgütü gibi kurum ve kuruluşlarda 'en çok işçiyi temsil eden' konfederasyon ilkesi uygulaması benimsenerek, korporatist politika uygulaması olarak bu kurum ve kuruluşlarda Türk-İş'e temsil hakkı tanınmıştır. Böylece Türk-iş ile devlet arasında birlikte politika oluşturma ve bunları uygulama işbirliği oluşturma olanakları oluşturulmuştur. Türk-iş 1980 darbesine karşı çıkmamış iyi ilişkilerini devam ettirerek yeni oluşan hükümetin sosyal güvenlik bakanlığına genel sekreterini atamıştır. 1982 anayasasına açık olmamakla birlikte evet oyu kullanmıştır. DiSK'in 1991 yılına kadar

kapatılması nedeniyle üyelerinin çoğu başta Türk-iş olmak üzere diğer sendikalara yönelmesi sağlanmıştır.

1983 genel seçimleri sonrası Türk-iş yeni hükümetle iyi ilişkiler kurmak istese de aradığını bulamadı iki yıl süren diyalog kurma çabaları olumsuzlukla sonuçlanınca hükümetle gerginlik tırmanmaya başladı kamuda çalışanlar ile ilgili toplu görüşmeler doğrudan hükümete bağlı Kamu Koordinasyon kurulunca yapılıncı 1985 yılında Türk-iş yönetim kurulu toplu sözleşme görüşmelerini boykot kararı aldı. Hükümetin tepkisi ise sendikaların mali ve idari denetimini düzenleyen ilgili maddelere işlerlilik kazandırabileceğinin belirtilmesi ile 15 sendika yöneticisinin 10 yıldır işçilik yapmadığı iddiasıyla dava açıldı. Türk-iş in sendikacılık ve siyaset arasındaki ilişkide ulaştığı son nokta ise yeni bir parti kurmak isteğidir.

DİSK

'Sınıf ve kitle' sendikacılığını benimseyen DİSK siyasal mücadelenin, örgütlenmelerin işçiler açısından daha önemli olduğunun ön plana çıkaran bir yaklaşım sergilemiştir. 1967-1970 yıllarında TİP ile sosyalistlerin ve emekten yana olan aydınların katkıları ile işçi sınıfının bilinç düzeyini yükseltmek bakımından önemlidir.

DİSK in işçi sınıfı içinde yarattığı etki ve giderek aratan gücü, ulaştığı siyasal düzey sermaye ve korporatist sendikaları tedirgin etmiştir. 1970 yılında çıkarılan 1317 sayılı yasa ile faaliyette bulunan sendikalar ile federasyon kurulmasında işkolunda çalışan sigortalı işçilerin üçte birinin temsil edilmesi, konfederasyonun kurulmasında ise işçilerin üçte birinin bir araya gelmesi öngörülmüştür. Bu düzenleme DİSK in tasfiyesine yönelik olduğu çok açıktır. Bu nedenle 15-16 haziran eylemi olmuştur. 12

mart dönemi siyasetle ilişki kurmaktan çekinen, sosyalistlerle bağ kuran bu sendikacı kuşağın karamsarlığa kapılmasına ve iyice geri çekilmesine neden olmuştur. 1970 te kurulan daha da sola kayan TİP ile aralarına mesafe koymalarının nedenlerinden biride budur. 1974'te kurulan TSİP ve 1975'te kurulacağı söylenen TİP ten rahatsız olan DİSK yöneticileri 5. kongre raporunda K. Türkler'in deyiimiyle 'DİSK'in bu yeni kurulan ve bir başkasının da kurulacağı söylenen partiyle uzaktan ve yakından bir ilişkisi yoktur.(...)' söylemi ile CHP dışındaki partilere özellikle sosyalist partilere karşı kapalı oldukları mesajıdır. 1980 yılına gelindiğinde DİSK ile Türk-iş arasında siyaset ilişkisi bakımından bir fark kalmamıştır. Kongrelerde dile getirilen sınıf sendikacılığı, sosyalizm hedefi söylemleri sağa kayışı maskeleyen söylemlerdir. 'sendikalist' sendikacılar için sosyalizmden kaçışı hızlandıran bir süreçte faşizmin daha net bir biçimde ete kemiğe bürünmesiydi. 15-16 haziran eyleminin sonrası kurulan MİSK ve MC hükümetlerinin yarattığı atmosfer ve korku DİSK in 5. kongresinde iyice sağa yani CHP ye kaymasına neden olmuştur. 6. kongre sonrası sosyalist söylemleri olan sendikacılar ve yöneticiler 1978 yılında onur kuruluna örgüt bütünlüğünü bozmak gerekçesiyle sevk edilmişlerdir.

1980-1983 askeri darbe yöneticileri DİSK ve MİSK in faaliyetlerini durdurdu. 1991 yılında tekrar açılmasına ve malvarlığının iadesine karar verilen DİSK siyasal açıdan sosyal demokrat olduğunu söyleyen partilerle ilişkilerini sürdürmekle beraber DİSK'e bağlı önemli sendikalar MHP, AK parti ve SP gibi partilere oy vermekte ve bugün bile sınıf savaşımı verecek durumda değildir. Bu gün de sendikaların genel durumu yukarıdaki gibidir.

KESK

1985 yılında kamu emekçileri örgütlenmelerin ve sendika kurmanın önünde anayasal engel olmadığı savından hareketle, uluslar arası sözleşmelerin ve 1882 anayasasının 90. mad dayanak yaparak kamu emekçilerinin sendika kurabilecekleri yorumları emekçiler arasında yeni bir tartışma süreci başlatmıştır. Bu dönemde EĞİT-DER fahri üyelik kampanyasıyla örgütlenmeyi hedeflemiş 1987 yılında sendikalar tartışmaya başlanmıştır. Oluşturulan sendika yürütme komisyonu(SYK) telgraf çekme, yemek boykotları, kitlesel basın açıklamaları gibi eylemler yapmıştır. 1987-1990 yılları arasında sendikal faaliyetlerin merkezileşmesi ve güç birliği oluşturulması amacıyla kamu çalışanları platformu (KÇP) oluşturulmuştur.

İlk olarak 1990 yılında EĞİT-İş ardından EĞİT-SEN, TÜM BEL-SEN kurulmuştur. 1989 bahar eylemleri bu sürece zemin hazırlamıştır. Meslek ve işyeri biçiminde ortaya çıkan ve ilk örgütlemelerde aynı iş kolunda ayrı ayrı örgütlenen sendikalar 1993 yılında birleşerek işkollarında tek bir sendika örgütlenmesine gitmişlerdir.

Yapılan eylemler sorasın da ihtiyaca dönüşen KÇSP, KÇSKK oluşturularak 1994 nisanında KÇSP ve EŞGÜDÜM platformu bir araya gelerek konfederal bir yapının kurulması için görüş birliğine vardı. 8 Aralık 1995 tarihinde de KESK kurulmuştur.

Uluslar arası sendikacılık hareketinde yeni eğilimler.

1980'ler de güçlü bir şekilde esen Yeni-liberal dalga bütün dünyada sendikaların endüstri ilişkileri sistemi içinde itibarlı konumlarını zayıflattı. Bunun üzerine sendikalar devletten ve sermayeden bağımsızlaşarak siyasal alanda belirleyici

bir toplumsal güç haline(yeniden) 'küreselleşen dünyanın' bir olgusu olarak geldi. Bu eğilime örnek olarak verilecek sendikalar; Güney Afrika'da COSATU, Brezilya'da CUT, Meksika'da CIPM, Güney Kore'de KCUT, Filipinlerde KMU gibi sendikal merkezlerden söz edilebilir.

COSATU deneyimi; 'toplumsal hareket sendikacılığı' için zengin bir deneyim olmuştur. Üç stratejik hedefe sahiptir. Bunlar üyeleri ile birlikte bütün işçi ve emekçilerin maddi koşullarının iyileştirilmesi, örgütsüzlerin örgütlenmesi ve işçilerin demokrasi ve barış mücadelesine aktif olarak katılmasıdır. Temel ilkeleri ise COSATU ırkçılığın her türüne karşıdır; sendika bünyesinde olduğu kadar toplumsal yaşamın her alanında işçi denetimini savunur; finansal olarak üye aidatlarına dayanır ve dış müdahalelere kapalıdır; tek endüstri, tek sendika-tek ülke, tek federasyonu amaçlar ve uluslararası işçi dayanışması için mücadele eder. Siyasal yönelimi ise; işçi sınıfının sömürülmediği, cinsiyetçiliğin ve ırkçılığın olmadığı, işçilerin kendi yaşamları üzerinde tümüyle kontrol sahibi oldukları demokratik bir topluma inanır.

THS: Brezilya'da işçiler partilerini kurarak (PT, işçilerin partisi) gösterdikleri dinamizmin ürünü olarak CUT u kurdular. CUT u geleneksel sendikacılıktan ayıran temel özellikler; işçi mücadelesine sınıfsal uzlaşmazlık temelinde önderlik etmesi, sendika içi demokrasiyi her düzeyde harekete geçirmesi ve sendika statüsüne sahip olmayan işçi ve emekçi örgütlerine bünyesinde yer vermesi sayılabilir.

CIPM; 1 Mayıs kutlamalarını muhalif ve bağımsız bir gösteriye dönüştürmek isteyen işçi çevreleri 1995 yılında Meksika da kurdular. İşçi haklarının ancak Meksika rejiminin demokratik dönüşümüyle el-

de edilebileceğini savunan CIPM bünyesinde, demokratik sendikalar, resmi sendikaların ara birimleri, işçi kooperatifleri, cemaat hareketleri ve sol parti üyeleri yer almaktadır. Ayrıca Zapatistlerin işçi komitesi de CIPM üyesidir ve EZLN ile organik ilişkileri vardır.

Türkiye de; Toplumdaki işçileşme süreci hızla devam ettiği halde, sendikalaşmanın nesnel temeli genişlediği ve işçilerin sendikalaşma isteği işveren ve hükümetlerin baskılarına rağmen devam ettiği halde sendikaların üye ve etkinliklerini yitirmesinin nedenleri şunlardır. 1-mevcut sendikal yapının işlevselliğini yitirmesi, 2- sendikal bürokrasi 3-sendikal yasalar ve sermaye güçlerinin yasa tanımazlık geleceğidir.

Nasıl bir sendika?

İşleyişte tam demokrasiyi savunan herkesin kendini ifade edebildiği emekçilerin ve tüm toplumsal tabakaların ekonomik-demokratik haklarını savunan bir yapıya sahip olmalıdır.

Yığınsal örgütlenme olan sendikalarda dar grupçu politikalar sendikal mücadeleyi zayıflatan yaklaşımlardır.

Toplumların kendi kaderlerini tayin etme hakkına saygılı ve bunu için mücadele veren, her türlü ırkçı ve cinsiyetçi ayrımına karşı çıkan, her türlü gücünü kendi kitlelerinden alan, dış müdahalelere kapalı, uluslar arası emekçi dayanışmayı savunan, sınıf ve kitle sendikacılığını benimsemiş ve toplumun demokratikleşmesi için mücadele eden bir sendika olmalıdır.

Emek sermaye ilişkisinde emekten yana bu uğurda mücadele eden toplumun diğer kesimleri ile ilkeli ve programlı birlikler yapan ve ortak paydalarda iş birlikleri oluşturan yapıda olmalıdır.

Özgürlük, barış, demokrasi ve insan haklarına saygılı değişimden yana çalışanların birliğini hedeflemelidir.

Sendikalar parti değildir. Partilerin ve siyasal örgütlenmelerin örgütlendikleri alanlar olarak ta görülmemelidirler. Sendikalar, partilerin kendilerine yeni yandaşlar yarattığı ve politikalarını hayata geçirdikleri alanlar olarak görülmemelidir. Bu sendikaları boğmak güçsüz bırakmak anlamına gelir.

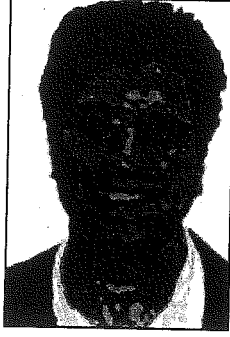
Sendikalar parti değildir. Partilerin ve siyasal örgütlenmelerin örgütlendikleri alanlar olarak ta görülmemelidirler. Sendikalar, partilerin kendilerine yeni yandaşlar yarattığı ve politikalarını hayata geçirdikleri alanlar olarak görülmemelidir. Bu sendikaları boğmak güçsüz bırakmak anlamına gelir.

Kürt sorununu adil ve demokratik bir çözüme kavuşmadığı sürece ekonomik yaşam ve demokratik hayatın öteki alanlarında bir yumuşama ve rahatlatma elde etmek mümkün değildir. Bugün demokratikleşme sürecinde yaşanan tüm güçlükler ve engellemelerin en önemli nedeni Kürt sorunudur. Tam ve kesintisiz bir demokrasi, Kürt sorununun çözüme kavuşturulmasını kolaylaştırarak-

caktır. 'Halkların kardeşliği' şiarı etrafında birleşen çalışanların oluşturacağı yapılanmalar demokratik hayata geçişe de ivme kazandıracaktır.

Bazı sendikal yapılanmalardaki şoven yaklaşımlar Kürt emekçilerinin ayrı örgütlenmeleri için yeterli neden değildir. Ayrıca şoven dalgayı kırmanın bir araçıda beraber bir arada mücadele vermektir.

'YADO BİR TÜRKÜDÜR SÖYLENİR ÜLKEMDE''

Seyîdxan KURIJ

*Bıçaklar dağlasa yüreğini
Kendini sulara bıraksan
Kar yanığı yüzünde acıların çiçeği
Fırat onu hatırlar mısın?
Yado bir türküdür söylenir ülkemde
Dağlardan kopup gelen
Sanki bir dal uzanır maviliğe
Toprak doyumsuz güler
Büyür elleri bir tutam ılık
Düşer elleri ölüm*

*Yado bir sevgidir belirip yiten
Bir sabah vakti yürüdük
Sesimizi kuşlar gibi saldık hey be!
Yürüdük duvarlar, kapılar, zincirler üzre
Yol verdi bize azgın sular
Namluları yaşama gibi sevdik
Artık gülsün dedik dağ köyleri
Arpa ekmekleri gülsün
Gülsün benim anam yeter gayri
Değişsin geçmiş ve gelecek*

Yoksulluk ve zulüm
 Gecelerde bir ses gibi olmak
 Ateşler yanar, göğsümüz büyür, olmak
 Türküler yansın heybeler!
 Gelecek... o bir ebemkuşağı
 Yaylarımızda haziran yeli
 Ardıc ağaçları ve özgürlük
 Büyür elleri bir tutam ışık
 Düşer elleri ölüm
 Ateşler sönsün dağlarda
 Koyunlar melesin dağlarda
 Gecelerin kanı aksın
 Bingöl dağları uzak
 Bütün dağlar uzak neylersin
 Yaklaş benim uysal tanrıçam ölüm
 Sev Yado'yu yorgun gözlerinden
 Atmaca yüreğinden sev
 Sesimiz kırık bir oyuncak şimdi
 Tarih önünde boynumuz bükük
 Bu serüven değişmedi neylersin
 Bekleştin dağ köyleri orda
 Bekleştin çiçek açmaya zozan
 Bekleştin göçebem
 Bıçaklar dağlasa yüreğini
 Kendini sulara bıraksan
 Yaşamayı delice sevmek, Yado
 Namluları delice sevmek
 Fırat onu hatırlar mısın?

Kemal BURKAY

1925 Kürt Halk Direnişi'nde çok önemli bir rol almış, Elazığ - Palu bölgesinin askeri sorumluluğunu yapmış halk kahramanı YADO üzerine çok az şey biliniyor. Daha önce Bingöl ve çevresindeki yaşlı insanlardan yararlanarak YADO üzerine Kırdki (Zazaca) yazdığım bir yazı "Medya Güneşi" ve "Armanç" dergilerinde yayınlanmıştı. Burada uzun uzadıya YADO'yu anlatmak istemiyorum. Ancak geçen yaz Bingöl'de YADO'nun üvey Kızı ile yaptığım bir sohbeti aktarmak istiyorum.

Seyîdxan Kurij: Sizi tanıyabiliyormuyuz?

Dilşa Hanım: Benim adım Dilşa, Şex Seîd direnişi döneminde Elazığ - Palu cep-

hesinin askeri sorumluluğunu yapmış YADO (Yadin Mehmud Ebas)'ın üvey kızıyım. Benim annemin ismi Rabia idi. Rabia YADO'nun ilk eşi idi. Bilindiği gibi YADO'nun iki eşi vardı, diğer eşinin adı TELLÎ idi.

Seyîdxan Kurij: Bilindiği gibi YADO ve daha başka guruplar Şex Seîd ve arkadaşlarının yakalanıp idam edilmelerinden sonra gerilla savaşı biçiminde uzun bir süre savaşı sürdürdüler. Bu konuda bize neler anlatabilirsiniz?

Dilşa Hanım: Tabi ben kendim YADO'yu tanımadım ve o dönemi yaşamadım. Benim annem 7 yıl kadar YADO ile birlikte dağda kalmıştı ve daha sonrada tutuklanıp hapse atılmıştı, hapis cezasından sonra da sürgüne gönderilmiş idi. Annem sürgünden döndükten sonra Bingöl'ün Şarge köyünden H.Ali CAN (bizim çevremizde ELÎ EL olarak tanınır S.K) ile evlendi. Ben bu evlilikten dünyaya geldim. Annem bize o dönemde yaşadıklarını sürekli anlatırdı.

Seyîdxan Kurij: Bize annenizi, yaşadıklarını, YADO ile birlikte olan diğer insanları anlatabilir misiniz? Tabii ki annenizin anlatıklarından hareketle.

Dilşa Hanım: Annem le YADO akraba idiler. YADO'nun ailesi DARA HENÎNİN (GENÇ) ZİKTE aşiretinden idi. Fakat çok eskiden Bingöl'e (Çewlig) gelip yerleşmiştiler. Benim bildiğim kadarıyla bizim bu bölgeden annemin kardeşi Faris, amcasıoğulları Dilşa ve Poles, TELLÎ'nin kardeşleri Mehmedi ve Huseyni Azımşer (Azımligil) Emin Sel, Meh Evd, Meh Qılç, Hes Begûn ve Hus Begûn v.b insanlar YADO ile birlikte uzun yıllar dağlar da kaldılar. Bundan sonra bana annemin anlattıklarını aktarmak istiyorum. Aklımda kaldığı kadarıyla annem(RABİA) o yıllarda yaşadıklarını aşağı yukarı şöyle aktarıyordu:

"Ben 3 yıl Yado ile birlikte dağda kaldım ondan sonra Bingöl'e geldim. Bin-

göl'e gelince birileri şikayet ettiler, bunun üzerine Jandarmalar gelip beni sıkıştırdılar, benden Yado'nun yerini öğrenmek istiyorlardı. Ben kendilerine Yado'nun dağlarda olduğunu, belli bir yerinin olmadığını, hergün bir yerde olduğunu söyledim. Fakat beni rahat bırakmadılar, bunun üzerine tekrar dağa Yado'nun yanına gittim. Yado bana oğlumuz Çerkez'i sordu. Bingöl'de bıraktığımı söyledim. Fakat Yado Çerkez'in Bingöl'de kalmasına razı olmadı, yanıma birkaç kişi katıp beni Bingöl'e gönderdi. Ben Bingöl'e geldim. Aşağı çarşının oradaki köprü'nün olduğu yerde saklandım; haber gönderdim Çerkez'i getirdiler. Çerkez'i alıp yola koyuldum,

DUGERNAN köyünde onlara yetiştim. Çerkez'i de alıp hep beraber PUEX tarafındaki dağlara çıktık. Bir yıl kadar buralarda kaldık. Buralarda yer altında mağaralar yapmıştık ve muhtemel saldırılara karşı mevziler kazmıştık. Bir yıldan sonra Yado

bana gidip Telli'yi getirmek istediğini söyledi, ben olur dedim. Telli daha önce Elazığ'ın Kung köyünde kalıyordu. Yado haber salmıştı, bunun üzerine Telli babasının evine, Bingöl'ün KUR köyünün mezarası QALDAR'a gelmişti. Yado gidip Telli'yi

getirdi. Artık bahar gelmişti, her tarafta çiçekler açmıştı, yeşilikti, meyva ağaçları tomurcuklanmıştı. Telli bir süre yanımızda kaldı, fakat hamile idi bunun için uzun süre bizim ile kalamadı. Biz hep beraber PUEX ve ŞİRNAN mıntıklarında dolaşıyorduk. Yado Telli'nin ailesine haber gönderdi küçük kardeşi Mehmet gelip Telli'yi götürdü. Telli tekrar KUNG köyüne gitti.

Kığı'nın OXÇIYAN köyünde iki kardeş vardı, bunlardan biri Necip Ağa biri de Hüseyin Ağa idi. Bu iki ağa arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Hüseyin Ağa, Yado'ya "ben kardeşimle anlaşamıyorum bundan dolayı köyden çıkacağım, başka bir köye gideceğim, sen gel benim köyümde kal" diye haber gönderdi.

Bu haber üzerine biz hep beraber Kığı tarafına gittik, bu köye yerleştik. Bir süre burada kaldıktan sonra Telli'nin hasta olduğu haberi geldi. Benle Telli'nin akrabası Meh Evd elbisemlerimizi giydik (Bende erkek elbisesi giydim) silahlarımızı kuşandık, atlarımıza binip Kung'a doğru yola çıktık.

Biz Kung köyüne yaklaşınca tabi insanlar evlerin çardaklarına çıkıp bizi izliyordu, herkes beni de erkek sanıyordu. Biz köyün içinden geçip eve gittik. Telli hamile idi, kısa bir süre sonra doğum yaptı. Bir oğlan çocuğu doğdu, adını Filit koyduk (Filit şu anda Bingöl'de yaşıyor). Telli'nin doğumundan sonra Meho geri dondu, ben 40 gün kadar Telli'nin yanında kaldım, daha sonra ben de geri OXÇIYAN'a geldim. Kısa bir süre sonra devlet yerimizi öğrendi ve üzerimize bir mufreze asker gönderdi. Askerler daha etrafımızı sarmadan Yado ve diğer arkadaşlar kaçtılar. Ben ile Yado'nun amcası oğlu Mehmet kaldık. Mehmet çardaktan aşağıya atladı, kaçmaya çalışırken askerler tarafından vuruldu. Ben içerden fırlayıp kendimi üstüne attım, yaralı idi, kayışlarımı çöz diye inledi. Ben bir taraftan kayışlarını çözerken diğer taraftan Yado'ya seslendim. Askerler Yado'nun siyah Arap atını da ağıldan çıkarıp birlikte götürdüler. Yado ve

arkadaşları askerlerle çatışmaya girdiler, askerler geri çekildiler. Yado Hüseyin Ağa'ya haber gönderdi, yardımı için teşekkür etti, fakat askerler yerimizi öğrendiklerinden buradan ayrılmak zorunda kaldık. Buradan Şaqşawat dağlarına doğru gittik, son derece ıssız ve sarp dağlardı. Bir adam tek başına yanında köpeği ile karşımıza çıktı. Köpeği bize saldırmaya kalkışınca, Yado seslendi, "amca biz dostuz, düşman değiliz" dedi. Amca köpeğini susturdu yanına gittik. İki gece bu adamın yanında kaldık, ondan sonra buradan ayrılıp Dersim tarafına geçtik. Burada bir çay kenarında bir süre dinlendikten sonra SANCAK tarafına doğru yola koyulduk. Yolda benle oğlum Çerkez onları kaybettik. O tarafa koştur bu tarafa koştur, Yado'ları bulamadık. Çerkez'i de alıp Sancak'a doğru yola devam ettim, geldim Yukarı KARAWÊLAN köyünde bir ağılda saklandım. Ağıl sahibinin ismi Halit idi. Halit'in oğlu bizi gördü, ben babasına haber vermesini tembihledim. Çocuk babasına haber verdi, Halit geldi. O bizi tanıyordu, bir süre ağılda kaldıktan sonra Halit ile birlikte Yadorların izini sürmeye çıktık. Epey bir süre aradıktan sonra uzakta yanan bir ateş gördük. Ben Halit'e bunun muhakak firarilerin ateşi olduğunu söyledim. Halit ile birlikte ateşe doğru gittik. Bir dağın eteğinde, bir çayırdaki ateş yakmışlardı. Ateşin yanına varınca ortalıkta kimse yoktu, fakat kesinlikle bu ateşi onların yakıklarını biliyordum. Ateşin olduğu yere ulaşınca ben Halit'i geri gönderdim. Onlar ateş yakıp ekmek pişirmişlerdi, bu ara aşağıdan mufreze geçince ekmeği bırakıp dağılmışlardı. Ben gidip ekmeklerini alıp Çerkez ile birlikte bir ağaç kovuğuna saklandık. Çerkez'i sesini çıkarmaması için tembihledim. Akşam etraf biraz kararınca Yado ve arkadaşları toplandılar; ekmekleri yerinde görmeyince şaşırdılar. Diğerleri ekmeği jandarmaların aldığını tahmin ettiler, fakat Yado bu jandarmanın işi değil dedi. Çerkez dayanamadı, YADO'ya "Buradayız!" diye seslendi, bunun üzerine ortaya çıktık. Her-

kes çok şaşırdı tabii, bana sordular nasıl kaybolduğumuzu, nasıl onları tekrar bulduğumuzu anlatım. O gece orada sabahladık, güneş doğunca tekrar dağlara yöneldik ve Cebaxçur tarafına geldik. Burada Said Beg'an'ın şikayeti üzerine Elazığ - Palu cephesi siyasi sorumlusu Şeyh ŞERİF'in Dara Heni (GENÇ) tarafında yakalandığını duyduk. Said BEGAN bir mufreze asker ile Dara Heni tarafında Şeyh ŞERİF'i takibe çıkmıştı ve bir mağarada onu yakalamışlardı. Yado ve arkadaşları Şeyh Şerif'i kurtarmak istediler, fakat başaramadılar.

Ben toplam 7 yıl kadar YADO ile dağlarda dolaştıktan sonra Bingöl'e geldim. Kısa bir süre sonra toplu bir operasyon yapıldı. Dara Heni, Bongilan(Solhan) ve Çewlig'den Şeyh Said hareketine katılmış, öldürülmüş yada hala dağda olan bütün ileri gelenlerin eşlerini ve çocuklarını tutukladılar. Bizi Elazığ'a gönderdiler, burada bir askeri kışlada 6-7 ay tutular ve daha sonra Kayseri'ye gönderdiler.

Kayseri'de yine askeri kışlada kalıyorduk. Askerler dışarıda hergün eğitim yapıyorlardı, tabi bu eğitimde "Yaşa yaşı, Kemal paşa!" diye bağırıyorlardı. Bunun üzerine Çerkez ağaç dallarından tufekler yaparak Kürt çocuklarına eğitim yaptırıyor ve hep beraber "Yaşa yaşı, YADİN paşa!" diye bağırıyordular. Bu bir ay kadar böyle sürdü, tabi ki askeri sorumlular duyular. Bunun üzerine Türk Paşa'sı Çerkezi çağırdı, bende Çerkez ile birlikte gittim. Paşa Çerkez'e neden "Yaşa yaşı Kemal Paşa" demeyip "Yaşa yaşı, Yadin paşa!" dediğini sordu. Çerkez aynen şöyle dedi, "Kemal Türklerin paşasıdır, Yadin de Kürtlerin paşasıdır. Türk askerinin "Yaşa yaşı Kemal paşa!" demesi ne kadar normal ise; bizim de "Yaşa yaşı Yadin Paşa!" dememiz o kadar normaldir. Çerkez o zaman henüz 10 yaşında idi. Bunun üzerine Türk paşası bu çocuk yaşarsa başımıza bela

olur, bu çocuk yaşamamalıdır dedi. Biz 3 yıl Kayseride kaldıktan sonra af çıktı, fakat biz af kapsamına girmedik.

Diğer tutukluların çoğu serbest bırakıldıkları halde bizi Dersim'in Nazmiye ilçesine sargüne gönderdiler. Nazmiye'de 3 yılımız dolduktan sonra bir gün teğmen geldi; bizi Yüzbaşı'nın çağırdığını söyledi. Çerkez ile birlikte kalkıp Yüzbaşı'nın yanına gittik. Bizi bir odaya aldılar ve 3 tane kesilmiş insan kafası getirip masanın üstüne koydular. Bana Yado'yu öldürdük işte bunlardan biri Yado'nun kafasıdır, hangisi olduğunu bize göster dediler. Ben Yado'yu öldürecek olan daha anasından doğmadı, bunlardan hiçbirisi Yado'nun kafası değil, dedim. Bunun üzerine gidip bir kucak silah getirdiler ve üçer - üçer dizdiler. Çerkez bana ane ne yapmak istediklerini anladın mı diye sordu. Evet oğlum, beni denemek istiyorlar dedim. Yüzbaşı bana silahların kimlere ait olduğunu sordu, ben birçok silahın sahiplesini söyledim. Yüzbaşı bana, "peki Yado'nun özel bir nişanı varmıdır?" dedi. Ben evet, "Yado'nun sağ kulağında gümüş bir küpe vardır" dedim. Bu cevap üzerine yüzbaşı sustu. Ben, "Peki madem Yado'yu öldürdünüz bizi bırakın gidelim" dedim. O, "hayır sizi bırakamayız siz, çete başısınız" dedi.

Biz 3 yıl Nazmiye'de kaldıktan sonra Dersim'e geldik. Dersim'de 5 yılımızı doldurduktan sonra Çerkez öldürüldü. Çerkez bir askerin tufeginden çıkan bir kaza kurşunu ile öldürüldü. Askerin kasıtlı sığığını sanmıyorum, çünkü o Çerkez'i tanııyordu. Ben Nazmiye ve Dersim'in içinde toplam 10 yıl kaldıktan sonra Bingöl'e geldim."

Burada YADO üzerine biraz bilgi vermek istiyorum gerek YADO'nun üvey kızı Dilşa ile gereksede YADO'yu veya arkadaşlarını görüp konuşmuş birçok insanla görüştüm. Son birkaç yıldır bu konu ile ilgiliyim. Hem YADO'nun eşi TELLİ ile aynı köyden olmamız hem de bizim bölgenin 1925 halk ayaklanmasından çok etkilenme-

sı sonucu bizim çocukluğumuz Şeyh Said ve YADO ile ilgili kahramanlık hikayeleri dinleyerek geçti. 1925 halk hareketinin ezilmesinden ve silahlı Kürt kuvvetlerinin geri çekilmesinden sonra, askerler bizim köyü (KUR) basıp yakıyorlar ve hile ile teslim aldıkları 33 kişiyi gerek kurşunlayarak gerekse süngüleyerek öldürüyorlar. Yado ve arkadaşları hareketin ezilmesinden sonra uzun süre bizim bölgede dolaşmışlardı. Yado'nun akıbeti hakkındaki bilgilerimiz kesin değil, önemli bir Kürt hareketinde Cephe komutanlığı yapmış bir insan hakkında bu kadar az bilgiye sahip olmamız şüphesiz ki bir eksikliktir. Yado hakkında yazılı çok az şey mevcuttur. Veteriner Dr. Nuri Dersimi "Kurdistan Tarihinde Dersim" adlı kitabında Suriye'de Yado ile karşılaştığını yazıyor. Genel Kurmay Başkanlığı'nın yayınladığı "Cumhuriyet döneminde Kürt İsyanları" isimli kitap da ise Yado'nun 1925'ten sonra da çeteleri ile sınırdan sızıp Türk karakollarına saldırdığı belirtiliyor. Araştırmacı Yazar M. Malmisanj'ın Bedirxaniler üzerine yazdığı kitapta Memduh Selim, Celadet Ali Bedirxan, Kamuran Bedirxan, YADO ve başka birinin büyük ihtimalle Suriye'de çektirdikleri ortak bir fotoğraf vardır. Ayrıca ve en önemlisi Kamuran Bedirxan Kurdistan Kartalı (Adler der Kurdistan) isimli almanca romanında Yado'yu anlatıyor. Bütün bunlar Yado'nun Suriye'ye geçtiği ve bir süre gerilla savaşını sürdürdüğünü gösteriyor. Bu bilgiler 1925 Halk hareketinin Diyarbakır da ki idamlardan sonra bıçak ile kesilir gibi kesilmediğini aksine hareketin partizan savaşı biçiminde sürdüğünü gösteriyor.

Burada Yado ile uzun süre dağlarda kalmış Telli'nin akrabası Meh Evd'in Yado'nun son dönemi ile ilgili anlatımları aktarmak istiyorum. Meh Evd aftan yararlanıp teslim olmuştu ve daha sonra yaşamını Bingöl'ün „Hepsor“ köyünde geçirdi. Meh Evd'in anlattığına göre Telli Elazığ'ın Kung köyünden ayrılıp kendi köyü olan Kur (Dikme)'un Qeldar mezrasına geliyor.

Yado bir gece arkadaşları ile birlikte Qeldar'a geliyor ve Telli ile konuşup onu da alıp gidiyor. Telli, Yado ile bir süre dağda kalıyor. Telli de diğer direnişçiler gibi giyniyor ve bütün çatışmalara onlar ile birlikte katılıyor. Zaten Telli'nin kardeşleri Huseyni ve Mehmedi de Yado ile birlikte. Bir süre sonra (1929 olsa gerek) Said Begûn, Yado'ya haber salıyor, "çıktı, gel-sin teslim olsun" diyor.

Yado ile Said Begûn, Bingöl ile Mendo köyü arasındaki Yado Çesmesinin olduğu yerde görüşüyorlar. Yado Said Began'a diyor, "ben sana ve devlete güvenmiyorum, çünkü sizin bahtınız yoktur." (Sima Bêbexti). Said Began bu konuşmadan sonra atını Bingöl'e doğru dizginliyor. Yado yanındakilere, "siz aşağıya doğru bu dereye inin ve Gayd'da yola çıkın, şimdi muhakak Bingöl'e doğrudan giden yollar askerler tarafından tutulmuşlardır" diyor. Yado'nun kendisi de yakın birkaç arkadaşı ile Telli'nin babasının köyüne, Qeldar'a geliyor. Yado buradan Telli ve arkadaşları ile birlikte Dara Heni tarafına gidiyor. Dara Heni'nin arkasındaki dağlarda Mistiyan-Botiyân bölgesinde Türk silahlı güçleri direnişçilerin etraflarını sariyorlar. Çıkan çatışmada Telli yaralanıyor. Telli yaralı hali ile bir süre onlarla birlikte yürüyor, fakat sonunda artık yürüyemez hale geliyor. Telli Yado'ya dönüp, "Ben artık sizinle gelemem, beni burada öldürüp siz yolunuza devam edin. Türk askerinin eline sağ geçsem, hem bana tecavüz edebilirler, hem de beni kullanıp senin teslim olmanı sağlayabilirler. Beni birlikte götürürseniz siz de kurtulamazsınız. Onun için en iyisi beni öldürüp siz yolunuza devam edin" diyor.

Yado, Telli'nin artık kurtulamayacağını anlayınca, Telli'nin akrabası Meh Evd'e "Telli'yi vur, sağ olarak Türk askerinin eline düşerse tecavüz edebilirler" diyor. Meho Telli'yi vurmak zorunda kalıyor.

Telli'nin vurulduğu yer Darahenî'nin güneyine düşen Ülyan (Çevirme) köyü civarındadır ve Telli'nin mezarı şu anda Darahe-ni'nin Ülyan köyü civarındadır. Yado ile Meho arkadaşlarını ve birbirlerini kaybediyorlar. Meho buradan bir köye iniyor ve köyde bir süre saklanıyor. Köyde bir süre kaçak olarak yaşadktan sonra gidip teslim olup, aftan yararlanıyor.

Yado'nun akibeti konusunda son yıllarda değişik kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Yado buradan köylere iniyor. Bazı anlatımlara göre kendileri milis olan iki kişinin ihbarı ve işbirlikleri sonucu Darahe-ni ile Lice arasındaki bölgede öldürülüyor.

1925 halk hareketinin yenilgisinden sonra Yado'nun sürdürdüğü partizan savaşında yanında sürekli bulunanlardan bazıları şunlardır: Eşi Rabia'nın kardeşi Farıs, amcasıoğulları Dilşa ve Poles, Telli'nin kardeşleri Mehmedi ve Huseyni Ezimşer (Azimligil) Emin Sel, Meh Evd, Meh Qılç, Hesen Begûn ve Husen Begûn, Şahîn El Cindûn, Sehdin Telhê vb.

Not 1: Bu roportaj 5 Nisan 1997 de "HEVÎ" Gazetesinin 20. sayısında yayınlandı.

Not 2: Son iki yıldır değerli ağabeyimiz Ahmet Kasımoğlu ile birlikte "YADO" üzerine bir çalışma yürütüyoruz. Sayın Ahmet Kasımoğlu geçen yıl ulusal kahramanımız Yado'nun mezarının yerini tespit etti.

Horasan Kürtleri

**İran Kürdistan'ı Demokrat Partisi Yayın Organı Kürdistan Gazetesi'nin 507 ve 508. sayılarında "Horasan Kürtleri" başlığı altında bir makale yayınlandı. Makale Farsca ve Kurmanc Horasani tarafından kaleme alınmış. Fatih Salihi ise Kürtçe'nin Sorani lehçesine çevirmiş.*

Horasan Kürtleri ile ilgili bir çok kitap ve makalelerin yayınlanmasına karşın, Kuzey Kürdistan ve Türkiye kamuoyunun, konuya ilişkin bilgilerinin yeterli

olduğunu söylemek mümkün değil. Bu nedenle söz konusu makalenin Türkçe çevrisinin çok geniş bir özetini yayınlayarak az da olsa konuya ilişkin bilgi dağarcığına katkıda bulunmak istiyoruz.

Farsca'dan Kürtçe'ye oradan da Türkçe'ye.. Çevrinin çevrisinin bir çok riski içerdiğinin bilincindeyiz. Ama konu, bu riski göze alacak kadar önemli.

Faydalı olacağı inancıyla..

"İkinci Dünya Savaşı ve savaşı izleyen birkaç yıl sonraki dönemde, 'Horasan Kürdistanı' bölgesinde, ('Horasan Kürdistanı' sözcüğü ilk kez, İngiltere Dış İşleri Bakanlığı tarafından, Nusreddin Şah-i Kaçar döneminde, Tejar güçlerinin Orta Asya'ya doğru harekete geçtiği zamanda, Kürtlerin Horasan'da yaşadığı bölgeler, Feruze kenti ve çevresi için kullanıldı.) bir çok olay meydana geldi, gelişmeler yaşandı. Felaket boyutunda olan bu olaylara gösterilen tepki ise, Horasan Kürtleri arasında feodal ve aşiretçi yapıda köklü değişikliklere ne-

den oldu" diye yazan Kurmanc Horasani devamla şunları dile getiriyor:

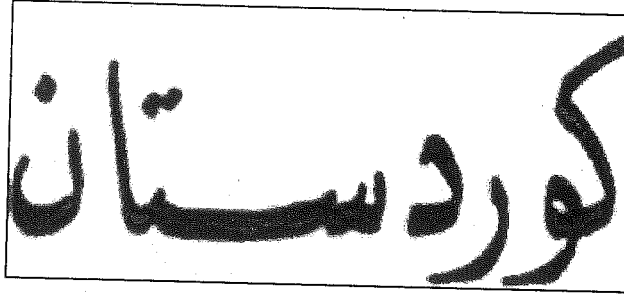
"Liderimiz Feyzullah Han Becranlu'nun 1948 yılında teslim olmasından, Meşhed dışında tüm Kuzey Horasan'ın alınması ve direnişçilerin Gulpaygan'a sürülmesinden sonra, rejim Horasan Kürtlerinin direncini kırmak amacıyla, askeri yöntem dışındaki tüm yöntemlere başvurdu, çaba sarf etti. Çünkü Batı İran Kürtlerinin Qazi Muhammed liderliğindeki ulusal hareketin yenilgisi, taze idi ve devlet Doğu İran'daki Kürtlerle de karşı karşıya gelmek

istemiyordu. Bu nedenle, kan dökülmeden Han'ın teslim olması, devlet için yeterli değildi. Han sürgüne gönderildi, Hasan Şirvan kalesi'ndeki karargahı yakılıp yıkıldı, hassas noktalara jandarma karakolları kuruldu, aşiretlerin ileri gelenleri siyasal sistemde yer almaya çağrıldılar. Hanler Qereçorlu bu çağrıya uyan ilk kişi idi. Her ne kadar bu yapılanlar Becranlu Aşireti'nin devlete olan kını ve düşmanlığını sona erdirmemişse de, Feyzullah Han'ın 1952 yılında ölmesi, Horasan Kürdistanı'nı ateş ve zulüm

altında başsız bıraktı. Bir başkası mücadele alanlarına çıktı. Kerim Han Becranlu'nun Şah kuvvetlerine karşı savaşı ve Şah'a suikast planı, Feyzullah Han'ın hatırasını yeniden canlandırdı."

"Halkının çıkarı için teslim olan Feyzullah Han'ın tersine, Kerim Han direniş başlattı. Ama ne yazık ki hain ve işbirlikçilerin ihaneti sonucu saklandığı yer tespit edilince, göğüs göğüse girdiği bir çarpışmada hayatını kaybetti" diyen Kurmanc Horasani devamla şunları yazıyor: "1959 yılında Meşhed Radyosu Kürtçe yayını başladı. Horasan Kürtlerinin mücadelesi yavaş, yavaş kültür alanına kayd. Bu dönemin, Kürt kültürünün, özellikle de müziğinin altın bir dönemi olduğunu söyleyebiliriz. 1962 yılında planlanan toprak reformu, Kürtlerin birliğine vurulan yeni bir darbe idi. Bunun başta gelen nedenlerinden birisi, bölge halkının ekonomik olarak Han'a bağlı olmasıydı. İstesek de istemesek de, halkın feodal sistemle doğrudan ilişkileri vardı.

Ama bu reform programı nedeniyle halkın siyasi birliği ortadan kalktı, Horasan Kürdistanı hanları zayıfladılar. Diğer yandan Şah'ın, Saadabad Sarayı'nda, aşiret reisleri ile yaptığı görüşmeler (ki, bu görüşmelerden biri, Kelimullah Tevahuhi'nin kaleme aldığı Horasan Kürtleri'nin toplu Göçü Tarihi'nin 5. cildinde yer alıyor), Kürtlerin bağımsızlık kalıntılarını da berhava etti. Merkezi hükümete

karşı Kürtleri savunması gerekli olan hanlar ise, pratikte merkezi hükümetin işbirlikçileri haline geldiler."

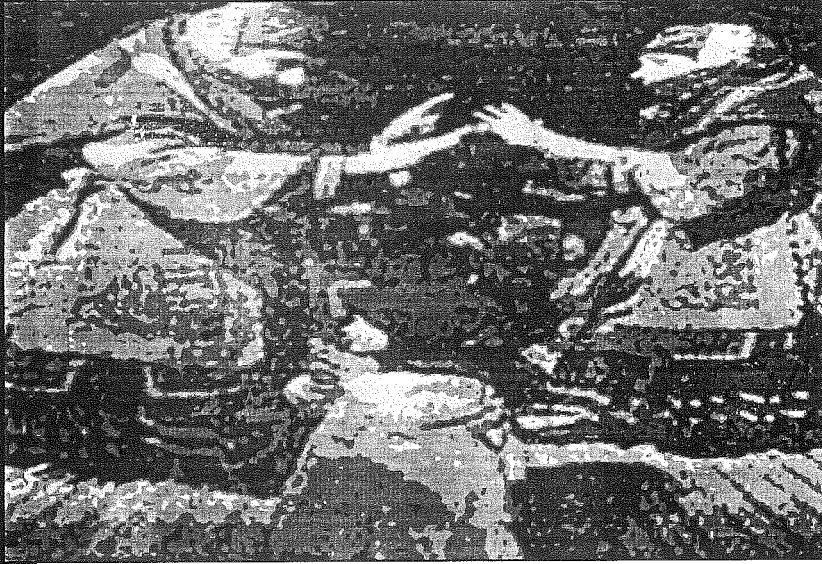
"Ayrıca, şehirle-

re göçen Kürtlerin sayısındaki artış ve köylerde yaşayan Kürt aşiretlerine mensup olanların sayısındaki azalma, toplumsal yapıda değişimlere neden oldu" diyen Kurmanc Horasani, "Kürtler yavaş, yavaş ulusal kimliklerinden uzaklaştılar. İlk önce ana ve babalar çocuklarıyla Kürtçe yerine Farsça konuşmaya başladılar" diye yazıyor.

"Siyasi birliğin olmaması, güçlü bir lider ve organize olmuş siyasi parti ve örgütlerin bulunmaması, kalabalık olan Horasan Kürtlerinin sahipsiz ve desteksiz halklardan biri olarak görülmesine neden oldu. Öyle ki, okur yazarlığın artmasına, okur yazar olanların sayısının fazlalığına karşın, Horasan Kürtleri 1979 devrimi esnasında hiç bir harekette bulunmadılar; bu şartlardan faydalanıp, geri kalmışlıklarının tazminatı olarak otonomilerini ilan etmediler. Oysa bu dönemde İran Kürdistanı'nın Kuzeydoğu'sunda bu konuda fırtına kopuyordu" diyen Kurmanc Horasani, devamla Horasan Kürtlerinin nasıl gö-

çebe olarak adlandırıldıklarını, kendi soydaşları tarafından unutulduklarını; Kürtlerin ev sahipliğinden nasıl “bozguncu” olduklarını, Handan nasıl “reş û rut” (avam) haline geldiklerini anlatıyor.

“Kürtlerin sadece bir Kürtçe radyosu vardı. Hanlar ya tek tek yurtdışına kaçtılar ya da evlerine çekildiler. Kürtlerin kutlama ve şöenleri giderek renksiz bir hal aldı. Kürtçe konuşmak ayıplandı, geri kalmışlık ve eğitimsizliğin belirtisi

olarak görüldü. Buna karşılık, Fars olmak, Farsça konuşmak medeni ve kültürlü olmanın ölçütü olarak kabul edildi. Okullarda Kürtçe'ye karşı büyük bir saldırı başlatıldı. Öğretmenler, bu halkın kimliğine büyük bir darbe vurdular” diye yazan Kurmanc Horasani, makalesine şöyle devam ediyor:

“Ama 1979 yılında bir mum yandı. Bir Kürt tarihçisinin eliyle, ilk kez tarihimiz, ulusal kıvançlarımız, insanlıkla ilgili ulusal değerlerimiz kağıt üzerine döküldü. İlk Kürt tarihçisi Kelimullah Tevahudi, ilk kitabı olan ‘Kürtlerin Horasana Toplu Göçü Tarihi’ni yayınladı. O, bu adımı ge-

lecek nesiller kimliklerini unutmasınlar diye attı. Hiç kimse, içinde bir çok sorun ve eksikliği barındırmasına rağmen, bir kitabın, bir halkı 20 yıl süren ağır bir uykudan uyandıracağını düşünmüyordu.”

“16. asrın başlangıcında, Şii Safevi İmparatorluğu, Sunni Osmanlı İmparatorluğu’na rakip olarak ortaya çıktı. Şii mezhebi ve ideolojisini yayma, bir savaş ve mücadele aracı haline geldi. Kürtler ve Kürtlerin ülkesi, bu iki devlet arasındaki

savaş ve mücadelede, temel hedeflerden birisi oldu” diyen Kurmanc Horasani şöyle devam ediyor:

“Miladi 1514 yılında, Çaldıran Bölgesi’nde iki imparatorluk arasında, ‘Çaldıran Savaşı’ olarak bilinen büyük bir savaş başladı. Bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu Safevi İmparatorluğu’na üstün geldi. Bu

savaş sonunda Kürtler ve ülkesi parçalandı, paylaşıldı. Bir kısmı İran’da kaldı, bir kısmı da Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası haline geldi.”

“Şah İsmail Safevi zamanında, miladi 1598 yılında (bazı kaynaklara göre 1602 yılında), Ormiye Gölü’nün batısında, Van Gölü’nün çevresinde, Aras Nehri’nin güneyindeki bölgelerde, yani Hoy, Maku, Salmas ve Ormiye bölgelerinde yaşayan bazı Kürt aşiretleri, Kazvin’e, İran’ın orta kesimlerine, İran’ın Kuzey Batısı Horasan’a göç ettirildiler. Bu yer değiştirtmenin nedeni ise siyasi idi. Horasana gönderilenler, Özbek saldırılarına karşı koymak

ve Horasan'ı korumak amacıyla gönderildiler. Öte yandan bir birinden kopma, ayrılma, bölünüp parçalanma, merkezi hükümetin hoşuna gitmeyen taleplerde bulunan Kürtleri zayıflatıyordu" diye Kurmanc Horasani, daha sonra şunları dile getiriyor:

"Kürtler tabiat olarak cesur ve dayanıklı insanlardır. Onlar Özbek savaşçıları'nı geri çekilme zorunda bıraktılar. Özbeklerin işgal ettiği yerleri kurtardılar. Kürtler, Şah Abbas Safevi'nin teşvikiyle kurtardıkları yerleri yurt edindiler, 'Sınır Muhafızı' ve 'İran'ın Koruyucuları' olarak oraya yerleştiler. Şu anda da aynı bölgede yaşıyorlar. Şah Abbas'ın politikası tüm alanlarda başarılı oldu, hem İran'ın egemenliğini koruyabildi, hem iktidarının ömrünü uzattı."

"Şu anda Kürtlere kültür kurumları oluşturma izni verilmiyor, Kürtçe okuyup yazmak yasak. Ama Kürtler bu tür engellere karşın evde, sokakta ve işyerlerinde, birbirleriyle Kürtçe konuşuyorlar. Düzenledikleri eğlence ve törenlere Kürt sanatçıları davet ediyorlar ve her yıl Kürdistan'a gidip geliyorlar" diye yazan Kurmanc Horasani devamla şöyle diyor:

"Şu anda Horasan Kürtlerinin sayısı 1 milyon 700 bin ile 2 milyon arasında. Bu rakamın yüzde 60'ı köylerde, yüzde 35'i şehirlerde yaşıyor, yüzde 5'i ise göçebe. Çoğunlukla Kurmanci lehçesini konuşuyorlar."

"Horasan Kürtleri, yaklaşık 400 yıl önce, Kürdistan'daki ata baba topraklarını terk ettikleri için, şimdi kendilerine ihtimam gösterilmiyor. Devletin bölgede hiçbir yatırım yapmaması, ilgili kurumların gerekli ilgiyi göstermemeleri nedeniyle bölgede üretim, gelişim düzeyi çok dü-

şüktür. Bölgede ilerleme yerine, uyuşturucu kullanmada, yoksulluk, işsizlik, yolsuzlukta ve toplumsal suçlarda büyük artış var. Elbette bu sorunlar tüm İran'da var. Ama bazı bölgelerde çok da fazladır. Bazı bölgeler bu konuda göz ardı ediliyor. Örneğin, Meşhed'i Qoçan ve Becnur üzerinden Gurgan'a bağlayan demiryolu ile, Gurgan Tahran demiryolunun birbirine bağlanması çeşitli bahanelerle geciktiriliyor. Oysa bu iki hattın birbirine bağlanması, bölgede ekonominin canlanmasına neden olur" diyen Kurmanc Horasani, makalesine devamla şunları yazıyor:

"Rıza Han dönemine kadar, Horasan Kürtleri otonom bir hükümete sahiptiler. Hedo Serdar, 20. yüzyılın başında, Horasan Kürtlerinin bağımsız ve komünist hükümetini oluşturmak amacıyla ilk adımları attı. Daha sonra 1949 yılında, büyük ve onurlu Becranlı Aşireti reisi Ferecullah Han, Serhad Şirvan Otonom Bölgesi'ni ilan etti. Şirvan'ı, Bencerlu'yu aldı, Feruc'i, Qoçan'ı ve Çınaran'ı işgal etti; Otonomi ilan etmekle Horasan Kürtlerini sevindirdi. Ama ne yazık ki müttefiklerinin, Horasan'ın merkezi Meşhed'in işgalini desteklememeleri nedeniyle ve daha fazla kanın akmasını önlemek için Ferecullah Han Serhad'a doğru geri çekildi. Her ne kadar 1960 yılında Şah'a yönelik suikast planı ve Kerim Han Bencerlu'ya bağlı güçlerin yaptığı savaşlarla Horasan Kürtlerinin ulusal hareketi canlandıysa da, hareketin liderinin devlet tarafından zehirlenerek öldürülmesi sonucu, bu mum da söndü."

"Horasan Kürtlerinin son silahlı hareketi, 1980 yılında, Namanlu Karakolu'nun, Nasrullah Behadurani yönetimindeki 'ESP TARAN' adlı guruba bağlı ge-

rillalar tarafından işgal edilmesi oldu. Şirvan kentinde ESP TARAN gerillaları ile Pasdarlar arasında çatışmalar başladı. Ama bu örgütün liderinin 1984 yılında zehirletilerek öldürülmesi ve cenazesinin arkadaşlarınıninki ile birlikte şehirde dolaştırılması bu mumu da söndürdü” diye yazan Kurmanc Horasani şöyle devam ediyor.

“Ama 1990’lı yılların ortalarında, Kürt aktivistlerin bir araya toplanması, öğrenci hareketinin oluşması, Horasan Kürtlerini zincirlerinden kurtulmak amacıyla harekete geçirdi. Horasan Kürtleri gerçekten şu ana kadar sivil bir mücadele yürüttüler. Bu mücadele, Kürtleri asimile etme sürecinin gevşemesine yol açtı, bazen da ulusal kimliğin gelişmesi doğrultusunda adım atılmasına..”

“Bölgede, Kürt eğitim merkezleri, sadece Kürtlere değil, aynı zamanda diğer halklara ait siyasi örgüt ve sivil toplum kuruluşları oluşturmak yasaktır. Bu yasağa aykırı biçimde hareket edenlere yasal süreç uygulanır. Bu nedenle Kürtler, kültür ve dillerini, anadili ile okuyup yazma ve öteki sosyal ilişkilerini geliştiremiyorlar, modern ve verimli bir hale getiremiyorlar” diyen Kurmanc Horasani, bölgede Uluslararası İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi doğrultusunda, temel insan hakları için mücadele eden bir örgütün varlığından bahsediyor; Kürt yazar ve öğrencilerin yaptıkları kültürel çalışmalar nedeniyle karşı karşıya kaldıkları zorlukları ve uğradıkları baskıları anlatıyor, sudan bahanelerle gözaltına alındıklarını, hapsedildiklerini anlatıyor ve şu örneği veriyor:

“Örneğin ünlü Horasanlı Kürt tarihçi

Kelimullah Tevahudi, Kürtlerin Horasan’a Göçü Tarihi kitabının 5. cildinde yer alan bir konu nedeniyle, Meşhed İstihbaratı tarafından soruşturmaya alındı, hakkında yasal işlem başlatıldı. Nedeni ise, bahsettiği konunun İnsan Haklarını İzleme Komitesi’nin 1997 yılı raporunda da yer alması.”

“2005 yılında bölgede onlarca Kürt aktivisti Şirvan, Bocnurd, Faruc ve Qoçan istihbarat güçlerinin saldırısına uğradılar, bunlardan bazıları tutuklandı, bazılarına para cezası verildi, bazıları ise tehdit edildi. 2005 yılından 2008 yılına kadar Bocnurd İstihbarat dairesi bu ilin Kürt öğrencilerine karşı çok sert davrandı, hiçbir gerekçe olmadan onlara eziyet etti, soruşturma açtı, tutukladı; eylemlere devam etmeleri halinde hapse atmakla, idam etmekle tehdit etti” diyen Kurmanc Horasani, örnek olarak şunları dile getiriyor:

“2008 yılı Haziran ayında, Horasan Kürtleri Kültür Meclisi’nin Bircend Üniversitesi’ndeki, kızlı erkekli tüm üyeleri yakalandı. Yakalananlar arasında Meclis Başkanı Ali Kılıçzade de vardı. Söylemek gerekir ki, 100 milyon tümen kefaletle serbest bırakılan Ali Kılıçzade şu ana kadar kontrol altında tutuluyor. İstihbarat Dairesi’nin Kültür Meclisi’ne yönelik bu saldırısı esnasında Meclis’in tüm eşyalarına ve kütüphanesine el konuldu. Gözaltına alınanlara her türlü maddi ve manevi işkence yapıldı. Söz konusu saldırı ve gözaltına almalar sona, İstihbarat Dairesi, Kültür Meclisi üyeleri ile ilişkisi olanları tehdit etti, ilişkilerini kesmelerini istedi. Öyle ki evlilik hazırlığı yapan çiftler de tehdit edildiler. Örneğin Ali Kılıçzade’nin nişanlısına baskı yapılarak evlenmeleri engellendi.

Horasanlı Kürt aktivistlerin İran Kürdistanı'nı ziyaret etmeleri ve ilişki kurmaları yasaklandı, ziyaret edenler eziyet gördüler. Bir başka örnek. Genç bir müzisyen, bir kültür yarışması için gittiği Sine'den (Senendec) döndükten sonra, Şirvan İstihbarat Dairesi tarafından gözaltına alındı, hakkında soruşturma yapıldı. Kürtler ile ilgili her türlü kutlama yasaklandı, hatta Horasanlı Kürt türkücüler, Kürtçe türkü söyleyemiyorlar. Örneğin Muzaffer Hamidi ve diğer birkaç Kürt türkücünün, toplantı ve kutlamalarda Kürtçe türkü söylemeleri yasaklandı. 2006 yılında, klasik türkülerini söyleyen Bayan Simabina, Horasan Kürtlerinin daveti üzerine bölgeyi ziyaret ederken, Şirvan kentine bağlı turistik Gilyan köyünde, Şirvan İstihbarat görevlilerin saldırısına uğradı. Kendisi ve eşinin tüm eşyalarına el konuldu, haklarında soruşturma açıldı. İran İslam Cumhuriyeti rejimi, Horasan Kürtlerinin, İran'ın diğer Kürtler ile ilişkilerinden, özellikle Kürtlerin aktivitelerinden korkuyor, her türlü kültürel eylemi kanun dışı gösterip yasaklıyor. Kürt aktivistlerini sık, sık Horasan İstihbarat Dairesi'ne gelip çalışmalarını hakkında bilgi vermeye zorluyor, bazen da onları haftalarca gözaltında tutuyor."

"2006 yılında, Şehit Dr. Qasimlo'nun öldürülmesini yıldönümü nedeniyle, Şirvan, Qoçan, Bocnurd, İsfarayin, Dergez

ve öteki Kürt yerleşim birimlerinde yapılan eylemlerden sonra, tüm tanınmış Kürt aktivistleri gözaltına alındılar, soruşturmaya tabi tutuldular" diyen Kurmanc Horasani, makalesine devamla şunları yazıyor:

"Bölge üniversitelerinde okuyan Kürt öğrenciler, kültürel eylemlerde bulunmaları halinde hemen soruşturma altına alınıyorlar, üniversiteden uzaklaştırılmakla, tutuklanmakla tehdit ediliyorlar."

Meşhed Firdevsi Üniversitesi Bilimler Fakültesi öğrencilerinin her yıl Cafer Quli adına düzenledikleri anma toplantı-

sının Qoçan valiliği tarafından engellenmeye çalışıldığını ama buna rağmen her yıl 100 bin Horasan Kürdünün bu kutlamalara katıldığını anlatan Kurmanc Horasani, "son iki yıl da Kürtçe müzik CD'lerin hepsine el konuldu" diye yazıyor.

"Bölge İstihbarat Dairesi, Kürt eylemlerine karşı koymada hiçbir engelle karşılaşıyor. Bu duruma itiraz edenlere ise sert davranılıyor. Kürt aktivist ve öğrencilerin telefonları 24 saat dinleniyor.

Horasan Kürt öğrencilerinin, Batı İran'daki Kürt öğrenciler ile ilişki kurması yasak. Bu baskılar öylesi noktalara ulaştı ki, Horasan'daki Kürt yerleşim birimleri Kürt aktivistleri için birer zindana dönüştüler. Üçten fazla kişinin katıldığı toplantılara sert tavır gösteriliyor. Kürtçe şiir akşamlarına veya şiir kitaplarının basımına şert biçimde karşı konuluyor. Her türlü Kürtçe melodi yasak, Kürtçe kültür eserlerini basmak ve satmak büyük bir suç olarak görülüyor" diye yazan Kurmanc Horasani, Horasan Kürtlerinin devlet makamlarına tayin edilmesinden kaçınıldığını anlatıyor ve şöyle devam ediyor: "Devlet Başkanlığı ve İç İşleri bakanlığı'nın Kuzey Horasan Valiliği'ne gönderdikleri yazılarda Horasan Kürtleri, Kürdistan'ın müttefikleri ve İslam Cumhuriyeti için tehlikeli unsurlar olarak görülüyorlar ve bu nedenle de Horasan Kürtlerinin her türlü sivil ve kültürel eylemlerinin bastırılması gerektiği söyleniyor."

Bölge Kürtleri yerel radyo ve televizyondan da mahrumlar. Kürtler var olan bir yerel kanalda kimliklerinden hiçbir biçimde bahsedemiyorlar" diyen Kurmanc Horasani devamla şunları yazıyor:

"Televizyonda çalışan Kürtler işten çıkartıldılar, bölgede kullanılan lehçe ile çıkartılan 'Kurmanc' adlı dergi kapatıldı. Bölgesel yayınlarda, Horasan Kürtleri ile ilgili makalelerin yayınlanması engelleniyor. Örneğin 'Şimalê Şerq' (Kuzeydoğu) adlı haftalık gazete, Ali Kılıçzade'nin Horasan Kürtlerinin oyunlarını anlatan makalesini yayınladığı için kapatıldı, yöneticileri tehdit edildiler, yazar hemen gözaltına alındı, işkence gör-

dü. Ayrıca gazetenin tüm çalışanları, bir daha böylesi yazılara yer vermemeleri için tehdit edildiler."

Kadın hakları için yürütülen "Bir Milyon İmza Kampanyası"nın bölgedeki üyelerinin sert tepkilerle karşılaştıklarını, soruşturmayla uğradıklarını anlatan Kurmanc Horasani makalesine şöyle devam ediyor:

"Bölge, uyuşturucu maddelerin geçiş yolu üzerindedir. Horasan, uyuşturucu maddenin bol olduğu bölgelerden biridir. Devlet hiçbir biçimde satıcılarla karşı karşıya gelmiyor. Uyuşturucu madde sattıkları gerekçesi ile yakalananlar da bir müddet sonra, bir daha kültürel, sivil ve toplumsal eylemlere katılmama şartına bağlı olarak serbest bırakılıyorlar. Bölgede tüm İnternet siteleri kontrol altında, yazarlarına çok sert davranılıyor."

Kürtçe müzik klipleri ile Kurmanc sitesine filtre konulduğunu belirten Kurmanc Horasani devam şunları yazıyor: "Genel olarak bölgede Enfal uygulamalarının başladığını söyleyebiliriz. Hatta, sahte bir 'Kuzey Horasan İli' kurmakla Horasan Kürtlerini iki parçaya böldüler. Bir kısmı Horasan'da kaldı, bir kısmı ise kuzey Horasan'da. Horasan Kürtleri bir çok kez gösteri yaptılar, ki en büyükleri 200 yılından 2003 yılına kadar Qoçan'da gerçekleştirilen ve güvenlik güçlerinin amansız baskısına uğrayanlarıdır. Aynı zamanda Horasan Kürtleri Londra'da Horasan Kürtleri Meclisi'ni kurdular ve Federal İran Halkları Kongresi'nde yer almaktan geri kalmadılar. 'Kurmanc' adlı bir kültür kurumu oluşturdular, yasal ya da illegal olarak yayınladıkları kitap ve broşürlerle Kürt kültürünü

geliştirmek için çaba sarf ediyorlar. Her yıl onlarca öğrenci Horasan Kürt Öğrencileri Meclisi'ne üye oluyor. 2006 yılından bu yana, tüm engel ve tehditlere karşın, Halepçe ve Dr. Qasımlo'nun şehit edilmesine ilişkin merasim düzenleniyor. Bölge halkı kimliğinden vazgeçmiş değil. 53 yıllık Pehlevi Padişahlığı, 30 yıllık İslam Cumhuriyeti, bölge Kürtlerini asimile etmeyi başaramadı.”

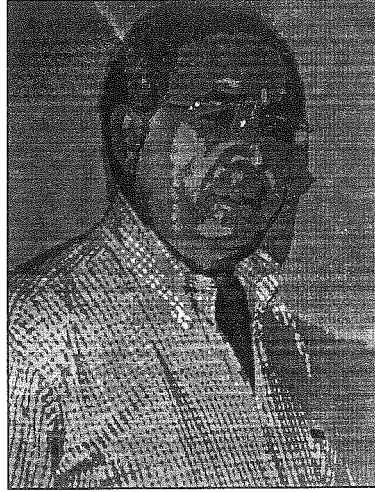
“Horasan'da Kürtlerin yaşadığı yerlerin yüzölçümü 641.144 kilometre karedir. Bölgenin en önemli nehri Hezarmizgevt (Bin Cami) dağlarından doğan ve hazar Denizi'ne dökülen 'Netrek' nehridir. Önemli Dağlık bölgeleri Doğu'da Hezarmizgevt, Güneydoğu'da Binalod, Güney'de Şah-i Cihan, Batı'da Aladağ ve Türkmenistan sınırındaki Kivegil'dir” diyen Kurmanc Horasani, makalesinin sonunda şunları dile getiriyor:

“Horasan'da Kürtlerin yaşadığı önem-

li şehirler şunlardır: Qoçan, Şirvan, Bocnurd, İsfarayin, Çınaran, Feruc, Bacgiran, Aşhane, Dergez, Kelat, Laeyn, Cevin, Mane ve Sımaqan, Raz ve Radgan. Bu şehirlere bağlı köylerde yaşayanların önemli bir bölümü tarım ve hayvancılıkla uğraşan Kürtlerdir.

“Tarihi kişilikleri anma ve eserleri koruma konusunda ise. Büyük ve değerli şair Cafer Quli Zengene'nin mezarı yapılmıştır. Cafer Quli, miladi 1355 yılında Qoçan'a bağlı Gogelin köyünde dünyaya geldi. Cafer Quli, tüm ömrünü Kürtçe şiir ve şairlere harcadı. Şiirleri bugün Horasan Kürtlerinin duygu ve ruhlarının mayasıdır. Cafer Quli, her yıl Ocak ayının son Cuma günü, mezarı başında, genç ve yaşlı, kadın erkek, binlerce insanın katıldığı toplantılarda anılıyor. Büyük bir saygı ile yapılan anma toplantılarında O'nun şiirleri okunuyor, halk oyunları oynanıyor, Kürtçe türküler söyleniyor.”

BABA TÂHİR URYÂN

Dr.Ömer ULUÇAY

İran'ın Hemedan şehrinde doğmuş, yaşamış ve vefat etmiş bir Kürt şair, feylesof ve Ehl-i Haq (Yarsan, Yaresani, Tâife-i San) inancında bir ruhani, bir velidir. Bazı şiirleri, inancın kutsal kitabı olan Serencam'da yer almaktadır. Doğum-vefat tarihleri tartışmalıdır ama 10.yy sonu ile 11.yy başı arasında (937-1010) yaşadığı bilinmektedir. Hemedan'da onun adıyla anılan bir tepede türbesi bulunmaktadır.

Baba Tahir Uryan, her ne kadar Kalen-

der meşrep olsa ve "meczip" görünse de şiirdeki lirizm, imge ve anlatım/yaratım gücü bakımından sonraki sofilerin imamı, öncüsü ve kaynağı ve taklit makamıdır. Kürtlerde ruhanilere "Bav, Bavo, Bavê min" denildiği bilinmektedir. İnancı benimsemiş Türkler de vardır. Böylece ruhani görevlilere "Baba"da denilmiştir: Baba Tahir ve Babailer isyanı, Bektaşilikte Baba payesi gibi.

Zaten "meczipluk" gibi aykırı görü-

nen bu meşrepler, zor sözü söylemenin de bir yoludur: Deli görünür söyler, muhtemel işkenceden kurtulur ama o, avını yaralamıştır artık, bir kuşku girmiştir yürek- lere, beyinlere. Bir mesel anlatır, bir kıssa söyler, bir atasözü anımsatır,"biri dedi ki, biri görmüş ki, bir varmış bir yokmuş, ta- vuk fareye demiş ki, kuzu kurda konuk gitmiş, yılan gözleriyle nazar etmiş" di- yerek söze başlar arif. Böylece afsunlanır, kutsanır, zırha bürünür görünmez belala- ra, eza ve zulümlere karşı.

Arif, söylemenin bir yolunu bulur, yaratır. Ha bazen kaza da olur. Minnetsizdir artık. Söz gediktir, bilenler sak- lar ve nakleder onu. Behlül-i Dâna, Baba Tahir Uryan da böyle yapmıştır. Arif, cevhe- ri topraktan ayıklamıştır. Söz, imge, örnek muhabbet meclisindedir artık.

Ömer Hayyam (ö.1123), Mevlana Celalettini Rumi (ö.1273),Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Suhreverdîye Şehrîzorî, Molla Sadra, Me- laye Cizirî, Ehmedê Xanî, Baba Tahir'in izindedir. Kuşçuoğlu'nun, Esterabad'lı

Fazlullah'ın, Fuzlinin, Genceli Nizami- nin, Viran Abdal'ın, Şah Hatayi'nin, Pir Sultan'ın, Kazak Abdal'ın, Kaygusuz Abdal'ın pîrî, varî, sözü, özü ve meydanı- dır Baba Tahir Uryan.

'Hak ile hak' olan ve halk için "yerle yeksan" olan, eşitlikçi, adaletli, direnişçi kuşağın geleneğın serçeşmesi, Meme Alan destanındaki Qestel Çeşmesi'dir Baba Tahir. Kemanın yayında inleyen, temburun sesinde hikmet söyleyen, di- vanda meydanda insanlara nasihat eyle-

yen, ziyaretle hayır duası istenen, Tahir ve Uryan yaşayan, Baba gibi davranıp or- tak olan, sevgi zemininde birlik dileyen, bir ruhani, bir Veli'dir Baba Tahir Uryani Hemedani. Elwend Dağı'nı mekân tutan, devrin merkezi ve sahibi olan, bindebir gelen (elfa), "elif kamed"li, "Hak bende- dir" diyen bir Er'dir Baba Tahir.

Baba Tahir, İran edebiyatının ilk yazılı kaynağı olarak önemlidir. Baba Tahir, Lo- ri Kürt Lehçesi ile şiirlerini yazmıştır.

islam öncesi Kürt edebiyat ve inancının da temsilcisidir. Arap islam ordularının Kürt coğrafyasına saldırı ve istilasya oluşan yeni durum karşısında İran coğrafyasında, askeri istilaya karşı kültür ve inanç savunması esa- sında oluşan ve gelişen Şuubiye Hareketi et- kili oldu. Bir "sır inancı" olan ve Zerdüştî kaynaktan gelen Ehl-i Haq, daha da bir sırra büründü. Bu sert kabuk, onun özünü korudu, bir Hindistan cevizi gibi. Zaten inanca giriş töreninde de bir Hindistan cevizi kesilip dağı- tılarak yenilmektedir (Ser spurdan).Ehl-i Haq inancı ve grubun sosyal hareket tarihi, birbirini etkilemiş ve sosyal şartlara göre şe- killenme olmuştur.

Burdan, İran yazılı edebiyatının Kürtçe ve bir Kürt şairle başladığı ortaya çıktı- ğından, İran dilbilimcileri Lorî dilini, Farsçanın bir lehçesi olarak kabul etmek- te ve böylece soruna çözüm bulduklarına inanmaktadırlar.

Baba Tahir, aynı zamanda islam önce- si Kürt edebiyat ve inancının da temsilci- sidir. Arap islam ordularının Kürt coğraf- yasına saldırı ve istilasya oluşan yeni du- rum karşısında İran coğrafyasında, askeri istilaya karşı kültür ve inanç savunması

esasinda oluşan ve gelişen şuubiye Hareketi etkili oldu. Bir "sır inancı" olan ve Zerdüşti kaynaktan gelen Ehl-i Haq, daha da bir sırra büründü. Bu sert kabuk, onun özünü korudu, bir Hindistan cevizi gibi. Zaten inanca giriş töreninde de bir Hindistan cevizi kesilip dağıtılarak yenilmektedir (Ser spurdan).Ehl-i Haq inancı ve grubun sosyal hareket tarihi, birbirini etkilemiş ve sosyal şartlara göre şekillenme olmuştur.

*

İşlam ordularından sonra gelen ve insan kafalarından kuleler yapan Moğol istilasına karşı da İraniler direndiler, kültürel varlıklarını korudular. Moğol'dan sonra diğeri Turanî kavimlerin istilası geldi, kalıcı, etkili ve yıkıcı oldu, İsmailiye'nin Alamut kalesi ancak bu dönemde düşürüldü ama bunu başka isyanlar izledi ve Babailer isyanı Anadolu'ya yayıldı.

Bütün bu istila ve yıkım sürecine ve uzun süreye rağmen Ehl-i Haq inancı, özüne uygun olarak kendisini yeniledi, devreler ve avatarlar doğıdu, inançlarını yönlendirdi, sistemin çözülmesini önlediler. Bütün bunlar inancın ve inanç kültürünün korunmasıyla gerçekteşti.

Abbassiler döneminde, İşlâm karşıtı oluşumların temel hareket gücünü, toprak eşitliğini savunan köylüler oluşturmuştur. VIII-IX. yüzyıllarda çeşitli İran vilayetlerinde gelişen din grupları ile İşlâmiyet dönemindeki Mazdeki hareketi de bu slogandan yararlanmıştı. IX. yüzyıldan başlayarak Hürremilik, köylü hareketleri ideolojisinin temel fikrine dönüşmüştür. Bunlara Hürremiler; Muhammariler (Kızılar, Kızılbaşraklılar) da denilmektedir. Onlar, dünya düzenindeki adaletsizliğin kökünü toprak ve sosyal eşitsizlikte görmekte, işlenebilen bütün toprakların top-

lumsal mülkiyete dönüştürölmesini ve bunu, özgür köy toplumlarının yönetimine bırakmayı istemektedirler. Hürremiler, gerek Arap hanedanlığına gerekse İşlâmiyete karşı uzlaşmaz bir mücadele yürütmüşlerdir. (Dr. Arşak Poladyan: VII- X. Yüzyıllarda Kürtler, Özge yay. Ank. 1991,s. 44; aktaran: Mehmet Bayrak)

*

Ehl-i Haq inancının yaşam felsefesi; akılcıdır, şartlara uyum gösterir, olumlu gelişmeleri benimser, özümle, inancın kültürü buna elverişlidir. Ehl-i Haq, yaratımın üç safhada olduğına ve her dönemin yedi devrede oluştuğına, her devrenin bir avatar (zat-ı başar, mazhar tecelli) ve onunda üç derecede ve her birinin de yedi melekten oluştuğına inanır. 'Binyılda bir' bir meleğin ve 'yüzyılda bir' de yenilikçinin geldiğıne, tenasühe, zıtların birliğıne, ilahın tekliğıne, cennet ve cehennem bu dünyada olduğına, tenasüha [don değıştirme, alt gruba geçiş yani hayvanat, nebatat ve cematada ruhun geçişi vardır. Reankarnasyonda ise ruhun derecesi ayni veya yüksek ruh halinde, insandan insana geçiş vardır.]. 'Kamil insan'a, tembur ile ibadete, birlik ve sevginin gücüne ve 'fıkr u zıkr' ile kurban ve semah ile Hakka ulaşılacağına inanmaktadır. Işık, güneş ve ateş kutsaldır. "Evvel-i yar ahiri yar, ya Huda, ya Mevla, ya Ali" demektedir. Ehl-i Haq'ın ve Yezidilerin kutsal kitapları (Cavidan, Mışhefa Reş, Kitab-ı Cilve) ile ibadetleri Kürtçedir. Yaratılışın, kültürün, avatar ve velilerin mitolojileri, hakimane deyişleri yani Klam ve Kelam'ları vardır. Batını, eşitlikçi, mücadelecı bir gelenekten, Mazdeki, Hürremi, Eba Müslüm-i Horasani, Babeki, gelenekten gelmekte, Zenc ve Karma-ti hareketleri, İsmailiye, Babailik, Alevi-

lik, Nusayrilik, Yezidilik, Dürzilik, Bektaşilik, Şebekilik ile ortak yanları bulunmaktadır. Ehl-i Haq, coğrafyadaki diğer inançlarla da etkileşim içinde olmuştur. Bütün bunların temeli, Zerdüştü ve Mitrai (Mîrdostî) inanca dayanmaktadır. İnanç; Yahudilik, Hristiyanlık, Mani dini ve İslamiyetin etkilerini de taşımaktadır. Tarihi süreç içinde, özü itibariyle Batını olan bu inanca salikleri, ortak bir kaderi; kırım, sürgün, mecbur-i iskân; ayrı bir din-inanç oldukları veya egemen inancın bir kolu olarak yoldan sapmış denilerek imha ve inkâr edilerek yaşamışlardır. Nitekim Süleymaniye'de (Kasım,2008) Kakaî'lerin siyasi temsilcisi olan Seyyid Talip Şükür Kakaî Kerkükî, Müslüman olmadıkları halde kimlik hanesinde Müslüman olduğu yazılı olan kimlik fotokopisini bana vermişti. Grup aynı zamanda Irak Parlamento'suna da başvurarak Kakaî'lerin sosyal ve dini haklarıyla birlikte resmen tanınmalarını istemiştir.

Bu inançların ve sonuçların Anadolu'da da etkileri, temsilcileri vardır.

*

Ehli Haq inanç ve yaşama tarzını böylece ve kısaca özetledikten sonra, Baba Tahir'i ve iklimini tanımak mümkün olacaktır.

Böylesine derin tarihsel bir geçmişten gelen, sağlam ve tecrübe edilmiş bir geleceğin 'Melek Kişi'si olan, Kalenderi bir yaşam tarzını örnekleyen ve öneren Baba Tahir Uryan'ın başka şekilde davranması da zaten mümkün değildi. Savaş ve yıkım sürecinde halkı dirençli ve mutlu kılabilmek için aza kanaat etmek ve bununla mutlu olmak, bir ve bütün kalabilmek için şarttır. Bu da yapılmıştır. Yoksa her dönem ve koşulda, gövde toprak üstünde,

baş kerpiçte, üstü açık yatmak ve bu koşullarda yaşamak önerilmemiştir. Koşullara uyum ve herşeye karşın sağ ve moralmen güçlü olmak örneklenmiştir. Bununla fırsatçıların mal-mülk ardına düşmesi, kitlesine, kavim ve inancına ihane-te girişmesini önlemek amaçlanmıştır.

Baba Tahir ve ardılarının şiirleri, bu bakış açısı ile okunmalı ve sosyal bilincin şuuruna varılmalıdır. Böylece, karşı kamplara ayrışmadan korunmak ve direnmek sağlanmış, bugünlere varılmıştır. Bu noktada Sofizm ve Tasavvuf konusuna değinmek gereklidir. Bu inanç ve yaşama biçimleri, insana moral direnç ve kanaat öğretmektedir. Bunda asıl olan hakka teslimiyet ve insani değer, onurun korunması olduğu halde, zaman içinde bozularak, şahıslara mutlak itaati ve teslimiyeti telkine dönüştü. İnsani özün korunması ve insan-ı kâmil olma amacı gözardı edildi. Yolda durmak ve yolcu kalmak, menzile varmağa (yani süluk vuslata) tercih edildi. Oysaki bütün bu yokluklar içinde; yaşamak, güçlü ve sağlıklı kalmak, insan onuru için, 'eşrefi mahlûkat'ın hakkını istemek, için direnmek ve onu korumak istenmiş, tecrübe olarak da "fakr" önemsenmiş ve gerekli görülmüştü. Bu nedenle tarikatlar da "teslimiyetçi" ve "sosyal hak talepçisi" olarak ayrı iki grupta sınıflandırılmaktadır.

Tarihi süreç içinde, sosyal hareketlere ve onun sonuçlarına göre, din ve inanç içinde de değişme, gelişme ve doğuşlar olmaktadır. Toplumsal olaylarda maddi ve manevi unsurlar kullanılmaktadır. Bu nedenle de dini ilkeler, grup isteklerine göre değerlendirilmekte ve böylece ayrışma olmaktadır. Bazı ruhaniler, yöneticilerin yararına göre dini telkinlerde bulu-

nunca; sosyal farklılıklar ve ayrılıklar, din/inanç dünyasına da yansımakta ve böylece inanç, hükmetmek için bir araca, silaha ve sipere dönüşmektedir. Manevi silah, güçlü olduğu kadar tehlikelidir de.

*

İşte Baba Tahir, yukarda belirtilen bu hayat ağacının ürünü ve bekçisidir. Bir ruhani, bir veli olarak Baba Tahir'in birçok menkıbesi, kerameti vardır: Kışın şakirtlerinin göz önünde buzu kırıp suya girmiş, bir süre içinde kaldıktan sonra çıkmış ve aydınlandığını söylemiştir. Bir gece Kürt olarak yatmış ve ertesi sün Arap olarak kalkmıştır (sosyal realiteyi kabullenme ve özünü başka isim altında koruma örneği). Binde bir gelen olduğunu söylemektedir (Milenium. Devrin insan-ı kâmilî, izlenecek tecelli, avatar). Sultan Tuğrul'a "adil ol" diyor, bu şartla benimliyor ve yüzük, kudret vererek kutsuyor. Bununla "hak söz nerden gelirse orası haktır" diyor ve yaşama geçiriyor. Bunun şartı "adil olmak." Adil olmayınca direnmek hak ve şart olacak.

Baba Tahir Uryani; bir Baba' dır, herkesi eşit görecektir ve koruyacaktır. O'dur Tahir olan, giysisi gibi içi ve geçmişi de temiz olacak. Dünya malına tamah etmeyecek ve böylece Uryan kalacak. Baba Tahir, Ehli Haq inancından ve Hemedan toprağındandır. Belirtilen bu davranışlarla ve karakterle, tek başına, elinde asasıyla işgal gücüne karşı duracak ve "adalet" isteyecek, söz alınca da yol verecek, dua edecek. Yoksa direnecek, sır noktasında özünü koruyacaktır. Budur insan-ı kâmil, önder, veli. Hak isteyecek halk adına ve o neden korkacak, Hakka sığınacak. Böylece 'bindebir' gelecek, devir açacak, korku, şan şeref, mal-servet vız gelecek. O hep Hak kelamını diyecek. Devrin kur-

banı, mimarıdır o, herkesin gözü kulağı onda olacak. Zaten Mehdi/Medi de böyle gelip bunları yapacak. Ehl-i Haq inancın sosyal adaleti temin mekanizması böyle çalışmaktadır. Bireysel darlıklarda, tıkanmada Hıdır/İlyas'ı ve toplumsal zarurette ise Mehdi/Medi'yi çağırarak, bekleyecek. Bunlar genç/yaşlı, kadın/erkek, bizden/sizden fark etmeyecek, yardım için ve herkes için gelecek. Süvari uygun atı seçer. Ruh/Hak gireceği donu/cesedi seçer. Tecellidir bu, körler görür, sağırılar iştir. Bu bir sevdadır."Evveli ahiri yar".

*

Baba Tahir Uryan öncesinde ve sonrasında bu sırlı inancı işleyen, sosyal hareketi benimseyip anlatan, akan kanları kutlayan, inancı gizleyen ve açıklayan, ermişler, şairler vardır. [Mehmet Bayrak:Eski Kürt Şiirinde Yarsanizm (Alevilik), İslam öncesi Kürt şiiri: <http://www.navkurd.eu/nivisar.htm>]:

Erkek Şair ve Aşıklar

- Babe Raxê Hemzanî (8/9. yüzyıl)*
- Babe Hatemê Loristanî (8/9. yüzyıl)*
- Babe Lorey Loristanî (8/9. yüzyıl)*
- Babe Nicumê Loristanî (8/9. yüzyıl)*
- Babe Recebê Loristanî (8/9. yüzyıl)*
- Baba Serhengî Dewdanî (935- 1007)*
- Baba Tahirê Uryan (938? -1010/ 1020 ?)*
- Evdilsemedê Babek (972- 1019)*
- Babe Gerçekê Hewramî (10. yüzyıl)*
- Babe Sırcê Kelatî (10. yüzyıl)*
- Pîr Şalyar (1006- 1098)*
- Elî Herirî (1010- 1078)*
- Şa Xweşinê Loristanî (1016- 1077)*
- Şêx Adî (1073- 1162)*
- Babe Nawsî Caf (1084- 1161)*
- Abidinî Caf (1320- 1394)*
- Baba Yadiğâr (1359- 1480)*
- Qurmizî- Şaweys Qalî (1407- 1514)*

Alî Qelender (1434- 1484)
Seyid Ekabîrî Xamoşî (1440- 1493)
Babe Celilî Dewdanî (1578- 1560)

Kadın Şair ve Âşıklar
Celale Xanîma Loristanî (985- 11. yüzyıl)

Daye Tewrêza Hewramî (10/11 yüzyıl)
Rihan Xanîma Loristanî (11. yüzyıl)
Lîza Xanîm (11. yüzyıl)
Xatû Mey Zerd (11. yüzyıl)
Daye Xezana Serketî (11. yüzyıl)
Fatîme Loreya Goranî (11. yüzyıl)
Yay Hebîbeyâ Şarezûrî (1282- 1348)
Nazdar Xatûna Şirazî (13. yüzyıl- 1363)
Xatûn Dayrakî Razbar (13. yüzyıl- 1345)

Nergiz Xanîma Şarezûrî (1301- 14. yüzyıl)
Xatun Zerbanûya Derzyanî (14. yüzyıl- 1440)

Semen Xanîma Devdanî (16. yüzyıl)

*

İngiliz araştırmacılarının Hewreman bölgesinde, 4.yy'a ait bir mezar taşında Kürtçe bir şiir buldukları ve bunun Borazboz adlı şaire ait olduğu belirtilmektedir (Selim Temo: Bilinen En Eski Kürt Şairi Borazboz: Esmer Dergisi, Sayı: 8/ 2005).

Bundan sonra bilinen en eski Kürt şairi MS 5. yüzyılda Bağdat'ta yaşadığı bilinen Nuşirvan adlı bir şairdir. Bu da, ismi bilinip, eserleri elde edilemeyen bir şairdir. Kürt şiirinde bilinen diğer örneklerse, İslâmiyetin doğuşundan sonra, ancak bu dinin etkisine girmeden önce yaratılan ürünlerdir. Bu eserlere, İslâm öncesi Kürt şiiri diyoruz. Kürtler'in eski dinlerinden Zerdüştiliğe mensup olduğu anlaşılan bir şairce 7. yüzyılda ceylan derisi üzerine

Hewramî (Gorani) lehçesiyle yazılan bir şiir, dini temalı en eski şiirlerden biridir. Bu şiirde, İslâm Halife ordularının Zerdüşti topluluklara karşı yaptığı katliam anlatılmakta ve lânetlenmektedir (Mehmet Bayrak: Age):

Kutsal yerler yakıldı, kutsal ateşler söndü

Herkesten saklandı namlı büyükler
Zalim Araplar girdi ta Fırat'a dek
Köylerden tut da ta Şehrîzur'a kadar

Esir alındı bütün kızlar ve kadınlar
Kendi kanında boğuldu özgür adamlar
Kimsesiz kaldı Zerdüş't ün töresi, dini
Yüce Hürmüz affetmeyecek hiç birini.

Ebdullah M.Varlî, Dîwan û Jînewarîya Ahmed ê Xanî adlı büyükboy iki ciltlik Kürtçe yazdığı dev eserinin birinci cildinde Kürt tarih, kültür ve edebiyat kaynaklarını incelemekte ve ilginç tespitlerde bulunmaktadır (Sîpan Yayını, Araştırma dizisi, Cilt 1, Ankara, 476 s, 16,5x23 cm. s 80-82). Buna göre;

Birinci Pîrşalyar (Pîrşehrîyar- 786 M), Merifetname adlı eserini Kürtçenin Ormî-Hewramî lehçesiyle yazmış ve Kürtlerin niçin birlik olamadıklarını sorgulamıştır. Yazar bu dönemde Zerdüş inancındadır. Bu dönemde, "Kur'an mı yoksa Pîrşalyarî'nin Marifetnamesi mi daha eskidir" diye sorulmuş ve Marifetname'nin eski olduğu bildirilmiştir.

E.M.Varlî hayıflanarak yazıyor: "Keşke Kürt gençleri, Baba Tahir'in babası Pûr Ferîdon'un da (961-1029 M) şair olduğunu bilseler ve bu konuda araştırma yapsalardı" demektedir. Pûr Ferîdon, Farçanın temeli olan Pehlewi dilinde şiir yazmıştır:

*Efendiler merdim namertlik olmaz
Figan eder inlerim dertsiz olmaz
Hakikati gören ben Pûr Feridon
Soğuk fırında hararet olmaz*

Bu dörtlük, Baba Tahir Uryan'ın Kürdi düzenlemesinde (Sabah Kara, NuBihar yayını) de aynen yer almaktadır(s.109).

E.M.Varlı, böyle hayıflana dursun, Fekkeddin Kakaî (info@netkurd.com, Aktuelbûn: 2009-06-01), Pîr Şalyar ile Pîr ve Baba kavramları hakkında bir makale yayınladı: "Kürdistan'da Pir Şalyar çok ünlüdür ve onun adına her yıl 'Pir Bayramı' etkinliklerle kutlanmaktadır. Pir Şalyar, (müslüman olsun olmasın) özellikle Hawraman bölgesinde ünlüdür. Din değiştirmiş de olsalar milletler, eski kültürlerine sahip çıkmakta ve onları yaşatmaktadır (Arap, Rus, Yunan, Roma, Çin, Hindistan böyle yapmaktadır). Pir Şalyar Bayramı da bizim için bu anlamda önemlidir ve milli-resmi bir gün olması için Kürdistan Parlamentosu'na teklifte bulunulmuştur. Şubat ayında kutlanan bu bayram, Mîrdostî (Mitra) ve Zerdüş döneminde kalmaz. Mehmed Reşid, bu konuda bir kitap hazırlamıştır ve basımdadır. Hawraman-Goran bölgesindeki Mitraî Zedeştî kalıntıları derlenmiştir. Bu bayramı, Hindistan'daki müslüman ve Zedeştîler'de kutlamaktadır."(Kürtçeden özet çeviri:Öu).

*

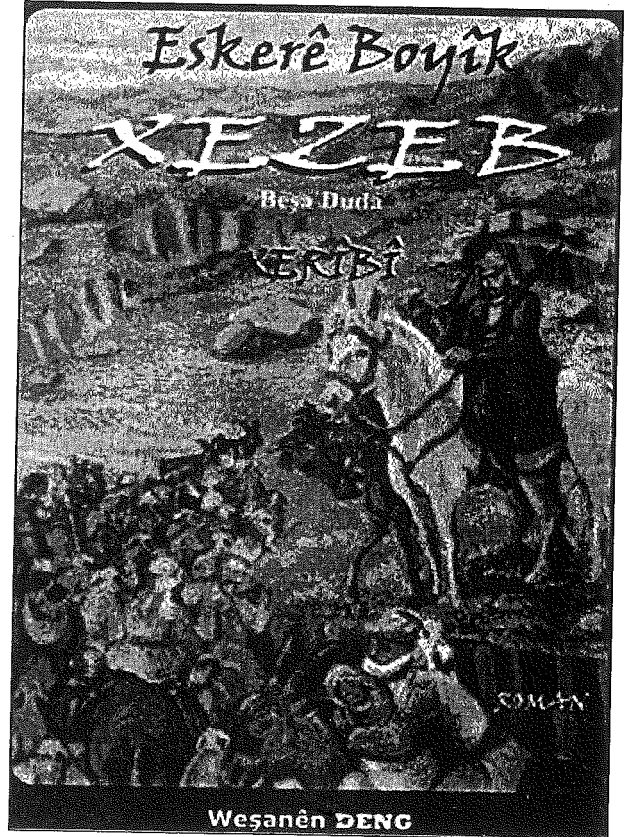
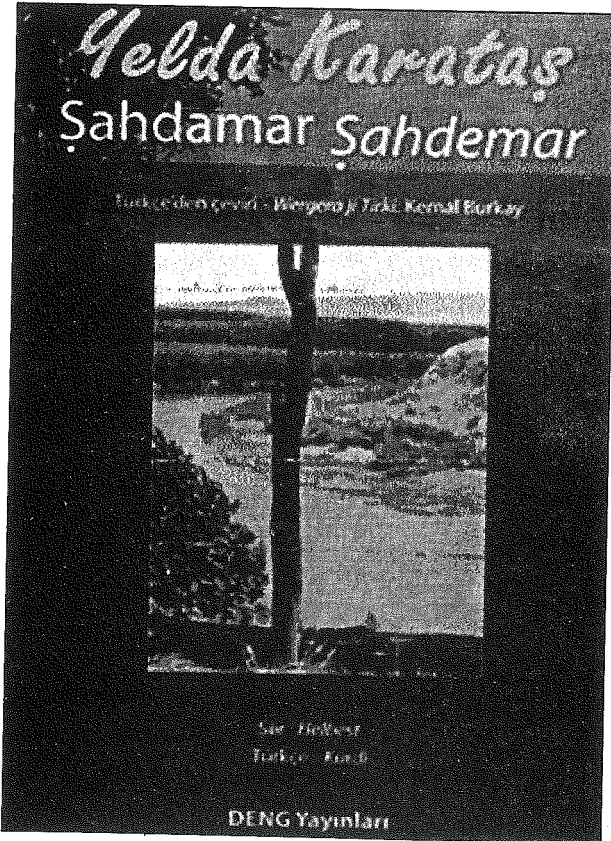
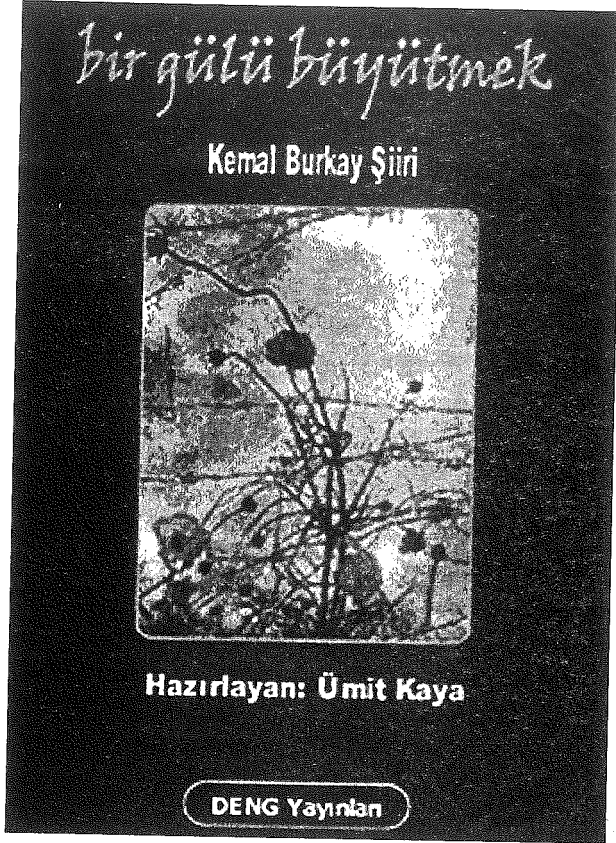
Dubeyt'lerini Lorî dilinde yazdı Baba Tahir. Bunlar, ayrı-

ca Farsça, Arapça, İngilizce, Fransızca, Almanca, Türkçe yayınlandı. Nûbihar Yayınevi, Baba Tahirê Uryan Dubeytî adıyla, Lori lehçesi Arabî harf aslı bir sayfada ve Kurmanci Latini harfli çevirisi mukabil sayfada olacak şekilde, Sabah Kara'nın çeviri ve düzenlemesiyle Türkiye'de ilk defa yayınladı (İstanbul, 1998, Enes Mat.173 s). Kitap kısa sürede tanındı ve etkili oldu. Ehl-i Hak / Baba Tahir Uryan/ Zerdüş adıyla yayınladığım eserde (Dr.Ömer Uluçay: Gözde Yayınevi, Adana, 1996,135 s.), Türkçe metin esas alınarak hazırlanmıştı. Şimdi bunları Kurmanci çevirisi ve gayet net anlaşılan Lorî aslı ile karşılaştırmak ve böylece Baba Tahir'in düşünce dünyasına girmek mümkün ve isabetli olacaktır. Bu da ilerdeki bir çalışmanın konusudur. *İstanbul, 20.Mayıs. 2009*

Baba Tahir Uryan Türbesi -Hemedan

DENG Yayınlarından yeni çıkan kitaplar

DENG Yayınları isteme adresi: Kurtismail Paşa 5. Sokak Orbay Apt. Kat:1
No:3 Ofis Diyarbakır Tel: 0412 224 34 11